SYMBOL A SYMBOLIKA V PRÁVU – 2006

Sborník z mezinárodní vědecké konference pořádané na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně dne 19. 9. 2006

Karel Schelle
Tomáš Tyl (Eds.)

KEY Publishing s.r.o.
Ostrava

2011

Karel Schelle, Tomáš Tyl (Eds.)

ISBN 978-80-7418-108-5 (KEY Publishing)
ISBN 978-80-87475-06-5 (The European Society for History of Law)

Principy spravedlnosti a symboly

Tomáš Tyl

Každý z principů spravedlnosti lze zastoupit některým znakem či symbolem, některé principy představují spíše pasivitu, jiné aktivity, některé jsou reprezentovány hmotnými symboly, jiné spíše symbolikou procesní. Pokusme se přiřadit uvedeným principům samotnou symboliku:

a) princip rovnosti[1] - mezi symboly principu rovnosti lze nepochybně zařadit váhy, dále i postavu Spravedlnosti[2], pásky na oči, v křesťanském pojetí též srdce.
b) Princip zásluhovosti[3] - je reprezentován například korunou, věncem, postavou Boha, který odměňuje spravedlivé. Pokud do principu zásluhovosti pojmeme i negativní hodnoty, např. „zasloužil si trest“, pak sem patří všechny symboly trestu, z nich především bič, kosa, fasces, nůž, ruka, sekera a srp.
c) Princip výkonnosti[4] - v kladné symbolické rovině je zaměnitelný s principem zásluhovosti, proto se jejich znaky prakticky shodují. Nelze však u něj jednoznačně uplatnit negativitu, jako u principu zásluhovosti, čili symboly trestu a výkonu trestu jsou zde až sekundární a značně odvozené.
d) Princip potřebnosti[5] - sem náleží např. symbol ruky, ve smyslu milosrdenství a rozdělování dle potřeb.
e) Princip rovnosti příležitostí[6] - k rovnosti příležitostí je vhodné přiřadit například pásku na oči náležející Spravedlnosti.
f) Princip distribuce dle schopností a potenciálu[7] - patří sem především symboly povýšení, např. koruna, věnec, pás, potažmo i meč, fasces, ale i žezlo.
g) Princip distribuce dle původu, hodnosti[8] - v kladné rovině se shoduje se symboly principu distribuce dle schopností a potenciálu, je však založen spíše „dědičně“, čili osoba stavějící spravedlnost na tomto principu jí může být obdařena bez vlastního přičinění. Existuje zde jistá stálost, vytrvalost, proto lze lépe přiřadit i symboly „vytrvání ve spravedlnosti“, jako je například sloup, věž či dědičné výsady – symbol pastýře.
h) Princip distribuce dle právních nároků[9] - jelikož se jedná o praktickou shodu se zákonem, lze přiřadit např. fasces ergo liktorský svazek prutů, sekundárně pak symbol trůnu nebo symbol žezla.
i) Principy spravedlnosti restitutivní[10] - primárně se jedná o narovnání vzniklého stavu, který není rovnovážný – nabízí se tedy symbol vah. Nicméně i symbol ruky jako výkonu moci a nápravy a ve formě nápravy jako potrestání (zde dochází ke ztotožnění se spravedlností vindikativní) pak všechny symboly výkonu trestu, počínaje bičem a konče srpem aj.
j) Princip vindikativní spravedlnosti[11] - má všechny symboly výkonu trestu, odvety, odplaty: bič, kopí, kosa, kříž, fasces, meč, nůž, ruka, sekera, sloup jako pranýř, srp, ale

[1] Citace dle Večeřa, M., Spravedlnost v právu. Brno: Masarykova univerzita, 1997, str. 37.
[2] Sama postava Spravedlnosti je složena z dalších atributů, tedy obvykle vah, meče, pásky přes oči apod.
[3] Blíže k tomu Večeřa, M., Spravedlnost v právu. Brno: Masarykova univerzita, 1997, str. 38-39.
[4] Dle Večeřa, M., Spravedlnost v právu. Brno: Masarykova univerzita, 1997, str. 39-40
[5] Večeřa, M., Spravedlnost v právu. Brno: Masarykova univerzita, 1997, str. 40-41.
[6] Večeřa, M., Spravedlnost v právu. Brno: Masarykova univerzita, 1997, str. 41.
[7] Večeřa, M., Spravedlnost v právu. Brno: Masarykova univerzita, 1997, str. 41.
[8] Večeřa, M., Spravedlnost v právu. Brno: Masarykova univerzita, 1997, str. 42.
[9] Večeřa, M., Spravedlnost v právu. Brno: Masarykova univerzita, 1997, str. 42.
[10] Weinberger, O. Norma a instituce. Přeložil Pavel Hungr. Brno: Masarykova univerzita, 1995, str. 196.
[11] Weinberger, O. Norma a instituce. Přeložil Pavel Hungr. Brno: Masarykova univerzita, 1995, str. 196.

také trůn či Bůh jako trestající síla. Při výnosu vindikativního principu spravedlnosti se uplatní symboly výkonu resp. vyhlášení rozsudku a to především koruna, strom jako soudní a poradní místo, ústa a žezlo.

k) Princip formální spravedlnosti[12] - jedná se mimo jiné o zkoumání podstaty činů, čili např. symbol srdce, skla, pásky na oči pro nerozlišující Spravedlnost, dále i svíce, avšak především váhy a při výkonu žezlo. Dle křesťanské tradice je samozřejmostí Vševidoucí Bůh.
l) Princip univerzalizace[13] - v symbolické rovině totožné s principem formální spravedlnosti, s větším důrazem na samotný čin. Rovnost je zde spíše ve smyslu symbolu „kosy" nežli „váhy", neboť všem případům téhož druhu má být měřeno stejně. Symboly principu univerzalizace jsou blíže všeobecnosti a rovnosti.
m) Princip vzájemnosti[14] - na jedná straně má vlastnosti principu rovnosti, ale je akcentován i princip potřebnosti. Je zde symbol vah, ruky nebo srdce.

Symbolika spravedlnosti ve společnosti

Je zřejmé, že symbolika práva a spravedlnosti, jako procesu resp. výkonu a výsledku této činnosti si vždy vyžadovala jakousi demonstraci před veřejností. Je nade vší pochybnost, že tuto funkci od nejstarších dob plnil výkon trestů před veřejností či vykonávaný přímo samotnou veřejností. Již v Bibli nalezneme několik pasáží o soudech vykonávanými celou obcí – viz např. kamenování jako forma trestu ergo spravedlnosti vykonané všemi účastníky obce popř. shromáždění.

Spoluúčast komunity na výkonu trestu byla podstatnou součástí preventivního ba až výchovného aspektu výkonu spravedlnosti. Každý kamenující tak potvrdil svůj odpor vůči činu kamenovaného, identifikoval se tak se skupinou a jejím hodnotovým systémem. Naopak se negativně vymezil vůči jakékoliv odlišnosti a tím posílil nejen osobní identifikaci se skupinou, ale sílu skupiny a její soudržnost jako takovou.

Tento systém uzavřené sebeidentifikované skupiny vykonávající své vlastní právo resp. právo, které přijala za vlastní, je důvodem dodnes existujících obecních či spíš kmenových soudů v některých zemích Třetího světa a v zemích s islámskou náboženskou tradicí. Křesťanství zvláště v římskokatolickém pojetí, které je ve střední Evropě převládající, je oproti Islámu výrazně hierarchizováno a vázáno na územní strukturu. Naopak Islám je vázán spíše na strukturu sociální resp. rodovou, nelze v něm tedy plně aplikovat státněmocenské představy západního typu. Islám uzná hlavu státu pouze ve formě patrimoniální, nikoliv jako výsledek demokratického procesu voleb západního stylu, který je pro Muslima zcela nesrozumitelný. Autonomie komunity (vesnice, kmenu atd.) je v Islámu výrazně vyšší. Též sepjetí moci státní a náboženské se v Islámu prakticky stírá, zatímco v křesťanství i ve středověku bylo zásadou, že jisté činy sice soudí církev, avšak rozsudek vykonává orgán zřízený státem (např. věznice nebo úřad mistra popravčího). V Islámu rozsudek vynáší i vykonává náboženská obec či její představitelé.

Křesťanství díky převaze myšlenkového proudu hlásajícího absolutní odpuštění a pojetí christianizace jako procesu šíření lásky a soucitu s bližním, upustilo – ač až po mnoha stovkách let – od maximální veřejnosti výkonu rozsudků, aby nebyli ostatní věřící vystaveni utrpení pohledu např. na mučení. Vzniká tak zajímavý paradox: Činy je třeba potrestat, avšak současně je nutné odpouštět. Je zde tedy přímo paradox dvou principů: nutnost trestání překročení řádu a odpuštění při překročení řádu. Státy založené na křesťanské tradici, jmenovitě střední a západní Evropa překlenuje tento problém hledáním „přiměřeného trestu", který by nebyl krutý, byl by však dostatečný pro poučení viníka i demonstraci síly zákona.

[12] Weinberger, O. Norma a instituce. Přeložil Pavel Hungr. Brno: Masarykova univerzita, 1995, str. 199.
[13] Weinberger, O. Norma a instituce. Přeložil Pavel Hungr. Brno: Masarykova univerzita, 1995, str. 201.
[14] Weinberger, O. Norma a instituce. Přeložil Pavel Hungr. Brno: Masarykova univerzita, 1995, str. 203.

Hledání této „přiměřenosti“ je však stálým procesem, neboť sociální dynamika je znatelná v průběhu jediného lidského života, natožpak mezigeneračně. Ovlivnění globalizací resp. zvláště komunikační globalizací, plným spojením s informacemi z prakticky jakékoliv části naší planety, tak do značné míry relativizuje tuto snahu hledání přiměřenosti. To, co je „přiměřeným trestem“ v západní Evropě, je často odlišné od trestu za podobné či stejné provinění v Evropě východní, natožpak např. v kulturně odlišném světě, ať je to Asie, Afrika etc. Snažíme se najít jisté celosvětové standardy, které následně prosazujeme. Jedním z nich je odstranění trestu smrti – smrt jako absolutní trest byla v podobě symbolů práva a spravedlnosti jedním z předních symbolických činitelů. Vše, co souviselo s aktivním výkonem moci - zvláště moci soudní, směřovalo buď k fyzickému trestu relativně mírnější povahy (zmrskání pruty apod.) či přímo k výkonu trestu smrti (symboly meče resp. meče popravčího, sekery ve svazku liktorských prutů). Zákazem fyzických trestů – myšleno ve formě aktivních trestů, nikoliv odnětí svobody, které je do značné míry trestem pasivním – se tak mnoho symbolů obsahově vyprazdňuje či si hledá nový smysl.

Nutno podotknout, že v mnoha případech tzv. výkonu práva formou fyzických trestů se často jednalo ryze o projev lidské krutosti, snahy o bolestivou odplatu, namísto efektivního trestu, který by pro viníka měl jakýkoliv pozitivní – výchovný výstup. Jak je zřejmé z výpovědí politických vězňů komunistického režimu a všech totalitárních režimů vůbec, bylo a dodnes je mučení „běžnou součástí“ praxe výkonné moci „vládnoucí třídy“, aniž by měl daný proces cokoliv společného s výkonem spravedlnosti dle výše uvedených principů. Tato zvěrstva se dějí neveřejně, často jsou tabu, vykonávána s tichým – nezřídka strachem motivovaným – pseudosouhlasem veřejnosti, která pokrytecky ospravedlňuje mnoho činů a to buď slovy „kdyby si to nezasloužil, tak by ho nikdo tak netrestal“ nebo „kdo ví, co udělal a jak se mu to stalo“ atd.

Na výše uvedené jednání nelze aplikovat žádný z uvedených principů spravedlnosti, lze tak velmi snadno dovodit, že takové jednání je nejen neetické, ale především nespravedlivé.

Je vhodné si povšimnout, že skutečným symbolem spravedlnosti se nestal žádný mučící nástroj. Symbolika užívá obrazů nástrojů popravčích, to ano, jako symbolu absolutního trestu – absolutní spravedlnosti, ovšem symbolem spravedlnosti není žádný nástroj působící bolest či dlouhodobé utrpení. **Nástroje utrpení resp. mučení jsou naopak symboly bezpráví resp. pokřivené spravedlnosti, nespravedlnosti**. Častý je jejich projev jako identifikace světců – mučedníků, sv. Kateřina je zobrazována s ozubeným kolem, kterým byla mučena nebo první mučedník Štěpán nese knihu s kameny, které zapříčinily jeho smrt[15].

Výčet symbolů spravedlnosti

Mezi symboly spravedlnosti (hmotné i procesní) můžeme řadit:

a) Bič – již od starověku je bičování způsobem, jak potrestat přestoupení zákona a tedy nespravedlnost[16].
b) Bůh – nebeský vládce, který je nade všemi spravedlivý, často zobrazen sedící na trůně s císařskou korunou nebo papežskou tiárou[17].
c) Kopí – jedna z nejstarších zbraní, kopiníci působí ve jménu „slunce spravedlnosti“. Ženské alegorické postavy s kopími zpravidla znázorňují ctnosti, které potírají neřesti. Kopiníci bojující proti sobě, poukazují na rytířská klání a tím na jakýsi Boží soud.[18]
d) Koruna – Původně se jednalo o znamení královské důstojnosti a potažmo výkon spravedlnosti králem, biblické odkazy Žd 2,9: Kristus je korunován ctí a slávou, dále

[15] Heinz-Mohr, G. Lexikon symbolů. Praha: Volvox Globator, 1999, str. 100 a 102-103.
[16] Heinz-Mohr, G. Lexikon symbolů. Praha: Volvox Globator, 1999, str. 33-34.
[17] Heinz-Mohr, G. Lexikon symbolů. Praha: Volvox Globator, 1999, str. 27-38.
[18] Citace dle Heinz-Mohr G., Lexikon symbolů. Praha: Volvox Globator, 1999, str. 104.

korunování uskutečněného Krista (Zj. 14,14), koruna (vavřín) spravedlnosti (2 Tm 4,8) – pokazuje mimo jiné na slib blaženosti (pro spravedlivé), která je charakterizována jako symbol kruhu.[19] Korunované ženské postavy symbolizují teologické ctnosti víry a naděje, stěžejní ctnost spravedlnosti, též vytrvalosti.[20]

e) Kosa resp. kostra s kosou – oba motivy poukazují mimo jiné na vyrovnávací spravedlnost.[21]
f) Kříž – velmi univerzální symbol, který v různých podobách nabývá rozličných hodnot. Je vyjádřením protikladů (dobra a zla), resp. obdobou rovnosti jako u vah. Jako symbol mučednictví se stal pro křesťanský svět odvozeným symbolem smrti těch, kteří jsou spravedliví v biblickém slova smyslu, tedy osob pravdomluvných a žijících v souladu s Božími zákony, čili v plném souladu se skutečnou spravedlností.[22]
g) Lev – jako součást trůnů faraónů, Šalamounova stolce i trůnů středověkých panovníků a veleknězů je znakem moci a spravedlnosti.[23] Lev je mimo jiné symbolem mnoha zemí, Českou republiku resp. Čechy nevyjímaje[24].
h) Liktorský svazek prutů – symbol spravedlnosti, atribut sv. Agapeta a sv. Martiny (dcery římského konzula).[25] Pod názvem „fasces" je to především symbol výkonu moci obsahující i moc vykonávající spravedlnost. Samotný svazek prutů je symbolem měkčího trestání, zatímco svazek prutů, do něhož je zaseknuta sekyra je symbolem výkonu spravedlnosti i formou absolutního trestu, tedy usmrcení. V antické době Říma byl fasces (často s již zaseknutou sekyrou) nošen právě před liktory, ale i před jinými vysokými římskými úředníky a představiteli moci resp. jejího výkonu.
i) Meč – je nástrojem rozhodování, symbolem moci a slunce, jeho rychlé máchnutí je srovnatelné s bleskem.[26] Meč nosí svatořečení císaři a králové jako např. Karel Veliký a Štěpán Maďarský na znamení suverenity.[27] Jedná se o zbraň „ušlechtilou", bývá vyhrazena šlechticům a osobám urozeným, zatímco nižším bojovníkům náležel symbol kopí či sekery. Středověká podoba meče je navíc velmi podobná kříži – válečníci v poli jej často užívali i k formě modlitby, kdy meč zabodnutý do země byl jejich křížem. Záštita meče připomíná také rameno vah, dalšího ze symbolů spravedlnosti. Meč byl též nástrojem, skrze který se vykonávalo povyšování osob do řad urozených resp. privilegovaných, resp. tato symbolika pozůstala v monarchiích až dodnes.
j) Pták Noh – bájné zvíře s tělem a silou lva, křídly, zobákem a pronikavým zrakem orla se objevuje již na reliéfech z Nimrudu, později je převzat mnoha národy, zvláště Peršany a Řeky. Jeho symbolika je velmi široká, zachovává si jak charakter lva, tak i orla, proto přináleží zemi i nebi, jedná se mimo jiné o zdvojenou symboliku slunce a tím je i obrazem vzkříšení. Jednou z významných ukázek symboliky je vítězný boj ptáka Noha s bazilišky, vyobrazený na křtitelnici v klášterním kostele Disibodenberg – nyní Museum Speyr[28] - jedná se o boj vzneseného, spravedlivého stvoření vůči zlu a podlosti, symbolicky totožné jako boj archanděla Michaela s Ďáblem, obecně boj dobra vůči zlu.

[19] Dle Heinz-Mohr, G. Lexikon symbolů. Praha: Volvox Globator, 1999, str. 105-106.
[20] Citace dle Heinz-Mohr, G. Lexikon symbolů. Praha: Volvox Globator, 1999, str. 106.
[21] Dle Heinz-Mohr, G. Lexikon symbolů. Praha: Volvox Globator, 1999, str. 106-107.
[22] Viz Cooperová, J.C. Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů. Praha: Mladá fronta, 1999, str. 91-93.
[23] Heinz-Mohr, G. Lexikon symbolů. Praha: Volvox Globator, 1999, str. 133-135.
[24] Více k tomu v kapitole pojednávající o našich státních znacích.
[25] Heinz-Mohr, G. Lexikon symbolů. Praha: Volvox Globator, 1999, str. 136.
[26] Viz upomínka na rychlé vykonání rozsudku, rychlé roztětí – vyřešení sporu.
[27] Heinz-Mohr, G. Lexikon symbolů. Praha: Volvox Globator, 1999, str. 155.
[28] Citováno dle Heinz-Mohr, G. Lexikon symbolů. Praha: Volvox Globator, 1999, str. 175.

k) Nůž – jedině jako symbol exekuce upomíná na smrt, soud či pomstu, přičemž v křesťanské tradici je symbol popravčího nože atributem apoštola Bartoloměje, světce Alberta z Vercelli, Herkulana z Perugie a další.[29]
l) Pás – v biblickém jazykovém úzu představuje pás spravedlnost, sílu, věrnost a pravdu.[30] Historicky je v návaznosti na rituál přijetí nobilitace spojován s mečem, kdy nobilitovaná osoba je povýšena skrze rituální akt s mečem a následně opásána.[31]
m) Páska na oči – symbol Spravedlnosti, která nebere zřetel na tu kterou osobu, též atribut Fortuny, štěstí necíleně rozdávajícího své dary.[32]
n) Pastýř – Bůh je pastýřem lidu, přičemž soudcové a králové jsou jeho zástupci (2 S 7, 7; David: 2 S 7,8; 24, 17).[33]
o) Ruka – hebrejské slovo „jad" znamená zároveň „ruku" i „moc", ruka je tak vyjádřením aktivity, konání, moci, panování. Je především královským symbolem. Podle kabalistické tradice představuje levá ruka Boží spravedlnost, pravá milosrdenství. Dle toho je pravice také jako žehnající ruka znakem kněžské autority, zatímco levá ruka, ruka spravedlnosti, znakem moci královské.[34]
p) Sekera – zvláště v čínské tradici znamená spravedlnost, rozsudek, trest, v křesťanství je atributem mučedníků, jakými je sv. Josef, Matouš a Petr Mučedník. Je zřejmé, že je zde spojení se spravedlností, neboť všichni jmenovaní jsou „spravedlivými" v biblickém slova smyslu.[35]
q) Sklo resp. křišťál – čistota, pravda, duchovní dokonalost a poznání. Je také pasivním aspektem vůle, zatímco meč symbolizuje aspekt aktivní[36].
r) Sloup (i ve formě pranýře apod.) – označuje pevnost, stabilitu, neměnnost a trvanlivost. Dle Koránu „Sloup spravedlivých je poznání Boha", v křesťanství je sloup symbolem mučednictví[37]. Je tedy symbolem výkonu trestu a to i ve formální rovině – tedy výkon zákona resp. výkon rozhodnutí, rozsudku jako výkon spravedlnosti. Mimo jiné bývá sloup přisuzován i jako symbol soudní pravomoci měst.[38]
s) Srdce – jako symbol ukládání lidských skutků, všeho dobrého i zlého. Viz k tomu zkoumání srdce v egyptském náboženství. Často též ve smyslu milosti a lásky, pravé oddanosti, zvláště v křesťanské tradici.[39] Odedávna považováno za sídlo duše a je významově velmi blízko křesťanskému božství, čili nejvyšší spravedlnosti.[40]
t) Srp – symbol smrtelnosti, resp. výkonu neodvratitelné spravedlnosti ve formě smrti. Smrt bývá označována za spravedlivou, jelikož nepřihlíží ani k majetku, postavení či jiným okolnostem a často jí bývá připisován výkon spravedlnosti.[41]
u) Strom – analogie se symbolem prvotního rajského stromu, který byl až do zásahu Adama a Evy neporušený.[42] Jeho kořeny jsou v zemi, kde dle tradice může sídlit zlo, naopak větve jsou v nebi, kde sídlí dobro. Je tak spojením mezi dobrem a zlem, mezi kterým se nachází i člověk. Snězení plodu stromu je poznáním, procitnutím

[29] Heinz-Mohr, G. Lexikon symbolů. Praha: Volvox Globator, 1999, str. 177.
[30] Heinz-Mohr, G. Lexikon symbolů. Praha: Volvox Globator, 1999, str. 196-197.
[31] Dále jsou připnuty ostruhy a další znaky výsad nobilitované osoby.
[32] Dle Heinz-Mohr, G. Lexikon symbolů. Praha: Volvox Globator, 1999, str. 197.
[33] Heinz-Mohr, G. Lexikon symbolů. Praha: Volvox Globator, 1999, str. 197-199.
[34] Dle Heinz-Mohr, G. Lexikon symbolů. Praha: Volvox Globator, 1999, str. 224-225.
[35] Dle Cooperová, J.C. Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů. Praha: Mladá fronta, 1999, str 164.
[36] Dle Cooperová, J.C. Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů. Praha: Mladá fronta, 1999, str 91.
[37] Dle Cooperová, J.C. Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů. Praha: Mladá fronta, 1999, str 168-169.
[38] Mysliveček, M. Panoptikum symbolů, značek a znamení, Praha: Horizont, 1992, str. 222.
[39] Dle Cooperová, J.C. Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů. Praha: Mladá fronta, 1999, str. 168-176.
[40] Mysliveček, M. Panoptikum symbolů, značek a znamení, Praha: Horizont, 1992, str. 227.
[41] Viz Cooperová, J.C. Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů. Praha: Mladá fronta, 1999, str. 168-176.
[42] Mysliveček, M. Panoptikum symbolů, značek a znamení, Praha: Horizont, 1992, str. 229.

a odhalením, co je dobré a zlé, tedy rozlišování mezi spravedlností a nespravedlností.[43] Kromě jiného se často konala shromáždění a soudy na místech, kde stál strom, zasedalo se pod stromem a vynášely se rozsudky, jakož i zákony. Strom je tak spojen i se symbolem porad, výroků a potažmo zákonodárství.

v) Svíce – nositel světla, poznání a tím i pravdy.[44]
w) Štít – ochrana před zlem a tedy i nespravedlností.
x) Trůn – sídlo autority, jak duchovní, tak světské, také sídlo vědění a vlády. V křesťanství je přímým symbolem výkonu soudní pravomoci.[45]
y) Ústa – symbol vynesení rozsudku, pokud je do nich vložen meč či lilie, je to často symbol pravdomluvnosti Krista.[46]
z) Váha – tomuto symbolu se věnujeme na jiném místě této práce, jednoznačně jsou však váhy symbolem spravedlnosti, nestrannosti, rozsudku, porovnání zásluh a provinění člověka.[47]
aa) Věnec – je-li ve formě koruny, pak se jedná o totožný význam, je to odznak hodnosti, oprávnění k výkonu spravedlnosti[48]. Blíže viz koruna.
bb) Věž – symbol pevné víry a pravdy, potažmo spravedlnosti. Do jisté míry je totožný se sloupem, např. jako atribut sv. Barbory je výkonem spravedlnosti resp. nespravedlivého rozsudku.[49]
cc) Zeď – symbol pevnosti, stability a tedy i pravdy. Do značné míry symbolika totožná se sloupem a věží.[50]
dd) Žezlo – symbol svrchovanosti, moci a úřadu. Historicky známé již jako žezlo konzulů z římských dob[51].

Mezi další symboly spravedlnosti lze zařadit symboly odvozené jako například rytířské brnění – spojení síly všech výše jmenovaných zbraní a štítu nebo například symbol Země, jako jeden z atributů vládců formou označení „vlády nad světem“ a výkonu pravomoci na celé zemi. Duchovní moc zaměnila atribut koruny například za mitru, atribut výkonný, jakým je u světské moci meč, byl zaměněn za berlu.

[43] Viz Cooperová, J.C. Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů. Praha: Mladá fronta, 1999, str. 177-181.
[44] Viz Cooperová, J.C., Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů. Praha: Mladá fronta, 1999, str. 186-187 nebo Mysliveček, M., Panoptikum symbolů, značek a znamení, Praha: Horizont, 1992, str. 231.
[45] Viz Cooperová, J.C., Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů. Praha: Mladá fronta, 1999, str. 197-198.
[46] Viz Cooperová, J.C., Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů. Praha: Mladá fronta, 1999, str. 202.
[47] Viz Cooperová, J.C., Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů. Praha: Mladá fronta, 1999, str. 203.
[48] Dle Heinz-Mohr, G., Lexikon symbolů. Praha: Volvox Globator, 1999, str. 105-106.
[49] Viz Cooperová, J.C., Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů. Praha: Mladá fronta, 1999, str. 208.
[50] Viz Cooperová, J.C., Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů. Praha: Mladá fronta, 1999, str. 218.
[51] Viz Cooperová, J.C., Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů. Praha: Mladá fronta, 1999, str. 227.

Poznámka k významu symbolů v některých hnutích

Jaromír Harvánek, Hana Plátěnková

Pojem symbol bývá používán poměrně často v různých ohledech a významech, proto je třeba jeho určité zpřesnění. Vymezení pojmu „symbol“ je možno hledat například v encyklopediích. Tak můžeme uvést citaci z encyklopedie[1], která pod tímto heslem mj. rozumí: „...smluvený znak s jednoznačným významem (matematický symbol), názorný znak s bohatým významem nebo tradicí, často umělecky zpracovaný, souvislost s označením je čistě arbitrární na základě konvenčního přiřazení (mírová holubice, žlutá barva plynového potrubí), je obvykle spjata velkým emotivním nábojem, má v sobě schopnost poutat nebo uvolňovat značné množství lidské energie. Symboly udržují v pospolitosti určité lidské skupiny a mají pro ně přímo posvátný charakter (kříž, vlajka, kalich). Neznalost, odmítání nebo zneuctění symbolů jiných skupin bývá příčinou neřešitelných občanských konfliktů. Nauka, která se zabývá symboly, se nazývá sémiotika.“

I z uvedené definice potom lze vyčíst, že ve spojení se slovem symbol, se má povětšinou na mysli určitý graficky, výtvarně, muzikálně či jinak názorně ztvárněný motiv. Musí však být symbol vždycky takto vyjádřen?

I. Význam a role symbolu

Dle našeho názoru slouží symbol ke sblížení, ztotožnění, získání vztahu a sounáležitosti k nějaké skutečnosti, realitě, institutu, instituci apod., za pomoci obvykle zjednodušeného, určitým způsobem zachyceného znaku, který má, resp. musí mít, něco společného se svým nositelem. Často se postupem času spojoval se svým základem, průběžně se vžil a nakonec byl pociťován jako vlastní a samozřejmý k jeho znázornění.
Symboly hrají mnohem významnější roli, než si jsme vůbec leckdy ochotni připustit. To platí o jejich působení jak pozitivní v rovině, spojené s žádoucími hnutími či institucemi, tak bohužel i v jejich negativní roli, opačné podobě, kdy symbolizují spříznění a propojenost s protispolečenskými jevy a hnutími.

II. Některá nežádoucí hnutí a jejich symboly

O významu a kladném vlivu některých symbolů, např. státních zřejmě jen velmi málokdo pochybuje. Existuje však i obrovská škála jiných symbolů, které jsou pro určité skupiny lidí či alespoň skupinky nebo jednotlivce neméně důležité, často i důležitější.

Máme zde na mysli různé skupiny osob s určitým společným cílem, resp. přímo hnutí, která v historii vždy na určitou dobu doslova ovládla některé státy nebo dokonce i větší území. Do této množiny můžeme zařadit zejména směry: fašismus, komunismus a různé typy terorismu v recentních státních typech.

A. Společné znaky vymezující hnutí

Prima facie bývá uváděno, že těmto hnutím je vlastní extremismus, který lze charakterizovat jako negaci demokratických principů, vytvořených v rámci euro-americké civilizace. Ačkoli náboženský extremismus lze považovat za obdobně nebezpečný jako extremismus politický (příkladem může být útok japonské sekty Óm šinrikjó na tokijské metro dne 20. 3. 1995 nebo některé projevy spojované s islámským radikalismem), ponecháme jej v tomto příspěvku stranou.

Pokusíme se nyní identifikovat znaky, které určité hnutí či režim definují. V tomto smyslu se hovoří o tzv. konstitutivních znacích, za které se označuje existence neomezeného politického stylu, přímá akce, kategorie Přítel a Nepřítel, vůdcovský princip, různé mýty a symbolika.

K těmto jednotlivým znakům uvedeme alespoň následující stručnou charakteristiku:

1. Neomezený politický styl

Politika v určité své podobě se vyskytuje v podstatě ve všech větších lidských společenstvích. Aby byl daný režim schopen působit na život a rozhodování lidí, vytváří si určité specifické, někdy až jakoby mytické instituce, které jsou schopny fakticky provázet a vést člověka od narození až do smrti, tj. téměř při všech jeho aktivitách, kdy vystupuje jako zoon politikon. Platí zde obvykle přímá úměra - čím jsou tyto instituce silnější a centralizovanější, tím jsou schopny lépe a hlouběji ovlivnit chod věcí.

Neomezeným politickým stylem se tedy má na mysli podřízenost společnosti myšlence, jejíž realizace má garantovat „obecné štěstí“[2].

2. Přímá akce

Podstatou extremistického řízení společnosti je uskutečňování „správných věcí“ okamžitě, bez jakýchkoli skrupulí a bez ohledu na mínění jiných, resp. většiny. Jde tedy hlavně o silové a rychlé řešení věcí. Ortega Y Gasset k tomu velmi příléhavě poznamenal: „Násilí se stává „prima ratio“, prostředkem, který je vždy po ruce, a to obvykle „až“ na prvním místě.“[3]

3. Kategorie Přítel a Nepřítel

Velice typickým a také velmi nebezpečným znakem každého extremistického hnutí je rozlišování kategorie „přítele cca nepřítele“. V některých hnutích bývá tato kategorie velmi přesně vymezená (např. v nacismu Židé), jinde, jako například v komunismu osciluje mezi několika nestálými skupinami. Hnutí tedy neustálým zdůrazňováním mocného nepřítele apeluje na občany, aby do všech důsledků a za každých okolností se ho snažili vyhledávat a potírat, protože představuje smrtelné nebezpečí.

4. Vůdcovský princip

Vůdcovský princip lze definovat za pomocí dvou jeho nerozlučně spjatých složek – samotného „Vůdce“ a dále „hierarchické struktury“ společnosti. Právě vůdce je typickým symbolem většiny hnutí. Je neomezeným pánem a vládcem, tvůrcem veškerých norem, garancí spravedlnosti a také vykonavatelem nejlepších rozhodnutí. Brzezinski definuje Vůdce jako „živou personifikaci neomylnosti, vševědoucnosti, lásky, všemohoucnosti, a tedy i neporazitelnosti, a díky objektivnímu běhu dějin je i symbol věčnosti“.[4]

Daný typ extremistického hnutí je dobře fungujícím mechanismem právě tehdy, kdy se vhodně doplňuje vůdcovský princip s přímou akcí bez rozmyslu. Co je však dle našeho názoru klíčové, aby byla určitá masa lidí přesvědčena o správnosti a jedinečnosti daného Vůdce a tím tedy i celého hnutí – postava vůdce musí být zahalena velkým a slavným mýtem. Zdůvodnění, proč právě Vůdce je tím „vyvoleným“, je naprosto nezbytné. Pokud je za takové situace charisma vůdce dostatečně silné a mýtus dokonalý, následuje Lid – jak nás poučují dějiny nacismu – svého „vyvoleného“ až do horoucích pekel.[5]

Na tomto místě bychom si mohli položit otázku, co je vlastně pravým či základním symbolem právě zmíněného nacismu – je jím hákový kříž, Vůdce či např. koncentrační tábor? Zřejmě si odpovíme jednou z prvních dvou možností, ale která je charakterističtější? Vždyť hákový kříž je sice nepochybně vnímán jako symbol nacismu, ale historie se s ním nesetkává v první polovině 20. století poprvé ani naposledy. (Křesťanský kříž, jímž byl patrně

inspirován ale i srp a kladivo jsou typově navíc vizuálně podobné). Tím se dostáváme k naší dříve nadnesené otázce, co je vlastně symbol - bývá to vždy jen „graficky“ ztvárněný motiv?

5. Mýtus a symbolika

Právě tento znak považujeme za klíčový v rámci problematiky extremistických hnutí. Jedná se o významný jev, jímž se zahaluje často pravá podstata převážné většiny všech extremistických hnutí. Používáním mýtu totiž sleduje hnutí či režim dva základní cíle – skrýt své extrémní pozice a také legitimovat své ideje. To je třeba mít na paměti, snažíme-li se rozkrýt určitý mýtus, nejen dle našeho názoru, tedy zpravidla programovou a sofistikovanou lež.[6]

Zakrývání pravé podstaty hnutí je činěno za pomoci mytických obřadů, postupů a institucí. Za zvlášť významné je možné považovat ty, které jsou určeny budoucím a mladým členům, neboť právě mladí jsou hybná síla extremismu, především díky své nezkušenosti a přirozenému sklonu k radikalismu. Jako příklad takových „mladických“ institucí můžeme uvést Rudé brigády, organizace Pionýr, jednotky Hitlerjugend apod.

B. Poukaz na klíčové rysy některých vybraných hnutí

1. Fašismus

Jedná se nepochybně o jednu z nejpropracovanějších forem extremismu, která snad nejvíce pobuřuje svou zvrácenou dokonalostí. Je pro ni zcela klíčový vůdcovský princip a rasově či národnostně definovaný Nepřítel. Typickým symbolem je hákový kříž, stejně jako v později vytvořených hnutích, která na fašismus navazují. Pro v současné době nechvalně rozšířený neonacismus zůstává nacistická symbolika stále více než aktuální. Z hlediska symboliky jde tedy zejména o vyobrazení hákového kříže, pozdrav, nášivky, vlajky, shromáždění a glorifikace nacistických pohlavárů. Pro neonacisty je klíčovou postavou kromě samotného „vůdce“ Hitlera i Rudolf Hess. A je tomu tak pravděpodobně proto, že jeho osoba je nejvíce opředena symbolickým a mytologickým hávem a zahalena rouškou tajemství.

S fašismem je rovněž neodmyslitelně spjat antisemitismus. Šokující záležitostí v tomto extremistickém směru je neustálé zarputilé vyvracení nacistické genocidy Židů v likvidačních táborech – tzv. osvětimská lež.[7]

Pokud bychom měli odpovědět na otázku, zda existuje i nějaká „bible“ nacismu, resp. neonacismu, domníváme se, že za ni lze bez nadsázky označit Hitlerovu knihu „Mein Kampf“. I ta by se, dle našeho názoru, mohla pokládat a některými jedinci i pokládá za symbol nacistického (neonacistického) hnutí.

2. Komunismus

Komunismus je často literaturou definován jako utopická myšlenka absolutní rovnosti lidí. Pochopitelně i tento významný a mnohdy ve své době vedoucí směr má více podob. Vůdčí roli sehrál tzv. marxismus, jako nauka vytvořená především Karlem Marxem s pomocí Bedřicha Engelse, která operuje s teorií tříd, třídního boje, resp. teorií státu a revoluce.

Komunismus (případně u nás dříve označovaný jako tzv. „socialismus“) jsou provázeny symboly srpu a kladiva a rudou vlajkou. Za ruskou a zároveň dosti významnou odnož komunismu lze označit leninismus a později stalinismus. Pro toto hnutí je též typická existence jemu vlastních ikon – Leninovo mauzoleum a masová shromáždění, demonstrujících všelidový souhlas s Leninovými a dalšími spřízněnými myšlenkami.

3. Terorismus

Pojem terorismu nebyl dosud v literatuře legálně vymezen. Jedná se každopádně o poměrně rozmanité druhy extremismu, které využívají především násilí a strachu.

Charakteristickým rysem teroristických hnutí je neobyčejná lhostejnost jejich příslušníků k brutálnímu násilí.

Pokud se týká zvláště nebezpečného mezinárodního terorismu, pak lze odkázat na výstižné stanovisko Parlamentního shromáždění Rady Evropy z roku 1999: „Teroristický čin je jakýkoli trestný čin spáchaný jednotlivci či skupinami uchylujícími se k násilí nebo hrozícími jeho použitím proti státu, jeho institucím, obyvatelstvu obecně či konkrétním jednotlivcům, který je motivován separatistickými snahami, extremistickými ideologickými koncepcemi či fanatismem nebo se zakládá na subjektivních a iracionálních pohnutkách a jehož cíl spočívá ve vystavení veřejné moci, některých jedinců či společenských skupin nebo obecně veřejného mínění atmosféře strachu“.[8]

Literatura odlišuje dva typy terorismu – represivní a subverzivní. Terorismus represivní se vyznačuje tím, že může být a také bývá vykonáván dokonce přímo státními složkami.[9] Je typický zejména důsledností, jakou je prosazována přímá akce a negace „nepřítele“.

Subverzivní terorismus je oproti tomu orientován proti režimu a má velmi rozmanité formy. Typickým příkladem je nacionalisticko-separatistický terorismus (např. ETA, IRA apod.).

Můžeme uvést, že extrémnost určité organizace vzrůstá tím, jak jí přestává záležet na likvidaci samotného jednotlivce a jak si postupně zvětšuje kategorii „Nepřítele“. To může dospět až k takovým extrémům jako např. u islámského terorismu, kde jsou nepřáteli dokonce všichni „bezvěrci“.

Jednou z nejznámějších mezinárodních teroristických organizací je Al-Káida. Byla ve svých činech natolik „úspěšná“, že se jí podařilo vytvořit svým hrozným činem své nové připodobnění, tedy svůj nový symbol. Pod termínem: 11. září se totiž vybaví dnes již velkému množství lidí nejen útokem postižené Světové obchodní centrum, ale i strůjce daného útoku - organizace Al-Káida.

III. Charakteristika a význam státních symbolů a symbolu EU

Jedněmi z nejvýznamnějších symbolů jsou nepochybně státní symboly. Má je každý stát a bývají definovány zákonem, ústavním zákonem, Ústavou či jinak a jsou odpovídajícím způsobem chráněny. Ačkoli není pochyb, že státními symboly disponuje každý stát, je zajímavé, že se dosti různí nejen rozsah jejich využívání, ale i rozsah jejich ochrany. K tomu lze uvést poněkud paradoxní příklad srovnání české státní vlajky s vlajkou americkou. V České republice je dosti přísně postihováno jednání, kdy se např. fanoušci národních týmů vybavují na sportovní zápasy vlajkami skutečnými i různě graficky a výtvarně ztvárněnými nebo kdy jsou vyvěšovány vlajky na tzv. neinstitucionálních budovách. Naproti tomu, z motivu americké vlajky se šijí a legálně užívají kalhoty, trička, plavky dokonce i mnohem méně patřičné předměty. Např. i spálení vlajky není trestně postižitelné, neboť je chápáno jako projev občanské svobody.

Česká republika má státní symboly definovány ústavním zákonem č. 3/1993 Sb., který za ně v ust. § 1 označuje: velký a malý státní znak, státní barvy, státní vlajku, vlajku prezidenta republiky, státní pečeť a státní hymnu. V dalších ustanoveních je jejich popis a odkazy na přílohy, kde jsou vyobrazeny, popř. hudebně a slovně zachyceny. Dalším významným předpisem je zákon č. 352/2001 Sb., který upravuje užívání státních symbolů České republiky a vymezuje svou působnost na všechny státní symboly, jak jsou uvedeny v ústavním zákoně, s výjimkou státních barev, neboť to pochopitelně z povahy věci není možné. Obecným předpokladem a podmínkou je užívání státních symbolů „jen v souladu s tímto zákonem, a to vhodným a důstojným způsobem“.[10]

Jen stěží bychom v našem právním řádu hledali jiný takto významný právní předpis, který by stejně jako oba výše citované zákony nedoznával v podstatě žádných změn a ani související judikatura a odborná literatura by byla tak skromná. Z hlediska kauz, které soudy ve vztahu ke státním symbolům řeší, lze konstatovat, že se nejčastěji objevuje zneužití státního symbolu, jeho „nadužívání", příp. chybějící otisk razítka se státním znakem na určité dané listině či správním rozhodnutí.

Patrně nejčastěji využívaným symbolem státu je vlajka. Obdobně se jí využívá i k symbolice měst či obcí, ale na druhé straně i větších celků než jsou státy. Pro evropské prostředí je klíčovým nadnárodním společenstvím nepochybně Evropská unie a jejím typickým symbolem je právě Evropská vlajka, zavedená v roce 1986, jejíž popis zní: na poli nebeské modři se nachází kruh složený z dvanácti zlatých hvězd, symbolizujících jednotu národů Evropy. Tento počet je od počátku brán jako stálý a do budoucna neměnitelný, neboť dvanáctka byla vybrána jako „symbol úplnosti". Další oficiální materiál – tzv. „Pravidla užívání označení pro smluvní strany a ostatní účastníky realizace programů, které jsou plně nebo částečně financovány z prostředků Evropské komise" uvádí: Evropské logo, Evropská vlajka a znak reprezentují Evropskou unii a staly se nezaměnitelným symbolem sjednocené Evropy a její evropské identity.

Symbolem Evropy jakožto světadílu však bývá a zejména před vznikem Evropských společenství bylo znázornění Európé – ženy na hřbetě býka, jedné z účelových proměn boha Dia. V tomto ohledu se za evropskou identitu označuje evropské dědictví helénisticko-křesťanské kultury. Těžko soudit, který z výše naznačených pohledů „lépe symbolizuje" Evropu, resp. Evropské společenství, každopádně však se domníváme, že Evropská unie má jako jeden z cílů symbolizovat ve světovém měřítku Evropu.

Pokud se týká evropské vlajky, je možno uvést, že se objevují určité výtky ve směru k její podobě, k jejímu logu. Lze je shrnout tak, že modrou barvu nelze považovat za typickou barvu pro Evropu, neboť se vyskytuje na mnoha vlajkách, zejm. afrických a tichomořských států, motiv hvězd je rovněž problémový - s ohledem na socialistickou hvězdu pěticípou i na podobu vlajek mnoha neevropských států (USA, Portorika, ale i Kuby) a konečně i k motivu kruhu lze nalézt odpovídající reminiscence do jiných oblastí. Tak např. za pomoci kola hvězd byl zpodobňován sv. Jan Nepomucký a nalezneme část zabudované eurosymboliky i na vlajkách mnoha států a měst (Čína, Venezuela, Tádžikistán nebo české Semily). Na druhou stranu je třeba připustit, že má-li být něco opravdovým symbolem, musí splňovat určité atributy (jednoduchost, přehlednost, významnost, nezaměnitelnost apod.) a nalézt zcela nové toto vše splňující znaky či motivy, je jistě velmi obtížné, někdy až nemožné.

Tyto uvedené symboly mají za úkol přispívat k upevnění a rozvoji vztahu ke státu, k pocitu vlastenectví nebo obdobně ve vztahu k nadnárodním celkům – v případě EU pak k sounáležitosti evropanství.

Na tomto místě bychom se pochopitelně mohli zabývat celou řadou dalších zajímavých a všeobecně známých symbolů, jako je např. srdce, podkova, čtyřlístek, satanské symboly, symboly Jin Jang nebo třeba paragraf (§), který považujeme za určitý symbol právnické profese, avšak považujeme to za nadbytečné a přesahovalo by to možný rozsah tohoto příspěvku. Domníváme se však, že jakýkoli, ať „dobrý či zlý" symbol má svůj odpovídající význam právě tehdy, kdy je po generace nebo i po staletí konstantní a zároveň již na první pohled pochopitelný pro široké spektrum osob.

V tomto příspěvku jsme usilovali poukázat na některé aspekty, smysl, vliv či funkce symbolů v rámci některých společenských hnutí. Žádoucím smyslem našeho snažení byla demonstrace nutného cílevědomého přístupu všech součástí státního mechanismu při nezbytném důsledném a koordinovaném potlačování (jak preventivním tak represivním)

všech projevů extremismu ve společnosti, včetně prezentace jejich zdánlivě málo nebezpečných symbolů. Neboť jak řekl Knapp,[11] „aby bylo možné zlo vymýtit, je třeba je především rozpoznat“.

Současně se nám jednalo i o určitý poukaz na mnohdy podceňované a opomíjené možnosti získávaní a upevňování kladných vlivů a postojů a také poskytnutí žádoucích idejí, které žel velmi často, v dnešní globální společenské realitě, absentují.

Poznámky a citace:

1. Všeobecná encyklopedie, díl č. 4. 1. vydání. Praha: Nakladatelský dům Diderot, 1998, s. 293.
2. Srovnej Kotlán, P.: Demokracie ve stínu. 1. vydání. Ostrava: Institut vzdělávání Sokrates, 2003, s. 17.
3. Srovnej tamtéž, s. 18.
4. Viz Brzezinski, Z.: Bez kontroly. 1. vydání. Praha: Victoriia Publishing, 1993, s. 43.
5. Srovnej Kotlán, P.: Demokracie ve stínu. 1. vydání. Ostrava: Institut vzdělávání Sokrates, 2003, s. 25.
6. Srovnej Kotlán, P.: Demokracie ve stínu. 1. vydání. Ostrava: Institut vzdělávání Sokrates, 2003, s. 26 a násl.
7. Srovnej Kotlán, P.: Demokracie ve stínu. 1. vydání. Ostrava: Institut vzdělávání Sokrates, 2003, s. 56.
8. Viz David, V., Malacka, M.: Fenomén mezinárodního terorismu. 1. vydání. Praha: Linde, 2005, s. 17-18.
9. Srovnej Kotlán, P.: Demokracie ve stínu. 1. vydání. Ostrava: Institut vzdělávání Sokrates, 2003, s. 46.
10. Srovnej §1 zákona č. 352/2001 Sb. o užívání státních symbolů České republiky a o změně některých zákonů
11. Viz Knapp, V.: Problém nacistické právní filosofie. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 1947, s. 14.

Maislovy koncepce právní archeologie
Witolda Maisla koncepcje archeologii prawnej

Andrzej Gulczyński

1. Koncepcja archeologii prawnej zrodziła się w Niemczech w XIX w., choć badania, które można zaliczyć do tej problematyki prowadzono już wcześniej. Nadal trwają dyskusje co do prowadzenia badań, zakresu oraz relacji do innych nauk. W tych wszystkich sprawach wypowiadał się Witold Maisel, polski historyk prawa, którego prace spotkały się z dużym zainteresowaniem i uznaniem.

Witold Maisel urodził się 8 kwietnia 1914 r. w Poznaniu[52]. W 1933 r. rozpoczął studia na wydziale prawa Uniwersytetu Poznańskiego. Jednocześnie jednak pracował w zarządzie miejskim, stąd studia trwały wiele lat. Końcowe egzaminy zdał zaraz po zakończeniu wojny w 1945 r. i wówczas rozpoczął pracę w Poznańskiej Dyrekcji Odbudowy, której celem było odbudowanie zburzonych w czasie oblężenia miasta budynków państwowych. Podjął się wtedy odszukania materiałów archiwalnych dotyczących dawnej siedziby królewskiej, Zamku Przemysława. Badania te niestety nie powiodły się. Natknął się natomiast na księgi złoczyńców, co skłoniło Go do zajęcia się poznańskim prawem karnym. Badania nad dawnym prawem prowadził początkowo pod kierunkiem prof. Józefa Bossowskiego a od 1955 r. prof. Zdzisława Kaczmarczyka z Katedry Historii Państwa i Prawa Polski[53]. Rezultatem tych badań była rozprawa doktorska pt. „Sądownictwo miasta Poznania do końca XVI wieku" i pomyślnie przeprowadzona w 1959 r. jej obrona[54]. W 1963 r. Witold Maisel uzyskał stopień docenta (doktora habilitowanego) na podstawie pracy pt. „Poznańskie prawo karne do końca XVI wieku"[55]. Za kolejne osiągnięcia uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego (1970) i zwyczajnego (1976).

2. Dorobek prof. W. Maisla obejmuje ponad 250 publikacji[56]. Pierwsze z nich związane były z pracą nad odbudową zniszczonego w czasie działań wojennych Poznania. Później pojawiły się prace dotyczące dawnego prawa miejskiego, w tym prawa karnego. Zainteresowaniom z pierwszych lat pozostał jednak wierny do końca umiejętnie łącząc problemy budownictwa, historii sztuki z zagadnieniami prawnymi.

Ważny nurt publikacji W. Maisla stanowiły edycje źródeł. Z najważniejszych należy wymienić zbiór ortyli miast wielkopolskich[57], poznańską księgę prawa magdeburskiego i miśnieńskiego[58], zbiór wilkierzy miasta Poznania[59] oraz przywileje miasta Poznania[60].

---

[52] Szerzej zob. Gulczyński, A.: *Witold Maisel - badacz dziejów Poznania, twórca polskiej archeologii prawnej,* „Kronika miasta Poznania" 1995, z. 1, s. 262-274.

[53] Zob. Olszewski, H.: Zdzisław Kaczmarczyk. 1911-1980. Poznań, Wydawnictwo Poznańskie: 1995 (seria: Magistri Nostri. Profesorowie Wydziału Prawa Poznańskiego Uniwersytetu, red. A. Gulczyński).

[54] Maisel, W., *Sądownictwo miasta Poznania do końca XVI wieku.* Poznań 1961: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Poznaniu. Prace sekcji historii Poznania. Rec. m.in.: Urfus, V. - „Právnehistorické studie" T. 9:1963, s. 357.

[55] Maisel, W.: *Poznańskie prawo karne do końca XVI wieku*, Poznań 1963, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Prace Wydziału Prawa nr 7. Rec. m.in. Urfus, V. - „Historicki Časopis" T. 12:1964 z. 3, s. 435-436.

[56] Zob. *Bibliografia prac naukowych profesora Witolda Maisla.* W: *Historia prawa - Historia kultury. Liber Memorialis Vitoldo Maisel dedicatus,* red. E. Borkowska-Bagieńska i H. Olszewski. Poznań 1994, s. 15-37.

[57] Ortyle sądów wyższych miast wielkopolskich z XV i XVI wieku. Opracował i wydał... Wrocław: Ossolineum, 1959, ss. XLVII, 1 nlb, 116, indeksy; Polska Akademia Nauk. Instytut Nauk Prawnych. Starodawne Prawa Polskiego Pomniki. Seria II: Pomniki prawa polskiego. Dział III: Prawo miejskie, T. 1.

[58] Poznańska księga prawa magdeburskiego i miśnieńskiego. Das Posener Buch des Magdeburger und Meissner Rechts. Opracował i wydał... Adiustację filologiczną sprawował Andrzej Bzdęga. Wrocław-Warszawa-Kraków: Ossolineum, 1964, ss. XLI, 178, indeksy, err. Starodawne Prawa Polskiego Pomniki. Seria II: Pomniki prawa polskiego. Dział III: Prawo miejskie, Tom II. Rec. m.in. Urfus, V. - „Právnehistorické studie" T. 12:1966, s. 263; Vietor, M. - „Právnehistorické Studie" T. 16:1971, s. 290-291.

Prof. W. Maisel odbył staże zagraniczne, wykładał na zagranicznych uczelniach uczestniczył w konferencjach w Austrii, Belgii, Czechosłowacji, Danii, Francji, Hiszpanii, Holandii, Kanadzie, Norwegii, Republice Federalnej Niemiec, Rumunii, Szwajcarii, Szwecji, Wielkiej Brytanii, Berlinie Zachodnim, na Węgrzech i we Włoszech. Był członkiem licznych stowarzyszeń krajowych i międzynarodowych. Zmarł w 1993 r., spoczywa w Alei Zasłużonych na cmentarzu junikowskim w Poznaniu.

3. Witold Maisel był twórcą polskiej archeologii prawnej. Jako pierwszy w Europie opracował monografię dotyczącą archeologii całego kraju, a mianowicie Polski, a następnie Europy. Obie książki zostały z dużym zainteresowaniem przyjęte w Polsce i Europie a druga z nich ukazała się w 1992 r. w Austrii w tłumaczeniu na język niemiecki. Do dzieła swego życia dochodził przez wiele lat publikując zarówno artykuły monograficzne, jak i syntetyczne.

Pierwszy artykuł przedstawiający założenia teoretyczne oraz systematykę archeologii prawnej opublikował w 1967 r. na łamach „Czasopisma Prawno-Historycznego[61]. Artykuł składał się z 12 rozdziałów, w których przedstawił kolejno: 1) cel rozprawy, 2) rys historyczny, 3) zagadania terminologiczne, 4) przedmiot i zakres badań, 5) systematykę, 6) źródła, 7) zadania, 8) „metodologię", 9) charakter jako dyscypliny naukowej, 10) stosunek do innych dyscyplin, 11) aktualny stan badań oraz 12) postulaty na przyszłość. Celem artykułu było „zapoznanie polskich historyków prawa z tą nową stosunkowo gałęzią wiedzy, jej przedmiotem, zadaniami, metodami, granicami badawczymi, z jej miejscem wśród nauk historycznych, wreszcie z jej aktualnym stanem za granicą i w Polsce oraz z postulatami na przyszłość"[62].

Punktem wyjścia była praca Karla von Amiry przygotowana do druku i uzupełniona przez jego ucznia Claudiusa von Schwerina[63]. Maisel uwzględnił nowsze badania oraz uzupełnił stan wiedzy przede wszystkim o ustalenia dotyczące Polski. Za prekursora naukowego zainteresowania zagadnieniami zaliczanymi dziś do archeologii prawnej uznał Jana Długosza, który w XV w. przygotował prace poświęcone herbom polskim (*Insigniorum clenodiorum Regis et Regni Poloniae descriptio*), a także sztandarom zdobytym w czasie bitwy pod Grunwaldem (*Banderia Prutenorum*)[64].

Już pierwsza publikacja przenosząca na polski grunt problematykę archeologii prawnej wzbudziła zainteresowanie w formie recenzji. Uczynili to mianowicie dwaj luminarze nauki: Gerard Labuda, wybitny polski historyk mediewista[65] oraz Karl Siegfried Bader z Uniwersytetu w Zurychu, niemiecki historyk prawa i etnograf prawny[66]. Według

---

[59] Wilkierze poznańskie/Statuta civitatis Posnaniensis. Opracował i wydał/Collegit et edidit W. Maisel, Część I - Administracja i sądownictwo/Pars I - administratio et iurisdictio; Część II - Handel, rzemiosło i rolnictwo/Pars II - commercium, artificia et agricultura; Część III - Organizacja cechowa/ Pars III – contubernia; Wrocław-Warszawa-Kraków: Ossolineum, 1966, 1968, 1969, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk. Starodawne Prawa Polskiego Pomniki. Seria II: Pomniki Prawa Polskiego, Dział II: Prawo miejskie, T. III/1-3. Recenzje m.in. Recenzje: Urfus V., „Právnehistorické Studie" T. 14:1969, s. 330, T. 16:1971, s. 293-294; Vietor, M., „Historicky časopis" T. 18:1970, s. 314, „Pravnehistoricke Studie" T. 16:1971, s. 290-291.

[60] Przywileje miasta Poznania XIII-XVIII wieku./ Wyd. W. Maisel (Do druku przygotował A. Gąsiorowski). Poznań 1994: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, ss. XXIII, 323, nlb 1., bibliogr., indeks – Wydawnictwa Źródłowe Komisji Hist. PTPN T. 24.

[61] Maisel, W.: Archeologia prawnicza. Zarys problematyki, „Czasopismo Prawno-Historyczne" T. 19:1967 z. 2, s. 9-49, Rés.

[62] Maisel, Archeologia prawnicza, s. 10.

[63] Ambra, K., v., Schwerin, C. v.,: Rechtsarchäologie. Gegenstand, Formen und Symbole germanischen rechts, Teil 1: Einführung in die Rechtsarchäologie von C. v. Schwerin, Berlin-Deahlem 1943.

[64] Archeologia prawna Polski, s. 27-29.

[65] L[abuda], G., „Studia Źródłoznawcze" T. 14:1969, s. 256-257.

[66] B[ader], K.S., „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte" T. 85: 1968 (Germanistische Abteilung), s. 447-448.

Labudy najcenniejszą część pracy stanowiła systematyka zabytków archeologicznoprawnych. Ta systematyka powinna posłużyć do przygotowania słownika, co nazwał pilną potrzebą nauk historycznych[67]. Wskazał też, że wiele materiału mogą dostarczyć etnografowie i heraldycy. Także Bader dostrzegł starania Maisla w zakresie systematyki.

Kolejnym etapem prac W. Maisla były artykuły o charakterze monograficznym poświęcone dawnym narzędziom wykonywania kar (1969[68], pręgierzom poznańskiemu[69] i wschowskiemu[70]. Gdy w 1978 r. rozpoczęto wydawanie w Szwajcarii rocznika „Forschungen zur Rechtsarchäologie und Rechtlichen Volkskunde" zwrócono się właśnie do W. Maisla z prośbą o przygotowanie podsumowania dotychczasowego stanu badań oraz wskazania kierunków rozwoju[71]. W kolejnym tomie dokonał on rozgraniczenia między archeologią i etnografią prawną[72]. Dalszy etap to pokazanie metody archeologicznoprawnej na przykładzie poznańskiego pręgierza[73]. W artykule tym opisał sposób prowadzenia badań polegający na ustaleniu statusu prawnego badanego obiektu (w tym przypadku pręgierza) oraz jego dokładnego, ustaleniu kar orzekanych przez poznańskie sądy a wykonywanych przy pręgierzu, w końcu ustaleniu sposobów wykonania kar przy pręgierzu.

W 1982 r. ukazała się książka pt. Archeologia prawna Polski[74]. Obejmowała 365 stron, poszczególne jej elementy tworzyły uwagi wstępne, cześć ogólna (s. 10-34) i część szczegółowa (s. 38-318), wykaz źródeł i literatury, spis ilustracji, wykaz skrótów i indeks rzeczowy. Dysproporcja miedzy obu częściami była znaczna, co zostało dostrzeżone przez recenzentów. Ale w przeciwieństwie do artykuły z artykułu z 1967 r. celem tej pracy było przecież przedstawienie wyników poszukiwań i dalszych badań Autora.

Część ogólna zachowała zasadniczo podział z 1967 r. Przedstawił w niej problemy definicji i nazwy dyscypliny zmienionej teraz na archeologię prawną, przedmiot badań i jego rodzaje, zakres rzeczowy, czasowy i terytorialny badań, systematykę, źródła informacji, metody badawcze, stan badań, relacje archeologii prawnej do innych nauk pomocniczych historii państwa i prawa oraz innych dyscyplin. Wskazał też zadania archeologii prawnej. Część szczegółową podzielił na dwa działy: A. Obiekty usługowe w stosunku do funkcji stanowienia i realizowania norm prawnych, B. Przedmioty, znaki i symbole uzmysławiające pojęcia, instytucja i stosunki prawne lub towarzyszące czynnościom prawnym.

Niezwykle ważne dla oceny całej pracy jest wstęp, w którym wyjaśnił, że książka adresowana jest przede wszystkim do historyków prawa, a także do studentów. Miał bowiem nadzieję, że śladem uniwersytetu poznańskiego i na innych uniwersytetach wykładana będzie archeologia prawna. Wskazywał ponadto jeszcze jednego adresata – szerokie kręgi czytelników, którzy powinni zwracać uwagę na zabytki archeologiczno prawne, aby nie tylko

---

[67] Labuda, s. 257

[68] Dawne narzędzia wykonywania kar, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej" R. 17: 1969 nr 4, s. 695-710, ilustr., rys., Rés.

[69] Maisel, W., Pręgierz poznański (Studium archeologiczno-prawne), „Czasopismo Prawno-Historyczne" T. 23: 1971 z. 1, s. 1-32. Rec.: Urfus, V., „Právnehistorické Studie" T. 18: 1974, s. 255-256; Der Pranger in Posen. Roland oder Pranger? „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte" T. 93:1976 (Germanistische Abteilung), s. 340-343.

[70] Maisel, W.: Posążek kata z pręgierza wschowskiego, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej" R. 19:1971 nr 1, s. 47-49, ilustr.

[71] Maisel, W.: Gegenstand und Systematik der Rechtsarchäologie, „Forschungen zur Rechtsarchäologie und Rechtlichen Volkskunde" T. 1:1978, s. 4-24.

[72] Maisel, W.: Abgrenzung der Rechtlichen Volkskunde von der Rechtsarchäologie, „Forschungen zur Rechtsarchäologie und Rechtlichen Volkskunde" T. 2:1979, s. 93-104.

[73] Maisel, W.: Die Anwendung der rechtsarchäologischen Methode am Beispiel der Forschungen um den Posener Pranger, „Forschungen zur Rechtsarchäologie und Rechtlichen Volkskunde" T. 3:1981, s. 209-219, ilustr.

[74] Maisel, W.: Archeologia prawna Polski. Warszawa-Poznań 1982, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, ss. 364, nlb. 4, 96 ss. ilustr., bilbiogr., indeks, err.

poszerzać wiedzę, ale i ratować istniejące jeszcze zabytki. Wyrażał też nadzieję, że książka stanowić będzie inspirację do podjęcia badań monograficznych. Bez tych słów trudno zrozumieć całość książki, nie pozbawionej błędów, zawierającej często dyskusyjne stwierdzenia. Wyraźnie podkreślał też, że przedstawia jedynie „przykłady ilustrujące problematykę teoretyczną"[75], bo mimo kwerendy przeprowadzonej w muzeach polskich i literaturze nie udało się jeszcze dokonać pełnej inwentaryzacji zabytków: „na taką inwentaryzację jeszcze za wcześnie"; nie pozwoliły na to ani ramy wydawnicze publikacji (początkowo umowa przewidywała 15 arkuszy wydawniczych; książka obejmowała natomiast 33,5 arkusza), ani stan badań. A zatem nie tylko pełna świadomość, ale i uczciwość wyraźnie wskazana na samym początku pracy. Zaletą – przez niektórych polemistów odczytane jako wada książki, bo w ten sposób powstały pewne dysproporcje co do stopnia szczegółowości kompleksowej prezentacji zagadnień – było to, że niektóre partie książki miały charakter monograficzny i mogłyby zostać opublikowane w formie odrębnych studiów.

Praca została oceniona w 9 recenzjach naukowych oraz 2 recenzjach prasowych, w językach polskim, angielskim, niemieckim oraz czeskim[76]. W. Maisel zajął się nie tylko ich analizą, ale publikował dalsze prace z zakresu archeologii prawnej oraz przygotowywał książkę pt. Archeologia prawna Europy, która ukazała się w 1989 r.[77] Obejmowała 373 strony i ilustracje. Po krytyce proporcji między częścią ogólną a szczegółową w „Archeologii prawnej Polski" Maisel skrócił jeszcze część ogólną. „Wstęp" zajmował teraz jedynie 7 storn (s. 5-12). Uznał bowiem, że aktualne pozostają założenia przedstawione w książce z 1982 r. Choć nie uwzględniono tego w spisie treści zaznaczono wewnętrzny podział tej części Zakres czasowy i terytorialny badań, cel i charakter pracy, wskazano źródła informacji oraz wyjaśniono systematykę archeologii prawnej oraz pracy. Część szczegółową podzielił ponownie na dwie części, zmieniając jednak nieco ich tytuł: 1. Obiekty mające znaczenie instrumentalne w stosunku do funkcji stanowienia i realizowania norm prawnych, 2. Przedmioty uzmysławiające instytucje, pojęcia i stosunki prawne. Książka ta, drobnymi tylko korektami, ukazała się w 1992 r. w tłumaczeniu na język niemiecki[78]. Zarówno polskie[79], jak i niemieckie wydanie praca spotkały się z dobrymi recenzjami naukowców z Polski, Szwajcarii i Niemiec[80].

4. Po raz pierwszy nazwy „die Rechtsarchäologie" użył w 1889 r. Karl von Amira. Do dziś funkcjonuje ona w języku niemieckim, choć konkurowały z nią inne: Rechtsaltertümer, Rechtsdenkmal, Rechtsmal. W Polsce po raz pierwszy nazwę tę przetłumaczono w 1959 r. jako „archeologia prawnicza". Uczynił to historyk prawa Karol Koranyi[81].

---

[75] Maisel, W.: Archeologia prawna Polski, s. 7.

[76] Grodziski, S.: „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" T. 45: 1983 z. 3, s. 255-258; Karpiński, A., „Acta Poloniae Historica" T. 49:1984, s. 272; Lesiński, B., O archeologii prawnej Polski, „Czasopismo Prawno-Historyczne" T. 35: 1983 z. 2, s. 139-164; Maly, K., „Právnehistorické studie", T. 26:1984, s. 274-276; Mielczarski, S., „Rocznik Gdański" T. 44: 1984 z. 1, s. 234-238; [Milewski S.] (mil), „Gazeta Prawnicza" nr 3 z 1 lutego 1983 r., s. 3; Pauli, L. „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte" T. 100: 1983 (Germanistische Abteillung), s. 413-414; Piech, Z., Archeologia prawna a nauki pomocnicze historii. Uwagi na marginesie książki..., „Studia Historyczne" T. 28: 1985 z. 1, s. 127-135; Scheer, A., Uwagi na marginesie „Archeologii prawnej Polski" W. Maisela [!], „Przydrożne Pomniki Przeszłości" Z. 10:1989, s. 25-39; Ż[bikowska] M., „Przegląd Historyczny" T. 74: 1983 z. 2, s. 397-398.

[77] Maisel, W.: Archeologia prawna Europy. Warszawa-Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989, ss. 371, nlb. 1, 92 ss. ilustr., bibliogr., err.

[78] Maisel, W.: Rechtsarchäologie Europas. Aus dem polnischen übersetzt von Ruth Ponińska-Maisel. Wien-Köln-Wiemar: Böhlau Verlag, 1992, ss. XVI, 344, ilustr., bibliogr., indeks.

[79] Dalewski, Z. „Kwartalnik Historyczny" R. 97:1990 nr 1-2, s. 170-173; Piątkowski, K., „Nowe Książki" 1990 nr 1, s. 74-76; Wąsowicz, M. „Czasopismo Prawno-Historyczne" T. 43:1991 z. 1-2, s. 171-175; Rozenkranz, E., „Rocznik Gdański" T. 51:1987 z. 1, s. 211-213.

[80] Lück H., „Ius Commune" 22:1995, s. 329-332; Carlen L., „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte" (Germanistische Abteilung), T. 111:1994, s. 627-628.

[81] Koranyi, K., Koranyiowa J.: Bibliografia prawno-historyczna za lata 1937-1946, Toruń 1959, s. 408.

Słusznie zauważał W. Maisel w 1967 r., że dosłowne tłumaczenie powinno brzmieć „archeologia prawa", choć zastanawiał się jeszcze nad nazwą „archeologia historyczno-prawna", co nie byłoby właściwe, bo akcent pada na naukę o dawnym prawie a nie samo prawo. Element „dawności" tkwi już w słowie „archeologia" – „archaios" gr. dawny „logos" gr. słowo, nauka[82]. Przyjął jednak nazwę „archeologia prawnicza", zgodnie z tym co zaproponował K. Koranyi. Rozróżnienie słów „prawniczy" i „prawny" nie było wówczas w języku polskim przeprowadzone. Później zaczęto precyzyjnie odróżniać znaczenie słów: prawo – prawny, prawnik – prawniczy. A zatem nazwa „archeologia prawnicza" niesłusznie kładła nacisk na związek z prawnikami a nie z prawem, instytucjami prawnymi[83]. O ile jednak rozróżnienie to stosowane w naukach prawnych jest przestrzegane, to w języku niefachowym, potocznym, są to pojęcia niemal tożsame[84].

Występowano jednak z twierdzeniem, że nazwa archeologia zarezerwowana jest wyłącznie dla nauki posługującej się metodą wydobywania z ziemi. Według Maisla w przypadku archeologii prawnej można mówić o „wydobywaniu" w dwojakim sensie: spod ziemi odkopano palacja książęce, bazyliki sądowe na Forum Romanum, misy chrzcielne w Poznaniu i na Ostrowie Lednickim, w sensie przenośnym natomiast można mówić o wydobywaniu z pyłu zapomnienia symbolicznych form rytuału prawnego i gestów[85]. Jeśli mówimy o takim znaczeniu „archeologii" to Maisel zapominał o wydobywaniu z akt archiwalnych... Argument ten nie został jednak podjęty w dyskusjach i trudno uznać go za przekonujący. Sięgnąć bowiem należało do genezy archeologii, do jej XIX-wiecznego pojmowania i dodawania wówczas przymiotników. Jednym z nich było właśnie określenie „prawny".

Podejmowano próby utworzenia odmiennej, polskiej nazwy – ale bez powodzenia. Józef Szymański w swojej książce poświęconej naukom pomocniczym historii przejął nazwę stosowaną przez W. Maisla i zasadnicze jego koncepcje[86]. Później jednak zmienił nazwę na „nauka o znakach władzy i prawa"[87]. Sprawa ta wymaga jednak poważnej dyskusji, gdyż ten wytrawny historyk i czołowy w Polsce przedstawiciel nauk pomocniczych historii zmieniając nazwę, pozostawił dotychczasowe ujęcie przedmiotu wraz z systematyką. Być może taka koncepcja odpowiada potrzebom historyków, z punktu widzenia prawnika jest niezrozumiała. Według Szymańskiego bowiem zadaniem nauki o znakach władzy i prawa jest „ustalenie widzialnych przejawów życia prawnego, zaś w mniejszym stopniu odkrywanie nieznanych norm prawnych"[88].

Nazwę akceptuje jednak m.in. inny reprezentant nauk pomocniczych historii – Zenon Piech. Jest to akceptacja o tyle ważna, że nie sprowadza się do werbalnych akceptacji, lecz widoczna jest w jego baniach naukowych. W. Maisel podkreślał, że za utrzymaniem nazwy przemawia utrwalenie pojęcia w międzynarodowej nauce.

5. Ważny problem w badaniach i publikacjach W. Maisla stanowiło stworzenie **definicji** archeologii prawnej. Przedstawiał je w zmienionych wersjach we wszystkich trzech całościowych ujęciach problematyki. W 1967 r. uznawał, że archeologia – wówczas nazwana prawniczą – to „gałąź nauki historycznej, której przedmiotem badań są obiekty o charakterze usługowym w stosunku do funkcji stanowienia i realizacji norm prawnych, dalej atrybuty, znaki i symbole oraz formy rytuału prawnego"[89] [Právní archeologie – je odvětví historické vědy,

[82] Maisel, W.: Archeologia prawnicza, s. 14
[83] Maisel, W.: Archeologia prawna Polski, s. 11.
[84] Zob. np. Słownik języka polskiego, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1979, s. 912
[85] Maisel, W., Archeologia prawna Polski, s. 11.
[86] Szymański, J.: Nauki pomocnicze historii od schyłku IV do końca XVIII w., Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1976, s. 449-450
[87] Szymański J., Nauki pomocnicze historii, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1983, s. 559-560.
[88] Szymański, J., (1983), s. 560
[89] Maisel, W.: Archeologia prawnicza, 1967, s. 10.

jejímž předmětem zkoumání jsou objekty výkonné povahy vztahující se ke vzniku a realizování právních norem; dále pak atributy, znaky a symboly jakož i formy právních rituálů].

Według definicji z 1982 r. archeologia prawna „to nauka pomocnicza historii państwa i prawa, zajmująca się wyszukiwaniem i badaniem:

a) obiektów materialnych, które posiadały w przeszłości prawnie ustalony charakter usługowy w stosunku do funkcji stanowienia i realizowania norm prawnych;
b) atrybutów, znaków i symboli prawnych;
c) form rytuału prawnego o charakterze symbolicznym"[90].

[Právní archeologie - pomocná věda **dějin státu a práva, jež se zabývá vyhledáváním a zkoumáním**

a) materiálních objektů, které měly v minulosti právně stanovený výkonný charakter ve vztahu ke vzniku a k realizování právních norem
b) atributů, znaků a symbolů právních;
c) forem právních rituálů symbolického charakteru].

W. Maisel stawiał wymóg w odniesieniu do obiektów materialnych, aby ich charakter usługowy był określony prawem. Uznał ten wymóg za konieczny, gdyż bez niego każdy obiekt mający jakikolwiek związek z prawem byłby przedmiotem badań archeologii prawnej. Nie ma przy tym znaczenia, czy charakter taki nadany został przez prawo stanowione czy zwyczajowe ani to, czy obiekt pełnił swoją funkcję usługową stale czy incydentalnie.

Zmiana w stosunku do definicji z 1967 r. była istotna. Polegała przede wszystkim na tym, że Maisel uznał archeologię prawną za naukę pomocniczą historii, co wzbudziło spore dyskusje. Miał do tego podstawy, choćby z tego względu, że przez historyków, dzięki jego artykułowi, została zaliczona do nauk pomocniczych historii (J. Szymański). Choć podważano to w recenzjach, dziś nie ma wątpliwości, że archeologia prawna, niezależnie od tego czy użyjemy tej nazwy czy określimy ją jako „nauka o znakach władzy i prawa" jest za taką naukę uznawana[91].

Do tego ujawnił się inny jeszcze problem. Praca przygotowywana była w czasach socjalistycznych. Ugruntowane było wiązanie prawa z państwem oraz koncepcja nauki określanej jako „historia państwa i prawa". Stąd m.in. określanie zakresu chronologicznego zainteresowań archeologii prawnej, co wytknięto w recenzjach, a także propozycja zastąpienia w definicji pojęcia „historia państwa i prawa" „historią prawa". Wynikało to ze toczącej się szerszej dyskusji na temat zakresu prowadzenia wykładów z historii prawa i podziału miedzy poszczególnymi dziedzinami. Efektem tego było m.in. powstanie w Poznaniu w 1980 r. dwóch jednostek: Katedry Historii Ustroju Państw oraz Katedry Prawa Rzymskiego i Historii Prawa Sądowego. Ze struktury organizacyjnej wydziału zniknęły wówczas utożsamiane z marksistowską koncepcją nauki „historia państwa i prawa". To również znalazło swe odbicie w późniejszych definicjach tworzonych przez W. Maisla.

Ostatnia definicja została przedstawiona przez Maisla w 1989 r. Archeologia prawna „jest to nauka pomocnicza historii ustrojów państw i prawa sądowego, zajmująca się wyszukiwaniem i badaniem zabytków materialnych, posiadających w przeszłości prawnie ustalony, instrumentalny charakter w stosunku do funkcji stanowienia i realizowania norm prawnych" [Právní archeologie je pomocná věda dějin forem státu a soudního práva, zabývající se vyhledáváním a zkoumáním materiálních památek, majících v minulosti právně stanovený charakter nástrojů ve vztahu ke vzniku a k realizování právních norem].

W wyniku dyskusji nad definicją z 1982 r., gdy wskazywano, że symbole występują w dwóch miejscach definicji (w grupie b - symbole, w grupie c) rytuały prawne o charakterze symbolicznym) W. Maisel pominął w definicji atrybuty, znaki i symbole prawne, a także

[90] Maisel, W.: Archeologia prawna Polski, s. 10.
[91] Zob. choćby najnowsze wydanie podręcznika J. Szymańskiego, Nauki pomocnicze historii. 6 wyd. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 2004, s. 535 i n.

formy rytuału prawnego o znaczeniu symbolicznym. Uznał bowiem, że trzy pierwsze grupy są również obiektami materialnymi i z tego powodu mieszczą się w nowo zredagowanej definicji; formy rytuału prawnego zaliczył natomiast do składników prawa procesowego[92].

6. Niezależnie od tego, czy archeologia prawna będzie uznawana za naukę pomocniczą historii lub historii prawa (istotne dla rozwiązania tej kwestii jest pytanie, czy może być odrębną nauką skoro – jak twierdzą niektórzy – ma ten sam zakres i metody co historia prawa) ważne jest określenie relacji z innymi naukami pomocniczymi historii.

Jak wspomniano, dyskutowano nad tym, czy należy wyłączyć zabytki, którymi zajmują się już inne nauki pomocnicze. Nie pomijają tych zabytków twórcy dziedziny: K. von Amira i C. von Schwerin (s. 28), ich następcy W. Funk, H. Baltl i inni.

Także pierwsze definicje, jak i publikacje W. Maisla, obejmowały m.in. obiekty, którymi zajmują się nauki pomocnicze historii (heraldyka, sfragistyka, numizmatyka, metrologia). Pominął natomiast obiekty, którymi zajmuje się dyplomatyka i archiwistyka. Jego zdaniem np. księgi sądowe nie spełniają wymogów definicji: nie mają charakteru instrumentalnego w stosunku do funkcji stanowienia ani realizowania norm prawnych; uważał, że są tylko śladem czy świadectwem dokonanych czynności prawnych. Nie bez racji polemizował z tym S. Grodziski. Uważał on, że skoro Maisel zalicza do zabytków archeologicznoprawnych przedmioty zainteresowań numizmatyki, sfragistyki, heraldyki, to podobnie uczynić należy w stosunku do „całego zespołu nauk o dokumencie, rękopisie i książce. Jeśli zajmujemy się obiektami usługowymi w procesie stanowienia norm prawnych, to nie możemy pomijać procedury ich spisywania, kształtowania się zbiorów i przekazów, służących do zapoznawania się z treścią norm związanych z systemem ich publikacji i utrwalania”[93]. Pewne jednak obiekty z poruszonej przez S. Grodziskiego problematyki W. Maisel opisał. Uważał mianowicie, że do zainteresowań archeologii prawnej należą m.in. tablice inskrypcyjne, natomiast nie należą tabliczki woskowe (nie spełniały funkcji w stanowienia i realizacji norm pranych). Takie stanowisko słusznie uważał za nieuzasadnione B. Lesiński[94].

S. Grodziski proponował przesunięcie granic między archeologią a etnografią prawną na korzyść tej pierwszej; zaproponował włączenie ceremoniału prawnego i podniesienie rangi symboliki prawnej. Dodatkowym argumentem miało być to, że w Polsce „etnografia prawna uprawiana jest w minimalnym stopniu”[95].

Zgodzić się natomiast można z W. Maislem, że z przedmiotu badań archeologii prawnej można np. paleografię i epigrafikę, gdyż są to nauki przede wszystkim o odczytywaniu pisma. Zakres ich zainteresowań nie pokrywa się zatem w żadnym miejscu z archeologią prawną. Oczywiście czym innym jest użyteczność owych nauk dla badań archeologicznoprawnych.

Najbardziej doniosła w tej sprawie była wypowiedź Z. Piecha. Wskazywał on na dwie możliwości: 1) przyznanie naukom pomocniczym całej sfery dociekań teoretycznych, podczas gdy archeologia prawna gromadziłaby i opisywała faktycznie istniejące relikty, pozostawiając interpretowanie naukom pomocniczym historii; 2) uznanie archeologii prawnej za dyscyplinę nadrzędną, obejmującą oprócz właściwej archeologii prawnej także numizmatykę, heraldykę, sfragistykę[96]. Z. Piech opowiedział się zdecydowanie za drugą koncepcją. Podobnie historyk prawa S. Grodziski podkreślał, że nie można poprzestać na

[92] Pomijam w rozważaniach koncepcję przedstawioną przez Edwina Rozenkranza, gdyż odbiega ona od precyzyjnych rozgraniczeń W. Maisla. Stanowi raczej wykład historii prawa i archeologii prawnej, stworzona została na bazie badań prowadzonych przez autora ale w związku z wykładem uniwersyteckim (Rozenkranz E., Gdańska archeologia prawna, Gdańsk 1993).

[93] Grodziski, S., „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” T. 45:1983 z. 3, s. 256.

[94] Lesiński, B.: O archeologii prawnej Polski, s. 147.

[95] Grodziski, S., „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” T. 45:1983 z. 3, s. 257.

[96] Piech Z.:, Archeologia prawna a nauki pomocnicze historii, s. 128.

gromadzeniu, klasyfikacji i opisie zabytków oraz wysnuwaniu stąd bezpośrednich wniosków, gdyż będzie wówczas „tylko skromną nauką pomocniczą dla historii prawa”[97].

Po dyskusjach W. Maisel zajął zdecydowane, choć trudne do wyjaśnienia stanowisko wykluczając z zakresu rzeczowego archeologii prawnej wszystkie obiekty należące do zakresu innych nauk pomocniczych. Uzupełnił wówczas definicję stwierdzeniem „...z wyjątkiem obiektów będących przedmiotem badań nauk pomocniczych historii”[98]. Można dziś powiedzieć, ze zbyt pochopnie zaakceptował podnoszone wątpliwości.

7. Kolejnym problemem podnoszonym przez W. Maisla było określenie zakresu chronologicznego zainteresowań archeologii prawnej. Widoczna jest tu panująca w Polsce Ludowej marksistowska koncepcja wiązania prawa z państwem. Maisel przyjmował zatem jako początkową cezurę umowne powstanie państwa polskiego w X w. Pytał w związku z tym z tym jeden z recenzentów, co zrobić, gdy odnaleziony zostanie miecz katowski z VIII w.? Nie będzie on zabytkiem archeologicznoprawnym czy przesunięty zostanie początek państwa?[99].

W 1967 r. W. Maisel proponował za cezurę końcową uznać rozbiory Polski (XVIII w.)[100]. Później jednak, w związku z rozszerzeniem zainteresowań polskiej historii państwa i prawa – w zakresie badań jak i dydaktyki aż po rok 1952 - uznał za konieczne wyznaczenie również w przypadku archeologii prawnej cezury na tym właśnie roku. Tymczasem daleko bardziej znaczące była wcześniejsza faktyczna zmiana ustroju niż uchwalenie i wejście w życie Konstytucji. Rozważania te nie znalazły jednak odbicia w samych pracach W. Maisla. Można zatem postawić pytanie, czy nie byłoby właściwsze wyznaczanie takich cezur odrębnie dla poszczególnych gałęzi prawa, np. prawa cywilnego, karnego i powiązania ich w z wejściem w życie nowych kodeksów.

Byłoby to jednak jedynie formalne wyznaczenie granic, bo instytucja uregulowana w starym i nowym kodeksie wcale nie musiała ulec zmianie. Często większe zmiany zachodzą w wyniku nowelizacji czy nawet w wyniku zmiany ustroju, gdzie mimo pozostawienia dawnego brzmienia przepisu treść normy prawnej jest zupełnie inna. Można zatem proponować, aby archeologia prawna zajmowała się obiektami, które wyszły z użycia. Byłoby to zgodne z koncepcją W. Maisla, który poszczególne obiekty będące przedmiotem zainteresowań nazwał „zabytkami archeologiczno-prawnymi” lub gdy kontekst na to pozwalał „zabytkami”[101]. Sprawa ta wymaga jednak dyskusji, bo właściwsze wydaje się nie wyznaczanie granicy końcowej choćby z tego względu, że wiele obiektów nadal pełni swą funkcję. Chodzi tu zarówno o obiekty w sensie materialnym (np. średniowieczny ratusz), jak i instytucjonalnym (np. kajdany, które miały różne formy, ale używane są do dziś). Niektóre obiekty choć przestały pełnić swa funkcję, zaczęły znów je spełniać choć w zmienionej formie (np. Reichstag). Wydaje się zatem, że archeologia prawna, podobnie jak heraldyka czy weksylologia, zajmować się może także istniejącymi obiektami współczesnymi (można zaniechać używania nazwy „zabytek”), a nawet projektowaniem nowych przy uwzględnieniu aspektów prawnych i funkcjonalnych. Byłoby to działanie podobne do projektowania nowego herbu czy opracowywania projektu aktu prawnego.

8. Koncepcje archeologii prawnej Witolda Maisla pobudzi środowiska naukowe w Polsce i zagranicą.

Przekonująco wprowadzał rozgraniczenie miedzy archeologią i etnografią prawną. Jeśli obiekt nie miał prawnie ustalonego charakteru nie należy do przedmiotu zainteresowań

[97] Grodziski, S., „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” T. 45:1983 z. 3, s. 256.
[98] Maisel, *Nieporozumienia...,* s. 166.
[99] Lesiński, B.: O archeologii prawnej Polski, s. 143.
[100] Maisel, W.: Zarys problematyki, s. 18.
[101] Maisel, W.: Archeologia prawnicza, s. 14.

archeologii prawnej. Pochopnie wyłączył jednak obiekty będące przedmiotem badań nauk pomocniczych historii.

Słuszne wydaje się ograniczenie archeologii do obiektów materialnych (wyłączenie w ostatniej definicji „obiektów" niematerialnych nie przeczyło konieczności badania innych niematerialnych aspektów prawa, np. widzialnych czy słyszalnych), bez znaczenia, czy obecnie istnieją czy nie. W. Maisel pojmował bowiem zabytki archeologicznoprawne w sensie zarówno instytucjonalnym, jak i materialnym, a zatem nie mógł ograniczać pola badawczego wyłącznie do obiektów istniejących (taką możliwość widzieli m.in. Rozenkranz i Lesiński). Wyraźnie odróżniał też zabytki archeologicznoprawne jako przedmiotu badań od traktowania ich jako źródła historycznego dla historyka, czy historyka prawa.

Wiele postulatów W. Maisla pozostaje nadal aktualnych, gdyż mimo coraz liczniejszych badań konieczne jest stworzenie inwentarza istniejących zabytków i ich ochrona, przygotowywanie monografii poszczególnych zabytków i grup zabytków oraz opracowywanie monografii dotyczących określonych terytoriów. Słusznie zaznaczał w swej recenzji Karel Maly, że praca Witolda Maisla „Otevírá naopak cestu dalšímu výzkumu a naznačuje úkoly, které jsou ovšem dalekosáhlé a které asi nebude možno realizovat v dohledné době: vypracování speciálních monografií, upřesnění systematiky, vydání srovnávacích studií v měřítku evropském a světovém, vypracování právněarcheologického atlasu Polska, Evropy i světa"[102].

[102] Malý K., „Právnehistorické studie", T. 26:1984, s. 275.

Nejstarší brněnské mince jako významné právněarcheologické památky

Karel Schelle

Na první konferenci „Symbol a symbolika v právu – 2005“ jsem v rámci diskuse podal přehled o právní archeologii, o jejím významu a vývoji u nás. Nyní se pokusím závěry tehdy učiněné demonstrovat na brněnském prostředí. Samozřejmě že není možné v jednom krátkém referátu představit vše, co se v Brně dochovalo a co můžeme řadit do právněarcheologických památek. Je toho doopravdy hodně. Řada administrativních budov včele se Starou a Novou radnicí. Soudní budovy reprezentované soudní budovou na ul. Rooseveltové a budovami na ulicích Cejlu a Kounicové dnes sloužící k jiným účelům. A samozřejmě věznice, z nichž samozřejmě nejznámější byla na Špilberku a městská věznice v prostorách Staré radnice. To všechno je všeobecně známé a výklad o těchto budovách zaslouží minimálně jednu samostatnou monografii. To bude věcí dlouhodobějšího výzkumu. A tak se podíváme naopak na ty rozměrově nejmenší právněarcheologické památky, tedy první brněnské mince.

Bohatá mincovní historie, pokud již dnes je nám známa, i nepopiratelná důležitost poznání dějin peněz na Moravě, nejlépe ukazují, jak obecná historie nesmí zanedbávat mluvu hmotných pramenů, zvláště nálezů mincí.

Počátky mince souvisí s uplatněním mincovního regálu. V nejširším slova smyslu se jím rozumí právo panovníka na minci, tj. právo určit kov, druh mince, způsob ražby, mincovní číslo a právo na výtěžek z mince. V tomto významu je mincovní regál chápán jako výsostné mincovní právo, tj. právo plynoucí ze svrchované vladařské moci na určitém území. Panovník však mohl mincovní právo v celém rozsahu nebo jeho část přenést na jiné subjekty, například na jednotlivce, sdružení osob, městské obce a další. V takovém případě lze mluvit o tzv. odvozeném mincovním právu, přičemž jde o regál údělných knížat, markrabat, o regál stavovský, biskupský apod., který je derivátem svrchovaného mincovního práva panovníka. Způsoby a důvody, jimiž z nich vznikalo odvozené mincovní právo, byly různé.

Nejstarší česká mince vznikla přibližně v 2. polovině 10. století. Byly to nepochybně hospodářské pohnutky, které vyvolaly ranou ražbu v našich zemích. Stát s pevnou hospodářskou základnou a vysoce rozvinutým obchodem domácím i zahraničním záhy potřeboval ke svému ekonomickému růstu směnného prostředku, kterým byly mince.

Podmínky pro první ražbu na Moravě se však vytvořily pravděpodobně až v první polovině 11. století, hned po znovudobytí Moravy na Polácích, v době kdy se Morava dostala pod zvláštní správu mladého knížete Břetislava, syna českého knížete Oldřicha. Tento dnes již nesporný závěr však ještě v nedávné době byl předmětem rozsáhlých vědeckých sporů. Určitým mezníkem ve vývoji názorů na samostatné mincovní právo na Moravě byl rok 1886, kdy došlo k objevení epochálního nálezu v Rakvicích na jižní Moravě. Rakvický nález obsahoval směs mincí ukrytých do země před rokem 1130 a obsahoval vedle mincí českých a rakouských až 3000 denárů z Moravy rozdělené na údělná knížectví. Na základě toho vyšla celá řada prací od autorů, kteří nejen, že mincovní právo moravských údělných knížat přiznávají, ale dokonce jejich mince považují za jedny z nejvýznamnějších z období přemyslovského státu.

Za nejstarší moravskou minci můžeme považovat denár s kotvami knížete Oldřicha, který byl na Moravě ražen pravděpodobně v době sporů mezi Oldřichem a jeho synem Břetislavem. Skutečným zakladatelem moravského mincovnictví se však stal až kníže Břetislav, jehož

denár z želčanského nálezu byl považován za výsledek první moravské ražby. Tento typ moravské mince má v legendě na líci jméno Břetislava bez vévodského titulu, na rubu jméno sv. Petra. Je to velmi vzácná mince, známá ve čtyřech různých nálezech: dvou českých – Praha (Kanálská zahrada) a Želčany u Plzně – a dvou polských – z naleziště pod Labem u Koninu a Michalowic u Pinczowa. I když mince nebyla zalezena přímo na moravském území, moravský původ této mince dokazuje jméno sv. Petra na jejím rubu, dále kresba diadému a kotvy a posléze i nález z Kanálské zahrady, jehož podstatná část se dostala do Čech cestou před Moravu.

Břetislavovo panování na Moravě však končilo ve čtyřicátých letech 11. století. Mezeru mezi rokem 1041 – 1052/54, příp. 1055 částečně vyplnila údělná vláda Spytihněva v letech 1048 – 1054, příp. 1055. Důkazem toho je denár, který byl dříve ražen jako varianta moravského denáru knížete Břetislava I. Ovšem domnělé zkomolené Břetislavovo jméno na líci mince nemá s Břetislavem I. nic společného, ale v legendě je zde jmenován jeho syn Spytihněv a na rubu je zkomolené jméno sv. Petra, což dokazuje, že se jednalo o jeden z nejstarších moravských denárů Spytihněva II. Máme ovšem ještě další dva typy moravských denárů tohoto knížete. Jednak denár panovníka v řasnatém oděvu s praporcem v pravici, na rubu s poprsím sv. Václava z levé strany, držícího křížek. V opisech je na líci uvedeno jméno Spytihněvovo s vévodským titulem, na rubu jméno sv. Václava. Druhý typ je svým vyobrazením v podstatě shodný s typem předchozím, avšak obrazy jsou mnohem schematičtější, až přímo lineární. Na tyto typy potom navazují další, především z doby vlády Vratislava II.

V době vlády Břetislava a Spytihněva Morava tvořila jednotný celek. K jejímu dělení došlo, jak uvádí Kosmas, těsně před Břetislavovou smrtí. Východní část země s olomouckým hradem připadla Břetislavovi a o západní část země, tj. o Znojemsko a Brněnsko, se měli rozdělit zbývající bratři (Konrád a Ota) po dosažení zletilosti. Hovoříme o tzv. prvém dělení Moravy na údělы. V. Novotný usuzuje, že se tak stalo koncem roku 1054, kdy Břetislav táhl na Moravu trstenickou stezkou, avšak v Chrudimi onemocněl a zde vymezil jednotlivé údělы. V prvé polovině ledna 1055 potom umírá. K tomuto názoru se přiklonil i G. Friedrich. F. Šujan naopak mluví o počátku roku 1055. Přesné vymezení této události není pro naše účely důležité. Z oněch dob se nám zachoval denár ze společné ražby Konráda I. a Oty. Mince má na líci v hladkém nahoře otevřeném kroužku postavu knížete sedícího na knížecím stolci, držícího žezlo v rukou, které jsou zkříženy přes prsy. Na rubu v hladkém, nahoře otevřeném kroužku je poprsí zpříma s kopím. Tento denár je považován za nejstarší brněnskou minci.

Kromě toho jsou brněnské mincovně připisovány Konrádovy denáry a půldolary z šedesátých až devadesátých let 11. století. Brněnská mincovna byla umístěna na knížecím sídelním hradě na Petrově a fungovala až do poloviny 12. století, takže v ní byly mraženy též denáry Břetislav II., Oty II. a Vratislava III.

Mincovní právo údělných knížat vzniklo logicky se vznikem údělů, samostatně ovšem ve vztahu s rozvojem mincovnictví v českém státě jako celku. Údělы byly institucí přechodnou, vzniklou z tehdejších hospodářských podmínek. Jak postupně ovšem docházelo k centralizaci českého státu a k upevnění panovnické moci, mizí i údělné zřízení a s ním i tento druh odvozeného mincovního práva.

Všechny uvedené druhy odvozených práv byly vlastně derivátem panovnického mincovního regálu, který český kníže nebo král nabýval automaticky korunovací. Stejně bylo nabýváno i toto odvozené mincovní právo, poněvadž se nevztahovalo k určité osobě, ale

k určitému údělu, biskupské hodnosti nebo markrabskému titulu. Rozdíl byl pouze v osobním vztahu uživatele tohoto práva k pražskému knížeti, tedy k vlastníkovi mincovního regálu; ten byl pochopitelně jiný u údělníků, jiný u olomouckých biskupů a jiný u moravských markrabí. Jednalo se tedy o spojení práva s určitou nemovitostí nebo s určitým úřadem, které společně s dalšími požitky sloužilo jako finanční zajištění uživatele tohoto oprávnění.

V oblasti moravského mincovnictví a moravského mincovního práva existuje stále dlouhá řada nezodpovězených otázek. Mnohokrát diskutovaným problémem je například skutečnost, jaký zlomek oběživa nálezy mincí vskutku představují. Je třeba získaná čísla konfrontovat i v jejich vzájemných vztazích i s prameny písemnými. Přece však nám tyto dílčí závěry ukazují jasně hospodářské, hlavně obchodní sklony a spojení Moravy. I ty se však přirozeně dobou měnily. Podivuhodně souhlasí jednotlivé cizozemské složky oběživa jak s otevřením země rozličnými směry, tak s rozlišnými stopami v rázu mincí, poznamenaných vzory mincí okolních zemí, tak se základními jednotkami i se zprávami a doklady obchodního styku. Vedle domácích a českých peněz se nejvýrazněji projevují z jihu rakouské feniky a peníze uherské, případně polské ražby. Z toho vyplývá, že na Moravě v průběhu staletí můžeme sledovat jasně odraz přímo útočného mincovnictví jiných okolních států. Morava ve svých ražbách nikdy nevytvořila samostatný typ mince velké ekonomické průraznosti. Nejblíže k tomu měly snad její dvoustranné denáry 13. století a malé moravské braktáty.

Absence právních předpisů o vyvěšování vlajek územně správních celků v ČR

Pavel Fojtík

Předpisy o jiných než státních symbolech před rokem 1990

Používání jiných symbolů než státních nebylo po dlouhá léta výslovně upraveno žádnými závaznými předpisy. Před rokem 1990 bylo pouze v odstavci VII vzorového statutu městských národních výborů z roku 1967 konstatováno, že "*pokud není obecně stanoveno užívání státního znaku, mohou městské národní výbory, obvodní národní výbory a s jejich souhlasem i podniky a organizace na území města používat znak města*."[103] Před tím se zmínky o symbolech měst v právních předpisech objevovaly jen zřídka. Například ve vyhlášce o znaku hlavního města Prahy z roku 1964[104] se uvádí: *"Barvy hlavního města Prahy odvozené ze znaku jsou na praporu shora dolů zlatá (žlutá) a červená. Praporu v městských barvách lze užít jedině vedle symbolů státních."* Nehovoří se tedy ani o praporu či vlajce hlavního města Prahy jako takovém, ale jen o praporu v městských barvách. Taková formulace na někoho může působit dojmem, že se jedná jen o dekorativní účely. Nesprávné užívání těchto pojmů v minulosti patřilo mezi časté chyby českých právních předpisů. Také směrnice navazující na tuto vyhlášku[105] se v této věci omezila jen na strohé konstatování, že "*městského znaku a praporu v městských barvách užívají, pokud není zvláštními předpisy uloženo používat státního znaku a státní vlajky, pražské národní výbory, jejich orgány, podniky a organizace všude tam, kde je to vhodné, a to po předchozím vyjádření Archivu hlavního města Prahy z hlediska výtvarného a barevného pojetí znaku*."

I když jsou právní předpisy s vexilologickou tématikou z období před rokem 1990 poměrně vzácné, lze z nich vytušit, že pojem "vlajka" se užíval často v souvislosti se státním symbolem, zatímco pojem "prapor" označoval vexilologické symboly jiné než státní. Přitom příslušné právní předpisy o užívání státních symbolů i v případě státní vlajky existenci praporů vytvořených podle státní vlajky, dovolovaly.[106] Tato názvoslovná nepřesnost, že vlajku používá stát, zatímco všichni ostatní mají "jen" prapory, přetrvávala ještě mnoho let i po roce 1990.

Až do roku 1960 přitom platil zákon, který připouštěl existenci jiných vlajek a praporů než státních. Nepřímo uznával vlajky a znaky "svazků územní samosprávy"[107] a výslovně povoloval vlajky a znaky "jiných korporací" a stanovil podmínky pro jejich přijetí. Způsob vyvěšování vlajek a jejich vzájemnou podřízenost však neřešil.

---

[103] Usnesení Národního shromáždění Československé socialistické republiky č. 109/1967 Sb., kterým se vydává Vzorový statut městských národních výborů; Sbírka zákonů ČSSR 1967, č. 41, str. 394.

[104] Vyhláška o znaku hlavního města Prahy č. 15/1964 Sb. NVP (odbor pro vnitřní věci hl. m. Prahy – čj. vnitř. 3497/64 ze dne 7. 12. 1964).

[105] Směrnice pro užívání znaku hlavního města Prahy č. 16/1964 Sb. NVP (odbor pro vnitřní věci hl. m. Prahy – čj. vnitř. 3488/64 ze dne 7. 12. 1964).

[106] Viz například Zásady pro používání státního znaku Československé socialistické republiky a státní vlajky (praporu) Československé socialistické republiky, schválené usnesením vlády Československé socialistické republiky ze dne 5. května 1975 č. 142, Úřední věstník ČSR 1975, č. 4, s. 25.

[107] Zákon č. 269/1936 Sb. z. a n., o užívání vlajek, znaků a jiných symbolů, jakož i stejnokrojů a odznaků, a o opatřeních proti závadným označením; Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1936, č. 76, s. 1190.

Symboly samosprávy po roce 1990

Od roku 1990 bylo přijato několik zákonů, které kodifikovaly právo některých územně správních celků na vlastní symboly. Byly to nejdříve zákon o obcích (obecní zřízení) č. 367/1990 Sb.[108] a zákon o hlavním městě Praze č. 418/1990 Sb.[109] Oba byly v roce 2000 nahrazeny novými zákony o obcích č. 128/2000 Sb.[110] a o hlavním městě Praze č. 131/2000 Sb.[111] a současně k nim přibyl i třetí, tentokrát nový zákon, o krajích (krajské zřízení) č. 129/2000 Sb.[112] Později byly tyto zákony několikrát novelizovány. Z vexilologického hlediska uvedené zákony (případně o deset let později přijaté nové zákony stejného názvu) vykazovaly dva zásadní nedostatky.

Nedostatek první

Zákony vůbec **neřešily způsob vyvěšování** vexilologických symbolů a někdy se omezily jen na konstatování, kdo je oprávněn takový symbol používat.

Například Zákon ČNR č. 367/1990 Sb. o obcích konstatoval v § 5:

"*Není-li zvláštním zákonem stanoveno jinak, mohou obce, jejich orgány a organizace užívat znak a prapor obce. Jiné orgány, organizace a zařízení, právnické a fyzické osoby tak mohou učinit* ***jen se souhlasem obecní rady****. Pokud obec nemá historický znak a prapor, mohou jí být na její návrh předsednictvem české národní rady znak a prapor uděleny*."

Zákon tedy určoval, že používání praporu je vázané na souhlas orgánů obce.

Nový zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), uváděl – rovněž v § 5:

"*(1) Obce, městské obvody a městské části a jimi zřízené nebo založené organizační složky a právnické osoby mohou užívat znak a prapor obce. Jiné subjekty mohou užívat znak obce jen s jejím souhlasem;* ***k užívání praporu obce není nutný její souhlas.***

(2) Má-li městský obvod nebo městská část svůj znak a prapor, platí o jejich užívání odstavec 1.

(3) Obci, která nemá znak a prapor obce, mohou být na její návrh znak a prapor obce uděleny předsedou Poslanecké sněmovny. Obec může navrhnout předsedovi Poslanecké sněmovny změnu znaku a praporu obce.

(4) Městskému obvodu nebo městské části, které nemají znak a prapor, mohou být na jejich návrh, po vyjádření statutárního města, uděleny předsedou Poslanecké sněmovny. Městský obvod nebo městská část může navrhnout předsedovi Poslanecké sněmovny změnu znaku a praporu městského obvodu nebo městské části.

(5) ***K označení budov, v nichž mají sídlo orgány obce, může obec užívat vedle velkého státního znaku svůj prapor a i znak obce; jde-li o městské části a městské obvody, též znak a prapor městské části nebo městského obvodu.***"

Používání praporu obce tedy již nebylo – na rozdíl od znaku – vázáno na její souhlas. Zákon tentokrát již naznačoval alespoň určité možnosti užití praporu – v tomto případě šlo alespoň o označení úřední budovy. Naprostou novinkou nového znění zákona byla oficiální možnost zavedení vlastních symbolů pro městské části (městské obvody) statutárních měst. Dosud tuto výsadu měly jen městské části hlavního města Prahy, což jim umožňoval už první zákon o hlavním městě Praze č. 418/1990 Sb. Přitom již před rokem 2000 měly některé části statutárních měst o své symboly zájem. Protože jim tuto možnost oficiálně neposkytoval

[108] Sbírka zákonů České a Slovenské Federativní republiky 1990, č. 59, s. 1261.
[109] Sbírka zákonů České a Slovenské Federativní republiky 1990, č. 71, s. 1498.
[110] Sbírka zákonů Česká republika 2000, č. 38, s. 1737.
[111] Sbírka zákonů Česká republika 2000, č. 39, s. 1802.
[112] Sbírka zákonů Česká republika 2000, č. 38, s. 1737.

zákon, řešila to některá statutární města – konkrétně Brno a Ostrava – tak, že příslušnou možnost zahrnula do svých předpisů.[113] V Ostravě se bohužel místní zastupitelé nechali ovlivnit nevhodným pojmem "prapor" k tomu, že městské části schvalovaly vlastně unikátní prapory, které většinou měly vzájemně odlišný líc a rub, takže z nich nebylo možné později odvodit klasické vlajky.[114]

Novela zákona o obcích z roku 2002[115] přesunula vexilologickou a heraldickou tuto problematiku nově do § 34a a § 142 a oddělila od sebe symboly obcí a městských částí (obvodů) statutárních měst:

§ 34a:

"*(1) Obce mohou mít znak a prapor obce.*

(2) Předseda Poslanecké sněmovny může obci, která nemá znak nebo prapor obce, na její žádost znak nebo prapor obce udělit. Předseda Poslanecké sněmovny může na žádost obce změnit znak nebo prapor obce.

(3) Obce a jimi zřízené nebo založené organizační složky a právnické osoby mohou užívat znak a prapor obce. Jiné subjekty mohou užívat znak obce jen s jejím souhlasem. ***K užívání praporu obce není nutný její souhlas.***

(4) Má-li městský obvod nebo městská část svůj znak a prapor, platí pro jejich užívání odstavec 3."

§ 142:

"*(1) Městské obvody a městské části územně členěného statutárního města mohou mít svůj znak a prapor.*

(2) Předseda Poslanecké sněmovny může městskému obvodu nebo městské části, které nemají znak a prapor, na jejich žádost, po vyjádření statutárního města, udělit znak a prapor městského obvodu nebo městské části. Předseda Poslanecké sněmovny může na žádost městského obvodu nebo městské části změnit jejich znak a prapor."

Užívání vexilologického symbolu zůstalo volné, ale zákon se na rozdíl od předcházejícího stavu už nezmiňoval ani o tom, že praporu je možné použít k označení úředních budov.

Ze zákona o krajích (krajské zřízení) připomeňme původní znění[116] **§ 5:**

"*(1) Kraj může mít znak a prapor.*

(2) Předseda Poslanecké sněmovny může kraji, který nemá znak nebo prapor, na jeho návrh znak nebo prapor udělit.

(3) Předseda Poslanecké sněmovny může na žádost kraje změnit znak nebo prapor kraje."

Zákon se tedy vůbec nezabýval ani otázkou, kdo a jak může prapor užívat.

Obdobnou úpravu přinášel i zákon hlavním městě Praze, který se rovněž zásadněji měnil. Od krajského a obecního zřízení se ovšem zásadně lišil tím, že zatímco užívání praporů krajů, obcí a městských obvodů či městských částí statutárních měst bylo liberalizováno a není vázáno na souhlas příslušných orgánů, v případě hlavního města Prahy i nadále užívání vexilologických symbolů povoluje rada hlavního města nebo rada městské části.

---

[113] Například v Ostravě to ve své době byla vyhláška č. 5/1993 o nabývání a užívání znaku a praporu města Ostravy a znaků a praporů městských obvodů.

[114] O symbolech ostravských obvodů viz Tejkal, J.: *Prapory městských obvodů Ostravy*. Vexilologie č. 96, s. 1851.

[115] Zákon č. 313/2002, kterým se mění zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších předpisů.

[116] Publikován po novelách v úplném znění znovu ve Sbírce zákonů České republiky v ročníku 2003 pod č. 3.

Nedostatek druhý

Jak již bylo naznačeno, uvedené zákony měly velkou **terminologickou nepřesnost** spočívající v nevhodném použití slova **prapor** místo správného pojmu **vlajka**. Tato zdánlivá drobnost z čistě odborného hlediska způsobovala, že nebylo možné důstojným způsobem současně vyvěsit státní vlajku a například prapor obce.

Zatímco **vlajkou** rozumíme vexilologický symbol, který se na stožár vytahuje pomocí lanka, list **praporu** je k žerdi pevně přichycen – zpravidla je na ni navlečen tzv. rukávem, případně je k ní přibit ozdobnými hřeby.

Teprve na sklonku roku 2003 se naskytla možnost tuto chybu odstranit, a to když orgány Ústeckého kraje přišly s iniciativou, aby bylo zákonem výslovně určeno, že k užívání praporu kraje není zapotřebí souhlasu orgánů kraje, zatímco v případě znaku ano.[117] Protože návrh zákona přišel k připomínkám i do podvýboru pro heraldiku a vexilologii, navrhli jsme i důležitou terminologickou změnu – nahradit nevhodný pojem "prapor" termínem "vlajka." Tato významná změna byla současně s návrhem Ústeckého kraje definitivně schválena zákonem č. 216/2004 Sb., kterým byl v zákonech o obcích, o krajích a o hlavním městě Praze termín prapor nahrazen správným pojmem vlajka.

Zákon o užívání státních symbolů

To co se ale dlouho nepodařilo odstranit byla absence předpisu upravujícího způsob vyvěšování. Mezitím byl sice přijat zákon o užívání státních symbolů České republiky a o změně některých zákonů č. 352/2001 Sb.,[118] ale ten se kromě některých nepraktických opatření omezil jen na užívání státní vlajky či přesněji způsoby vyvěšování státní vlajky mezi jinými státními vlajkami, kde určoval v § 8 čestné místo české státní vlajky:

"*Vyvěšují-li se se státní vlajkou současně státní vlajky jiných států, umístí se státní vlajka vždy na nejčestnější místo; to je z čelního pohledu na objekt*

a) vlevo při vyvěšení 2 státních vlajek,

b) uprostřed při vyvěšení lichého počtu státních vlajek, nebo

c) v prostřední dvojici vlevo při vyvěšení sudého počtu státních vlajek."

Nedostatky zákonů v praxi

Absence předpisu o vyvěšování jiných vlajek se v praxi projevila některými nepřesnostmi. Když se Česká republika stala členem Evropské unie, téměř okamžitě se objevily dotazy laické veřejnosti, jak vyvěšovat evropskou vlajku společně s vlajkou českou. Ministerstvo vnitra odkazovalo na zákon č. 352/2001, konkrétně na výše uvedené čestné místo české vlajky mezi jinými státními vlajkami.[119] Tato odvolávka na § 8 sice náhodou naváděla v zásadě na správné řešení, fakticky ale byla špatná, protože jak je všeobecně známo, vlajka Evropské unie není státní vlajkou, a proto zákon o užívání státních symbolů tuto otázku ve skutečnosti vůbec neřešil.

Jediným právním předpisem, který se tehdy zmiňoval o vlajce EU, byl § 33 odst. 1 zákona č. 62/2003 Sb., o volbách do Evropského parlamentu a o změně některých zákonů,[120]

---

[117] Návrh zastupitelstva Ústeckého kraje na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení), ve znění pozdějších předpisů, sněmovní tisk 467.

[118] Sbírka zákonů Česká republika 2001, č. 134, s. 7742.

[119] Viz internetové stránky Ministerstva vnitra České republiky www.mvcr.cz/faq/index.html, na kterých bylo 28. 4. 2004 zveřejněno v této věci vyjádření ředitele odboru všeobecné správy.

[120] Sbírka zákonů Česká republika 2003, č. 25, s. 964.

který stanovil, že objekty s volební místnosti musí být vyzdobeny státní vlajkou České republiky a vlajkou EU.

Absence právních předpisů, které by stanovovaly pravidla pro vyvěšování jiných vlajek než státních, případně vyvěšování těchto vlajek s českou státní vlajkou, se pak projevovala v závažných nedostatcích právních předpisů nižších samosprávných orgánů, při jejichž tvorbě. Jako ukázku si uveďme výňatek z příbramské městské vyhlášky:[121]

"*Pokud se vyvěšují tři vlajky (prapory) je při čelním pohledu vlajka ČR uprostřed, státní vlajka (jiného státu) vpravo a příbramský prapor vlevo. Pokud se vyvěšují pouze dvě vlajky (prapory) je při čelním pohledu státní vlajka ČR vpravo a příbramský prapor vlevo*."

V případě vyvěšení tří vlajek[122] byl podle této vyhlášky příbramský prapor nadřazen cizí státní vlajce, přičemž česká zaujímala nejčestnější místo. V případě vyvěšení dvou symbolů se na čestné místo dostal dokonce prapor Příbrami! Jediným kladem této nesmyslné vyhlášky byla skutečnost, že si městské zastupitelstvo uvědomovalo, že je tuto problematiku vhodné řešit. Bohužel autoři vyhlášky neznali ani to málo z existujících právních předpisů.

Co je zapotřebí řešit

Při vyvěšování vlajek je tedy nutné řešit příslušnou problematiku i z hlediska vnitrostátní potřeby, nejen z pohledu státních vlajek. Je nutné brát v úvahu vzájemné vztahy mezi různými vlajkami téhož státu:

a) státní vlajka + jiná územní vlajka (komunální, krajská);
b) státní vlajka + vlajka instituce, organizace či vlajka firemní;
c) státní vlajka + osobní nebo služební vlajka (vlajka hlavy státu, církevních funkcionářů, primátorů apod.).

V takových případech hovoříme o hierarchii vlajek.

Ve všech nastíněných případech musíme brát v úvahu:

a) hierarchii či preferenci vlajek různé úrovně,
b) pořadí vlajek stejné úrovně.

Neexistuje žádný mezinárodní "zákon," žádná mezinárodní smlouva (pomíjíme-li pravidla vyvěšování státních vlajek na moři[123]) ani univerzální diplomatická příručka, které by stanovovaly výslovně jednotná celosvětová pravidla, a tak různé země či geografické oblasti řeší tento problém odlišně. Jako pomůcku si můžeme vzít zákony či jiné předpisy v různých zemích. Většinou se shodují na některých hlavních zásadách, detaily však řeší po svém. Určitým vodítkem pak může být i předpis o vyvěšování vlajky OSN, i když řeší jen vlajky státní vůči vlajce mezinárodní organizace, která v tomto případě bude zaujímat vzhledem ke svému významu výjimečně čestné místo.[124]

---

[121] Obecně závazná vyhláška města Příbram č. 18/2003 o zásadách pro užívání znaků a praporu města Příbram, čl. 4, Užívání praporu.

[122] I z této formulace vyhlášky, přijaté ještě před terminologickou změnou v zákonech, je patrný názvoslovný zmatek. Vyvěsit současně vlajku a prapor je technicky nemožné.

[123] Například Úmluva o mezinárodních Pravidlech pro zabránění srážkám na moři (COLREG), 1972, oznámená pod č. 263/1995 Sb. nebo Úmluva Organizace spojených národů o mořském právu vyhlášené pod č. 240/1996 Sb.

[124] The United Nations Flag Code and Regulations; United Nations Office at Geneva, 1996-1999.

Mezinárodní vexilologické zvyklosti a výjimky

Obecně lze říci, že se všeobecně v mezinárodní praxi respektují následující skutečnosti:

1) čestné místo domácí státní vlajky;
2) stejná velikost více státních vlajek;
3) vyvěšení všech vlajek ve stejné výšce;
4) samostatné žerdě pro každou vlajku;
5) čestná (domácí) vlajka se vyvěšuje jako první;
6) státní vlajky jsou vždy nadřazeny vlajkám nižších subjektů;
7) státní vlajky jsou nadřazeny vlajkám hlav států.
8) vlajky subjektů federací či jiných vyšších územně správních celků jsou nadřazeny vlajkám ostatních územně správních celků, například okresů, měst apod.
9) vlajky, které jsou z hlediska hierarchie na stejné úrovni (např. více městských vlajek) se řadí abecedně podle domácí abecedy, není-li stanoveno smlouvou či stanovami organizace něco jiného, přičemž pro domácí vlajku může být mezi nimi vyhrazeno čestnější místo.

I v uvedených pravidlech najdeme například výjimky. Například ve Spojených státech amerických je občas povoleno současné vyvěšení vlajky USA s vlajkou státu Unie na jednom společném stožáru.[125] Nejnovější právní předpisy kanadské provincie Quebec zacházejí s quebeckou vlajkou jako by se jednalo o vlajku suverénního státu a dávají jí vždy čestné místo, a to i před kanadskou státní vlajkou,[126] ačkoliv je federálními předpisy stanovena nadřazenost vlajky kanadské.[127] Podobně je vlajka amerického státu Texas nadřazena cizím (zahraničním) státním vlajkám, ale je podřízena vlajce USA.[128]

Podobné výjimky z uvedených pravidel najdeme u některých mezinárodních organizací, jejichž členy nebývají jen státy, ale i jiné územně správní celky. Jedná se například o Mezinárodní fotbalovou federaci FIFA, jejímž členem není Spojené království Velké Británie, ale Anglie, Skotsko, Severní Irsko a Wales, jejichž národní vlajky se vyvěšují rovnoprávně se státními vlajkami ostatních členských zemí. Podobně při olympijských hrách bývají na úrovni státních vlajek respektovány vlajky závislých území, vlajky národních olympijských výborů, případně vlajky sjednocených delegací.

Ve Spojeném království se můžeme setkat také s jinou zvláštní výjimkou, která určuje, že osobní vlajky či služební vlajky příslušníků panovnického domu jsou nadřazeny státní vlajce a je výslovně stanovena jejich přesná hierarchie:[129]

1) královská vlajka (standarta); dále osobní vlajky v pořadí:
2) Její veličenstvo Alžběta – královna matka,
3) Jeho královská výsost (dále jen HRH) vévoda z Edinburghu,
4) HRH princ z Walesu,
5) HRH princ William z Walesu,
6) HRH vévoda z Yorku,
7) HRH earl z Wessexu,
8) HRH královská princezna (The Princess Royal),
9) HRH vévoda z Gloucestru,
10) HRH vévoda z Kentu,
11) HRH princ Michael z Kentu,
12) HRH princezna Alexandra,

---

[125] Protocol for the Maryland State Flag; www.sos.state.md.us/sos/flagprot/html/flagform.html.
[126] The Québec Flag. A guide to the implementation of the new regulation. Québec 2002.
[127] Procédures relatives au cérémonial. Travaux publics et Services gouvernementaux Canada.
[128] Texas Government Code; § 3100.057. Texas Flag Code.
[129] BARTRAM, G.: *A Guide to Flag Protocol in the United Kingdom*. The Flag Institute 2002.

13) ostatní standarty panovnického rodu,
14) "Union Flag", tj. státní vlajka Spojeného království,
15) "White Ensign" královského vojenského námořnictva (Royal Navy),
16) vlajka královského letectva (Royal Air Force),
17) "Blue and Red Ensigns", tj. vlajky loďstva,
18) státní vlajka hostitelského státu, korunní dependence či zámořského území (tj. územního celku Společenství,
19) národní vlajky Anglie, Skotska, Walesu, korunních dependencí a zámořských území,
20) Státní vlajky ostatních států (v pořadí podle anglické abecedy),
21) vlajka OSN,
22) vlajka Společenství,
23) vlajka Evropské unie,
24) vlajka britské armády,
25) vlajky hrabství (Counties) a metropolitních měst (Metropolitan Cities),
26) vlajky ostatních měst a obcí,
27) vlajky osob a korporací,
28) domácí vlajky (House Flags).

Pro srovnání si uveďme hierarchii vlajek, která obecně platí v ozbrojených silách Spojených států amerických:[130]

1) státní vlajky nezávislých států (abecedně po vlajce Spojených států),
2) vlajky států USA (v pořadí podle data vstupu do Unie),
3) služební vlajky v pořadí:
a) US Army (Armáda USA)
b) US Marine (Námořní pěchota USA)
c) US Navy (Vojenské námořnictvo USA)
d) US Air Force (Vojenské letectvo USA)
e) US Coast Guard (Pobřežní stráž USA)
4) Vlajky organizací (např. MAJCOM, SOA, DRU, NAF, GROUP, WING, SQ), abecedně nebo numericky podle hostitele, jehož vlajka je uprostřed skupiny těchto vlajek (z čehož plyne, že takové vlajky jsou-li ve skupině, jsou odděleně od státních)
5) Osobní (služební vlajky vyjadřující funkci) v pořadí:
a) prezident USA,
b) viceprezident USA,
c) ministr obrany,
d) náměstek ministra obrany,
e) generální inspektor
atd.

Finské zvyklosti ("právo přednosti vlajky") uvádějí tuto hierarchii vlajek:[131]

1) Finská státní vlajka;
2) Vlajky ostatních nezávislých států v pořadí podle francouzské abecedy; vyvěšují-li se jen skandinávské vlajky, mohou být vyvěšeny dle skandinávských jazyků.
3) Vlajky států v konfederaci, včetně skandinávských autonomních oblastí jako Alandy a Faerské ostrovy;
4) Vlajky celosvětových mezinárodních organizací, např. OSN, Mezinárodní červený kříž, Olympijské hnutí;
5) Vlajky ostatních oblastních organizací, jako je např. Evropská unie a Severská rada;
6) Národnostní vlajky, jako např. vlajka LAPONCŮ (Saami)

[130] Use of Flags at AF Ceremonies and Protocol Functions; http://www.aiipowmia.com/histories/histflag.html.
[131] Order of precedence observed in Finland; http://www.intermin.fi.

7) Vlajky oblastí pod vládní administrativou (provincie a regiony);
8) Vlajky národních organizací;
9) Vlajky ostatních organizací a asociací.
10) Vlajky soukromých společností.

Vzpomeňme ještě jednou americký stát Maryland, který hierarchii vlajek stanovuje následovně:[132]

1) Vlajka USA;
2) Vlajky jiných nezávislých států;
3) Státní vlajka Marylandu;
4) Vlajky ostatních států Unie;
5) Vlajky okresů, měst aj.

Jak již bylo naznačeno, mohou existovat také výjimky v pořadí vlajek, které jsou na stejné úrovni, ale neužívá se abecední pořadí podle domácího jazyka. Například v Evropské unii a Organizaci Severoatlantické smlouvy je pořadí vlajek dáno sice abecedou, ale v úvahu se vždy bere název země v jejím úředním jazyku (tj. Německo bude ve všech členských zemích řazeno pod D – Deutschland, Finsko vždy pod S – Suomi). To zaručuje, že ve všech zemích budou vlajky vyvěšovány ve stejném pořadí.

Ve Spojených státech amerických a v Kanadě neplatí abecední pořadí vůbec. Vlajky subjektů federace se vyvěšují v pořadí podle data vstupu státu do Unie. Ve většině jiných zemí platí obvyklé pravidlo abecedního pořadí.

Neřeší-li státy vyvěšování vlajek přímo zákony, vydávají státní orgány vhodné příručky,[133] dnes i v elektronické podobě.[134]

Propagace

Absence právních předpisů a velké množství dotazů na vyvěšování vlajek adresovaných na výrobce vlajek, kteří byli laickou veřejností a starosty obcí považováni za autoritu – vedly libereckou společnost Libea, s. r. o., našeho předního výrobce vlajek – k vydání brožury o správném vyvěšování vlajek.[135] Tím se podařilo odstranit alespoň částečně mezeru a podat názorné vysvětlení, jak mají být vyvěšovány státní vlajky, ale také všechny ostatní vlajky jak vůči jiným státním vlajkám, případně vůči sobě navzájem.

Novela zákona o užívání státních symbolů

Nedávno byla projednávána za značné pozornosti médií novela zákona o užívání státních symbolů,[136] čehož jsme v podvýboru pro heraldiku a vexilologii opět využili k iniciování dalších změn, které by vedly k odstranění některých nedostatků zákona:[137]

Mezi našimi návrhy byly například:

1) odstranění nevhodného pojmu napodobenina státní vlajky a jejího nahrazení vhodnějším termínem prapor;
2) doplnění zákona o způsob užívání vlajek krajských a komunálních;

---

[132] Protocol for the Maryland State Flag; www.sos.state.md.us/sos/flagprot/html/flagform.html.
[133] Například *The Australian National Flag*. 3. vyd. Canberra: Departement of the Special Minister of State, 1986.
[134] Například Australian Flag Protocol; www.flagsandpoles.com.au./protocol/protocol_index.asp.
[135] Exner, P., Fojtík, P., Svoboda, Z.: *Vlajky, prapory a jejich používání*. Liberec: LIBEA, s. r. o., 2004.
[136] Poslanecká sněmovna 2006, 4. volební období , sněmovní tisk 1217.
[137] Exner, P., Fojtík, P., Svoboda, Z.: *Návrh odborných úprav vládního návrhu na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 352/2001 Sb., o užívání státních symbolů a o změně některých zákonů (tisk 1217)*. Praha 2006.

3) naznačení hierarchie vlajek;
4) doplnění podrobností o užívání státních barev;
5) změna způsobu vyvěšování většího počtu vlajek podle mezinárodních zvyklostí
6) lepší definování čestného místa (stanovení nadřazenosti státní vlajky všem jiným vlajkám, včetně vlajky prezidenta).

Dříve než byly výsledné pozměňovací návrhy předloženy v Poslanecké sněmovně, uskutečnila se schůzka vexilologických expertů s náměstkem ministra vnitra, na které byly jednotlivé body projednány, případně byla navržena jejich modifikace.

Ačkoliv všechny návrhy nebyly bohužel akceptovány, přesto se podařilo do zákona prosadit alespoň některé důležité body. Předně byla konečně vzata tímto zákonem v úvahu skutečnost, že existují i jiné vlajky než státní a česká státní vlajka musí mezi nimi vždy zaujímat čestné místo. Tím se podařilo například poměrně jednoduše vyřešit i problematiku vlajky Evropské unie, či vztah české státní vlajky a vlajky prezidenta. Nejvýznamnější pak byla aplikace nejrozšířenějšího mezinárodního způsobu vyvěšování většího množství (státních) vlajek.

Dosud existovalo složité pravidlo, které stávající zákon jen naznačoval tím, že stanovoval čestné místo uprostřed při lichém počtu vlajek, či v prostřední dvojici vlevo (z hlediska pozorovatele) při sudém počtu vlajek. Zákon nestanovoval pořadí ostatních (státních) vlajek, takže bylo méně známé, že se vlajky v takových případech vyvěšují abecedně, ale složitě vždy střídavě na jednu a na druhou stranu od státní vlajky, což u nás naposledy výslovně připomněla příručka československého ministerstva vnitra v roce 1946,[138] pomineme-li zmíněnou publikaci společnosti Libea. To ovšem přinášelo velké potíže při potřebě vyvěsit velké množství vlajek při významných mezinárodních příležitostech. Novelizované znění zákona celou problematiku velmi zjednodušilo a nyní stanovuje, že pokud se vyvěšuje více vlajek než 5, je čestné místo vlevo na počátku (případně i na konci) řady z hlediska pozorovatele. Pro vyvěšení ostatních vlajek pak platí běžné abecední pravidlo a nezáleží, zda se jedná o lichý nebo sudý počet vlajek.

Změny byly zahrnuty do upraveného § 8:

"*(1) Vyvěšují-li se se státní vlajkou současně státní vlajky jiných států, umístí se státní vlajka vždy na nejčestnější místo; to je z čelního pohledu na objekt*

a) vlevo při vyvěšení 2 státních vlajek,

b) uprostřed při vyvěšení lichého počtu státních vlajek,

c) v prostřední dvojici vlevo při vyvěšení sudého počtu státních vlajek,

d) první zleva, případně i poslední v řadě, při vyvěšení většího počtu vlajek než 5.

(2) Obdobně s použijí pravidla stanovená v odstavci 1 při vyvěšení státní vlajky s jinými vlajkami."

Výsledné znění bylo publikováno zákonem č. 213/2006 Sb., kterým se mění zákon č. 352/2001 Sb., o užívání státních symbolů České republiky a o změně některých zákonů, a zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů.[139]

Je zapotřebí alespoň vhodná metodika

I když novela zákona alespoň naznačila problematiku vyvěšování jiných vlajek vůči vlajce státní, absence právních předpisů o používání krajských a komunálních vlajek trvá. Jen

[138] *Státní vlajka a prapory při státní výzdobě soukromé. Poučení o správném užívání státní vlajky, praporu a státních barev občanstvem podle platného právního stavu*. Praha 1946: Studijní oddělení Ministerstva vnitra, str. 30.

[139] Sbírka zákonů Česká republika 2006, č. 71, s. 2679.

málokterý kraj stanovil pravidla pro užívání svých symbolů vlastní vyhláškou a většinou se v takových předpisech jen cituje zákon o krajích, stanovující, že k užívání vlajky kraje není zapotřebí jeho souhlasu. Pouze Středočeský kraj navíc určuje, že "*při svislém umístění praporu musí být horní pruh umístěn vždy heraldicky vpravo, tj. vlevo z čelního pohledu*."[140] Vadou na kráse této vyhlášky je ovšem skutečnost, že čtvrcený list praporu nemá žádný horní pruh.

Za první republiky také nebyly všechny detaily stanoveny zákonem, vyhláškou či vládním nařízením. Některé záležitosti byly vyřešeny různými směrnicemi a oběžníky publikovanými například ve Věstníku ministerstva vnitra. To by bylo zcela jistě možné i dnes například vhodnými metodickými pokyny, které by měly oficiální charakter. Takovou metodiku ale rozhodně nesmějí připravovat jen úředníci neznalí problematiky, ale především experti z oboru vexilologie.

V této souvislosti je mi líto, že několik ustanovení zmíněné brožury společnosti Libea, která fakticky chybějící metodiku nahrazuje, se stala minulostí. Věřme, že se nám podaří vydat druhé aktualizované vydání, které bude odpovídat současnému znění zákonů.

[140] Obecně závazná vyhláška Středočeského kraje ze dne 6. 12. 2001, o symbolech kraje a jejich užívání.

Právna regulácia ochrany abstraktných symbolov štátu v Slovenskej republike

Branislav Fridrich

Obdobím, ktoré je analyzované z pohľadu právnej regulácie ochrany abstraktných symbolov štátu je obdobie od vzniku samostatnej Slovenskej republiky až po súčasnosť, teda obdobie od 1. januára 1993, kedy štátoprávne začala samostatná existencia Slovenskej republiky až po dnes platnú politickú a ústovnoprávnu realitu. Vo vymedzenom období prešla právna regulácia ochrany symbolov štátu – taktiež aj právna regulácia samotných symbolov – postupným vývojom, ktorý kopíroval meniace sa politicko–spoločenské pomery v Slovenskej republike.

Časovo najkratšie platnou právnou úpravou týkajúcou sa štátnych symbolov Slovenskej republiky, podmienok ich použitia, práv a povinností štátnych orgánov, fyzických a právnických osôb bola právna úprava prijatá Slovenskou národnou radou obsiahnutá v zákone č. 51/1990 Zb. o používaní štátneho znaku, štátnej vlajky, štátnej pečate a štátnej hymny Slovenskej republiky, ktorý nadobudol platnosť a účinnosť 01. marca 1990. Zákon bol recipovaný do právneho poriadku Slovenskej republiky na základe ust. čl. 152 ods.1 Ústavy Slovenskej republiky[141]. Zákon upravoval podmienky použitia štátneho znaku Slovenskej republiky, taxatívne uvádzal subjekty oprávnené používať štátny znak v rámci stanovených podmienok. Vo všeobecnej rovine upravoval podmienky použitia štátnej pečate, štátnej vlajky a štátnej hymny. Podrobnejšia regulácia bola na základe blanketovej právnej normy zachytenej v ust. § 7 cit. zák. zverená Ministerstvu vnútra a životného prostredia Slovenskej republiky. Ministerstvo bolo zákonodarcom splnomocnené všeobecne záväzným právnym predpisom upraviť najmä:

a) v ktorých prípadoch a na akých listinách sa používa štátny znak Slovenskej republiky, ako aj štátna pečať Slovenskej republiky;
b) v ktorých prípadoch sa používa štátny znak Slovenskej republiky na hraniciach Slovenskej republiky;
c) pri ktorých podujatiach sa popri štátnej vlajke Slovenskej republiky používa štátna vlajka Československej socialistickej republiky alebo mestská vlajka;
d) pri ktorých podujatiach sa hrá štátna hymna Slovenskej republiky namiesto štátnej hymny Československej socialistickej republiky.

Podrobnejšia úprava bola na základe splnomocnenia realizovaná vyhláškou Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 253/1990 Zb., ktorou sa vykonáva zákon Slovenskej národnej rady č. 51/1990 Zb. o používaní štátneho znaku, štátnej vlajky, štátnej pečate a štátnej hymny Slovenskej republiky.

K subjektom, ktorých sa týkala právna regulácia daná zákonom č. 51/1990 Zb. ako aj nadväzne vyhláškou č. 253/1990 Zb. patrili:

- Národná rada Slovenskej republiky a Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky;
- prezident Slovenskej republiky a Kancelária prezidenta Slovenskej republiky;
- vláda Slovenskej republiky;

[141]Článok 152 ods.1 Ústavy Slovenskej republiky: „Ústavné zákony, zákony a ostatné všeobecne záväzné právne predpisy zostávajú v Slovenskej republike v platnosti, ak neodporujú tejto ústave. Meniť a zrušovať ich môžu príslušné orgány Slovenskej republiky“.

- ministerstvá a iné orgány štátnej správy Slovenskej republiky;
- Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky;
- prokuratúra, súdy a Ústavný súd Slovenskej republiky;
- notári;
- diplomatické misie, stále misie a konzulárne úrady Slovenskej republiky;
- ozbrojené sily, bezpečnostné zbory a Zbor požiarnej ochrany Slovenskej republiky;
- štátne školy;
- Slovenská akadémia vied a jej orgány a ďalšie štátne vedecké ustanovizne;
- štátne múzeá a galérie a ďalšie štátne ustanovizne z oblasti kultúry;
- štátne peňažné ústavy a štátne poisťovne;
- orgány územnej samosprávy.

Zákon č. 51/1990 Zb. nemal v rámci právneho poriadku Slovenskej republiky dlhú platnosť. Zrušený bol k 22. marcu 1993 spolu s vykonávacou vyhláškou zákonom č. 63/1993 Z.z. o štátnych symboloch Slovenskej republiky a ich používaní. Je nutné poznamenať, že právny režim používania štátnych symbolov, a tým aj práva a povinnosti štátnych orgánov, fyzických a právnických osôb prešli v modifikovanej podobe do právnej úpravy realizovanej „nadchádzajúcim" zákonom o štátnych symboloch Slovenskej republiky. Modifikácia sa dotkla najmä vymedzenia subjektov právnej regulácie. Vzhľadom k spoločensko-politickým zmenám, ktoré nastali v Slovenskej republike, sa právna úprava používania štátnych symbolov rozšírila na nové subjekty ako napr. štátne školské zariadenia, Národnú banku Slovenskej republiky a štátne banky. Došlo taktiež k zániku Zboru požiarnej ochrany Slovenskej republiky a kreácii nového subjektu Hasičského a záchranného zboru Slovenskej republiky, ktorý bol zahrnutý k subjektom podliehajúcim právnej regulácia.

Zákon č. 63/1993 Z.z. o štátnych symboloch Slovenskej republiky a ich používaní nadobudol právoplatnosť a účinnosť 22. marca 1993. Svojou štruktúrou reflektoval potrebu zjednotenia právnej úpravy štátnych symbolov. Vo svojom obsahu, jednak v súlade s ústavnou Slovenskej republiky určil taxatívnym výpočtom čo tvorí štátne symboly a presne zadefinoval ich zobrazenie, a jednak určil dovolené spôsoby použitia štátnych symbolov. Výslovne stanovil práva a povinnosti štátnych orgánov, fyzických a právnických osôb pri používaní štátnych symbolov. Stanovil zodpovednosť za ochranu a zaobchádzanie so štátnymi symbolmi, so štátnou zástavou a úradnými pečiatkami so štátnym znakom tak, že zodpovednosť niesol ten, kto označené štátne symboly použil. Porušenie povinností ustanovených týmto zákonom sa kvalifikovalo ako priestupok, ak nešlo o trestný čin. Takýto právny režim ochrany štátnych symbolov sa však ukázal byť nepružný a málo efektívny, a preto bola prijatá novela zákona o štátnych symboloch č. 273/1996 Z.z.. Novela nadobudla platnosť 28. septembra 1996 a účinnosť 01. októbra 1996. Okrem iného svojím obsahom doplnila zákon o štátnych symboloch novým znením § 14 a § 14a, čím došlo ku kreácii osobitného systému ochrany štátnych symbolov spočívajúceho na určení orgánu kontroly disponujúceho právom priameho sankčného postihu. Dohľad nad dodržiavaním tohto zákona vykonáva Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, krajské úrady a obvodné úrady, pričom v rámci dohľadu predovšetkým upozorňujú na zistené nedostatky a požadujú a kontrolujú ich odstránenie. V rámci sankčných postihov zákon rozlišuje dve kategórie subjektov, a to podľa toho či sa porušenia povinností uložených týmto zákonom dopustila právnická, alebo fyzická osoba.

Za používanie štátneho znaku Slovenskej republiky, štátnej vlajky a štátnej zástavy spôsobom, ktorý odporuje zákonu o štátnych symboloch, môže obvodný úrad uložiť právnickej osobe pokutu až do výšky 200 000 Sk. Pôjde najmä o prípady, kedy právnická osoba použije špecifikované symboly nedôstojným spôsobom, alebo spôsobom, ktorý

nezodpovedá postaveniu štátnych symbolov Slovenskej republiky. Právo obvodného úradu uložiť pokutu sa prekluduje v šesťmesačnej subjektívnej a ročnej objektívnej dobe.

Sankčný postih fyzických osôb upravuje zákon č. 372/1990 Zb. o priestupkoch, ktorý je pre tento účel vo vzťahu k zákonu o štátnych symboloch v pozícii lex generalis. Podľa ust. § 42 ods.1 písm. a) cit. zák. priestupku sa dopustí ten, kto úmyselne poškodí, zneužije alebo zneváži štátny symbol alebo iný symbol chránený všeobecne záväzným právnym predpisom. Za takýto priestupok možno uložiť pokutu do 3 000 Sk. Zodpovednosť fyzickej osoby za spáchaný priestupok zanikne, ak od jeho spáchania uplynuli dva roky. V takomto prípade nemožno priestupok prejednať. Priestupok nemožno tiež prejednať, prípadne uloženú sankciu alebo jej zvyšok vykonať, ak sa na priestupok vzťahuje amnestia.

Všeobecne platí zásada, že pri ukladaní pokuty a rozhodovaní o jej výške sa prihliada na závažnosť, spôsob konania a trvanie protiprávneho stavu. Výnos pokút je príjmom štátneho rozpočtu.

Možno povedať, že aktuálna právna úprava ochrany štátnych symbolov čiastočne nerešpektuje princíp rovnosti, keď stanovuje rozdielne podmienky ochrany právnej istoty pre fyzické a právnické osoby.

Okrem možnosti sankčných postihov prostredníctvom ukladania pokút v správnom konaní je potrebné upozorniť aj na skutočnosť, že právna úprava v Slovenskej republike umožňovala do 31. augusta 2002 trestne stíhať fyzické osoby pre trestné činy hanobenia republiky a jej predstaviteľa[142]. Pojem „republika“ je abstraktným výrazom spadajúcim do oblasti štátnych symbolov. Republika symbolizuje spôsob štátnej organizácie a politického života spoločnosti, pritom však nie je konkrétnou inštitúciou disponujúcou konkrétnou právomocou a nevyjadruje partikulárne, ale všeobecné záujmy demokratickej spoločnosti. Trestný zákon (zák. č. 140/1962 Zb. v znení platnom do 31. 08. 2002) v ust. § 102 priradil k trestno-právnej ochrane republiky aj ochranu Národnej rady Slovenskej republiky, vlády a Ústavného súdu Slovenskej republiky. V spoločnom paragrafe tak došlo k zmiešaniu rôznych a neporovnateľných kategórií chráneného objektu, pretože zatiaľ čo pre ochranu abstraktných symbolov je všeobecná dikcia „hanobenie“ primeraná (chránený objekt má ideovú hodnotu), u označených štátnych orgánov je nutné pri ich ochrane vždy vychádzať z úloh, ktoré tieto inštitúcie v demokratickej spoločnosti plnia (chránený objekt má funkčnú hodnotu). Len tak je potom možné dôsledne posúdiť, či prípadné konanie poškodzujúce abstraktné symboly štátu možno obmedziť a následne postihnúť zákonom stanovenou sankciou, pretože pôjde o opatrenie v demokratickej spoločnosti nevyhnutné na ochranu verejného poriadku a bezpečnosti štátu. Uvedená úvaha sa bezozbytku vzťahu aj na ochranu prezidenta republiky pred verejným hanobením, pre výkon jeho právomoci, alebo vôbec pre jeho činnosť v politickom živote tak ako to má na mysli ust. § 103 Trestného zákona.

Uvedené ustanovenia sa stali predmetom abstraktnej kontroly ústavnosti Ústavným súdom Slovenskej republiky. Ústavný súd posudzoval v konaní vedenom v zmysle čl. 125 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky na návrh skupiny poslancov Národnej rady Slovenskej republiky súlad ust. § 102 a § 103 Trestného zákona s čl. 1 ods. 1, čl. 12 ods. 2 a 4, čl. 13 ods. 1 a 3 a s čl. 26 ods. 2 a 4 Ústavy Slovenskej republiky, s čl. 1 ods. 1, čl. 2 ods. 1, čl. 3 ods. 1 a 3, čl. 4 ods. 4 a s čl. 17 ods. 2 a 4 Listiny základných práv a slobôd a s čl. 10 ods. 1 a 2 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. V konaní využil svoje právo dané

[142] Ust. § 102 Trestného zákona: „Kto verejne hanobí republiku, Národnú radu Slovenskej republiky, vládu alebo Ústavný súd Slovenskej republiky, potresce sa odňatím slobody až na dva roky“.
Ust. §103 Trestného zákona: „Kto verejne hanobí prezidenta republiky pre výkon jeho právomoci alebo vôbec pre jeho činnosť v politickom živote, potresce sa odňatím slobody až na dva roky“.

čl. 125 ods.2 Ústavy SR[143] a uznesením zo dňa 10. januára 2002, sp. zn.: PL. ÚS 1/02 pozastavil účinnosť § 102 a § 103 zákona č. 140/1961 Zb. (Trestný zákon v znení neskorších predpisov). Podľa čl. 125 ods. 5 Ústavy Slovenskej republiky platnosť rozhodnutia o pozastavení účinnosti § 102 a 103 zákona č. 140/1961 Zb. zanikne vyhlásením rozhodnutia vo veci samej, ak toto rozhodnutie o pozastavení účinnosti Ústavný súd Slovenskej republiky už predtým nezrušil, pretože pominuli dôvody, pre ktoré bolo prijaté. Svoje rozhodnutie ústavný súd zdôvodnil nasledovne cit.: „Ústavný súd na základe žiadosti navrhovateľa a po prijatí jeho návrhu na ďalšie konanie rozhodol o pozastavení účinnosti § 102 a § 103 Trestného zákona, pretože dospel k záveru, že ich ďalším uplatňovaním môže dôjsť k ohrozeniu slobody prejavu tvoriacej súčasť ako ústavnej úpravy základných práv a slobôd podľa čl. 26 ústavy a čl. 17 Listiny základných práv a slobôd, tak aj medzinárodnoprávnej úpravy podľa čl. 10 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. V rámci konania o súlade právnych predpisov podľa čl. 125 ods. 1 písm. a) ústavy ústavný súd pripustí možnosť ohrozenia niektorého zo základných práv a slobôd v prípade, ak po prijatí návrhu na ďalšie konanie nemožno rozumne vylúčiť pochybnosť o súlade označeného ustanovenia právneho predpisu nižšej právnej sily s ústavnou, resp. medzinárodnoprávnou úpravou ľudských práv a základných slobôd. Zatiaľ čo právna úprava rešpektujúca ústavnú a medzinárodnoprávnu úpravu ľudských práv a základných slobôd v zásade vylučuje možnosť ohrozenia základných práv a slobôd, taká právna úprava, o súlade ktorej s medzinárodnoprávnou a ústavnou úpravou ľudských práv a základných slobôd existuje pochybnosť, takúto možnosť ohrozenia nevylučuje. Pretože pri posudzovaní § 102 a § 103 Trestného zákona ústavný súd takúto pochybnosť rozumne vylúčiť nemohol, rozhodol o uplatnení svojej právomoci podľa čl. 125 ods. 2 ústavy.“

Ústavný súd ďalej uviedol cit: „Pri rozhodovaní o tejto otázke ústavný súd zobral o. i. do úvahy dobu a okolnosti, za ktorých bola táto úprava prijímaná, neexistenciu medzinárodnoprávnej a ústavnej úpravy základných práv a slobôd, ako aj zásadnú úlohu, ktorú sloboda prejavu zohráva v demokratickej spoločnosti. Ústavnému súdu boli pri rozhodovaní o tejto časti návrhu navrhovateľa tiež známe rozhodnutia ústavných súdov Maďarskej republiky, Chorvátska, ako aj Českej republiky, ktoré buď identické, alebo podobné ustanovenia svojich trestných zákonov vyhlásili za nesúladné so svojimi ústavami (predovšetkým so slobodou prejavu).“.

O otázke súladu ust. §§102 a 103 Trestného zákona nebolo ústavným súdom rozhodnuté, pretože dňa 01. septembra 2002 nadobudla právoplatnosť novela č. 421/2002 Z.z. ktorou sa zmenil a doplnil zákon č. 140/1961 Zb. Označená novela vypustila §§ 102 a 103. Ústavný súd bol vzhľadom na skutkový stav nútený v zmysle ust. § 41a ods. 4 zák. č. 38/1993 Z.z. (zákon o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky, o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov)[144] konanie o súlade právneho predpisu zastaviť. K revokácii právnych noriem tak došlo na základe politickej kontroly ústavnosti priamo zákonodarcom.

Od 01.01.2006 nadobudol v Slovenskej republike účinnosť nový Trestný zákon publikovaný v zbierke zákonov pod č.300/2005. ktorý nadviazal na vyššie zostručnený ústavno-

[143] Článok 125 ods.1 písm. a) Ústavy SR: „Ústavný súd rozhoduje o súlade zákonov s ústavou, s ústavnými zákonmi a s medzinárodnými zmluvami, s ktorými vyslovila súhlas Národná rada Slovenskej republiky a ktoré boli ratifikované a vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom“.
Článok 125 ods.2 Ústavy SR: „Ak ústavný súd prijme návrh na konanie podľa odseku 1, môže pozastaviť účinnosť napadnutých právnych predpisov, ich častí, prípadne niektorých ich ustanovení, ak ich ďalšie uplatňovanie môže ohroziť základné práva a slobody, ak hrozí značná hospodárska škoda alebo iný vážny nenapraviteľný následok“.

[144] § 41a ods. 4 zák. č. 38/1993 Z.z.: „Ak preskúmavané právne predpisy stratia platnosť pred vyhlásením nálezu Ústavného súdu, konanie sa zastaví“.

právny vývoj. Zákon zahŕňa v siedmej hlave úpravu trestných činov proti republike, avšak skutková podstata týkajúca sa ochrany abstraktných symbolov štátu tam upravená nie je.

Záverom možno konštatovať, že súčasná právna úprava ochrany symbolov štátu kladie predovšetkým dôraz na ochranu ich ideového obsahu, bez priamej možnosti uplatňovania ideologicko-politických zámerov, pričom pri obmedzovaní práv fyzických a právnických osôb vychádza z ústavnej zásady proporcionality, keď zohľadňuje reálnosť možnosti ohrozenia verejného záujmu a poriadku konaním regulovaných subjektov.

Pilíře a památníky první republiky

Právněhistorické poznámky ke vzniku Československa a k meziválečné pozemkové reformě

Ondřej Horák

"Bez půdy není národů, národ bezzemků je národ chudáků."
Senátor a zpravodaj rozpočtového výboru Foit

"Národ není jen svoboden ústavními řády, nýbrž především držbou své půdy."
Agrárník a druhý prezident Pozemkového úřadu Jan Voženílek

"My jsme sborem zákonodárným, který z moci revoluce uchvátil moc. Moci, kterou jsme uchvátili a kterou vykonáváme, každý se musí podrobit."
Zpravodaj ústavního výboru Václav Bouček

I.
Antropomorfní uvedení

Ferdinand Peroutka ve svém skvělém *Budování státu* uvádí, že "*...československá revoluce stojí na třech pilířích, jimiž byly státní převrat, pozemková reforma a přijetí ústavy*."[145] Tohoto vymezení bych se v předkládaném příspěvku rád držel a rozvedl ho několika právněhistorickými exkurzy. Protože konference byla zasvěcena právní symbolice (resp. právní archeologii), tak se na tato témata pokusím podívat také touto perspektivou.

Svůj příspěvek jsem uvedl třemi citáty, které osvětlují budování samostatného Československa a současně potvrzují a rozvíjejí Peroutkovu myšlenku. První republika skutečně vděčí za svou podobu především převratu, ústavě a pozemkové reformě. Pokud si samostatný stát přirovnáme k lidské bytosti, tak se toto dítě zrodilo dne 28. října 1918. Tehdy proběhl státní převrat, který byl v oblasti práva reprezentován prvním zákonem – tzv. recepční normou. K rozvedení této myšlenky nám může sloužit také normativní teorie (v meziválečné právní vědě poměrně vlivná), podle které stát není nic jiného než právní řád. Československo tak získalo dva rodiče – bývalý rakouský a bývalý uherský právní řád. Vůči monarchii se ovšem stavělo ideově diskontinuitně a šlo vlastní cestou. Uzákoněním a prováděním pozemkové reformy nabývalo na síle a přijetím ústavy a změnami v právním řádu zase na osobitosti. "Ratio" a směřování mladého státu tak můžeme vnímat především v jeho novelizačních a unifikačních aktivitách.

II.
"Právní archeologie první republiky"

Nejprve si ještě dovolím několik slov k právní archeologii.[146] V případě první republiky musíme tuto oblast chápat s jistým nadhledem. Vypovídací schopnost hmotné předměty

[145] Peroutka, F.: *Budování státu*. Díl II. 3. vyd. Praha: Lidové noviny, 1991, s. 564.
[146] Z domácí literatury k tomu zvl. Adamová, K.: *Za systematické rozvíjení československé právní archeologie*. Právněhistorické studie, 1971, roč. 16, s. 255-268. Právně-archeologické bádání má silnou pozici zejména v Německu a v Polsku. Srov. zvl. Maisel, W.: *Archeologia prawna Europy*. Warszawa; Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989.

samozřejmě měly i ve dvacátém století, existuje ovšem dostatek primárních právních pramenů. Své základní poslání, což je právě symboličnost, ovšem nikdy neztratily. Ne vždy však tento rozměr dokážeme docenit. Protože u mnou představovaných památek nejde o bezprostřední souvislost s výkonem práva, ale o jeho symbolickou reflexi, tak bychom měli mluvit spíše o právní etnografii nebo o právní ikonografii.

V právním vývoji meziválečného Československa má symboličnost nepominutelný význam. Ve vztahu mladé republiky a starého mocnářství totiž pochopitelně převažovaly kontinuitní prvky. Myslím tím především kontinuitu personální (resp. politických elit) a kontinuitu právní (v materiálním smyslu). Přechod od starého k novému se tak děl především v symbolech. Nastoupila zřetelná diskontinuita ideová, což se nutně projevilo v celém recipovaném právním řádu – často ovšem jen záměnou subjektů.

III.
Pomníky převratu a pozemkové reformy

V tomto příspěvku bych se rád věnoval zejména hmotným památníkům převratu - vzniku samostatného státu a památníkům pozemkové reformy, tedy asi nejstálejším připomenutím změn spojených se vznikem samostatného státu, jak je vzpomínal už Peroutka. Obě tyto stěžejní události mladé republiky úzce souvisejí s právem a zvláště ústavou, a to v materiálním a později i formálním smyslu. Přijetí ústavy v únoru roku 1920, tedy třetí Peroutkův "pilíř," právně završilo převratové změny a zakotvilo nové rozložení sil. Patrné to je z fází příprav, přijímání ústavní listiny i jejích jednotlivých článků. Smysl byl jasný: zakotvit jednotný československý stát, kde měl vůdčí roli československý národ, složený ze dvou větví. To ukazuje i stručné hodnocení – vlastně tak trochu "nekrolog" – prof. Jiřího Hoetzela, autora návrhu ústavní listiny, napsané pro závěrečný pátý díl *Slovníku veřejného práva.* V závěru shrnuje: "*Protože národnostní menšiny nebyly v revolučním Národním shromáždění zastoupeny, snažila se ú. l. úzkostlivě o spravedlnost ke všem. Jistě to nebyla ona, která nás přivedla na druhou Bílou horu*."[147]

Na fakt, že si své "dítě" částečně idealizoval, není třeba upozorňovat. Co se mu zdálo spravedlivé pro všechny strany, mohlo a také bylo vnímáno odlišně. Je ovšem pravdou, že ústavní úprava základních práv a svobod v řadě ohledů poskytovala přiměřené garance. Bohužel uplatnění zásady *secundum et intra legem* nebylo u navazujících a zvláště podzákonných prováděcích předpisů nijak důsledné.

3.1 Převrat a vznik Československa

Vraťme se však zpátky k pomníkům. V zásadě je můžeme chápat hmotně i nehmotně. V tomto ("nehmotném") smyslu František Soukup v závěru své obsáhlé dvoudílné práce *28. říjen 1918* apeluje: "*Národ si zbuduje památník svého osvobození. Památníkem nejskvělejším bude literatura jeho odboje. ... Učinil jsem, co bylo v mých silách. Nechť každý učiní totéž!*"[148]

A byl více než vyslyšen. Problematika vzniku samostatného státu se stala jedním z našich historických "evrgrínů". "*O žádném dni nebylo u nás tolik napsáno. Často však jakoby proto, abychom pořádně nevěděli, co se vlastně dělo,*" trefně glosoval s náležitým odstupem události dne 28. října Antonín Klimek.[149]

---

[147] Hoetzel, J.: Heslo "*Ústavní listina*". In.: Hoetzel, J., Weyr, F. (edd.): Slovník veřejného práva československého. Sv. V. U-Ž. Brno: Rovnost, 1948, s. 121.

[148] Soukup, F.: *28. říjen 1918.* Předpoklady a vývoj našeho odboje domácího v československé revoluci za státní samostatnost národa. Díl II. Praha: Orbis, 1928, s. 1239.

[149] Klimek, A.: *Říjen 1918*. Vznik Československa. Praha: Paseka, 1998, s. 182.

Už v prvních letech mladé republiky získalo hodnocení převratu silný politický a osobní rozměr; v zásadě šlo o konfrontaci Hradu a domácích politických vůdců, kdo měl hlavní podíl na zlomových událostech. Za první republiky dále vycházely kromě populárních a odborných pojednání (mj. i Josefa Pekaře) také speciální sborníky s pramenným materiálem a odbornými studiemi (zvl. *Naše revoluce.* 1923-1938). Bez ohledu na panující ideologii se otázkám spojeným se vznikem Československa věnovala i později řada historiků, a to monograficky (nověji Jan Galandauer, Antonín Klimek a Josef Hotmar), případně v rámci svých šířeji zaměřených prací.

Z právněhistorického hlediska se vznik Československa kryje s problematikou prvního československého zákona - tzv. recepční normou (zák. č. 11/1918 Sb. z. a n.). Za první republiky šlo o otázku, které se věnovala řada právníků. Nověji je tomu právě naopak. Protože jsem se recepcí práva zabýval opakovaně, pokusím se jen o stručný přehled.

Autorem prvního československého zákona (a podle některých badatelů i *Provolání československému lidu*) byl JUDr. Alois Rašín.[150] Při koncipování textu (preambule, čl. 1) vyšel ze starších předloh, zvláště z návrhu ústavy Ferdinanda Pantůčka ze září 1918. Recepční norma, jejíž koncept Rašín sepsal v noci z 27. na 28. října, byla značně atypicky vyhlášena ve třech různých zněních a také v různých formách. Na odpoledním zasedání Národního výboru proběhly v kruhu právníků (Václav Bouček, Alfréd Meissner a Lev Winter) menší úpravy původního konceptu a podle toho Rašín sepsal návrh prvního československého zákona. V tomto znění byl ještě téhož dne čten v divadlech a telegrafován do redakcí novin, do okresů a větších měst. O den později byl pak zveřejněn v českém tisku a zároveň také letákovou formou, a to i ve slovenské verzi. Ještě večer 28. října však došlo při schvalování zákona na plenárním zasedání Národního výboru ke změnám v textu (čl. 1) a následujícího dne v takto pozměněné podobě zákon vyšel v oficiálních *Pražských novinách*. S drobnými stylistickými úpravami se toto znění objevilo také ve *Sbírce zákonů a nařízení,* kde byl zákon až dodatečně publikován pod číslem 11. Od Rašínova návrhu (a tedy i verze publikované v tisku) se částečně liší v čl. 1 a 5; významnější změna se týkala zvláště čl. 1, kterým byla rozšířena kompetence Národního výboru.

Recepční norma začala žít vlastním životem. Jako nejproblematičtější se ukázal stěžejní čl. 2, který zakotvoval recepci práva. V textu zákona a v návaznosti na něj i v základní historické a v právněhistorické literatuře čteme konstatování, že "veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti".[151] Tato formulace nebyla přesná, neodpovídala ani pozdějšímu vývoji a způsobila celou řadu komplikací. Díky tomu, že zákon č. 11/1918 Sb. z. a n. byl pevně svázán s datem 28. října 1918 a se vznikem Československa a že svůj hlavní úkol splnil v revolučních dnech - zřízení státu, udržení veřejného pořádku, zachování kontinuity a právní jistoty - nebyl později změněn. Naopak se stal předmětem zužujících i rozšiřujících výkladů, které však v některých případech právní jistotu zeslabily.

Sám autor recepční normy ve svých posmrtně vydaných *Pamětech* napsal, že její „*podstata spočívala v tom, že všechny zákony a nařízení platí dále, a že vládní formu samostatného státu ustanoví národní shromáždění*". Smysl úpravy dále hodnotil takto: „*Základním tímto zákonem mělo býti i zamezeno, aby nenastal bezprávní stav, aby se celá*

[150] Srov. Šetřilová, J.: *Alois Rašín*. Dramatický život českého politika. Praha: Argo, 1997, s. 70-71. Naopak F. Soukup uvádí jako autory *Provolání* tajemníka Národního výboru F. Staška a člena NV a tajemníka Zemědělské rady R. Rolíčka. Srov. op. cit. v pozn. 4, s. 1007.

[151] Srov. Hledíková, Z., Janák, J.: *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945.* Praha: SPN, 1989, s. 389; Sivák, F. a kol.: *Slovenské a české dejiny štátu a práva v rokoch 1918-1945*. 2. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského, 1998, s. 19-20 (tam se poukazuje na nedokonalost normy především v souvislosti s otázkou recepce uherských právních obyčejů); Klimek, A.: *Velké dějiny zemí Koruny české.* Sv. XIII. 1918-1929. Praha; Litomyšl: Paseka, 2000, s. 18-25, a Malý, K. a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 328.

státní správa nezastavila a aby se 29. října pracovalo dále, jako by revoluce vůbec nebylo. Toho bylo skvěle dosaženo, a vzbudilo obdiv cizinců nad vyspělostí našeho národa." [152] Rašínovi - "empirickému zákonodárci," jak později glosoval František Weyr - nechyběla dobrá vůle, ale teoretické právní zázemí a komplexnější právní rozhled. Nešlo mu tolik o budoucnost, ale o revoluční současnost.

Vzhledem k charakteru práva recipovaného na Slovensku a Podkarpatské Rusi musel být při její interpretaci použit výklad extenzivní (rozšiřující), protože tam hrálo významnou roli obyčejové právo. Zákonodárce se v tomto ohledu vyjádřil příliš úzce; podle právní vědy a praxe byly recipovány jak zákony a nařízení, tak i právní normy obecně - tedy psané i obyčejové právo.

Podle doslovného jazykového výkladu by v platnosti dále zůstaly "veškeré" zákony. Ze samé podstaty věci to nebylo možné a odporovalo by to suverenitě nového státu. Toho si prvorepubliková právní věda (František Weyr, Jaromír Sedláček, František Rouček, Zdeněk Peška, Jaroslav Krejčí, Ervín Hexner, Bohumil Baxa aj.) a justice (Nejvyšší soud, Nejvyšší správní soud) byly dobře vědomy a jejich pohled se v obecné rovině příliš nelišil. Užívaly proto v různých modifikacích výklad restriktivní (zužující). Sporným bodem se však mohlo stát a také se stalo, zda určité zákony (resp. jejich části) recipovány byly či nikoliv. Základní rozdíl spočíval pak samozřejmě v tom, že pohled soudu byl pro konkrétní spory závazný.

***

Pro tématiku dnešní konference jsou zajímavé především prvorepublikové pomníky v pravém (tedy hmotném) smyslu. Pomníky vzniku samostatného státu, což je souhrnné a do jisté míry umělé označení, bývají nazývány různě - pomníky padlým, legionářů, pomníky odboje, převratu, svobody či prezidenta osvoboditele. Nejpočetnější skupinu však představují právě pomníky padlým, které v sobě často spojují i odkazy na prezidenta Masaryka či jiné významné osobnosti našich dějin.[153]

Snad každá vesnice přišla ve velké válce o někoho ze svých rodáků (odvedeno bylo více než milión českých mužů) a ve většině z nich také byly pomníky padlým vybudovány.[154] Spolu se sochami sv. Jana Nepomuckého, pokud pomineme nejtradičnější křesťanské symboly, jde o vůbec nejčastější pomníkový objekt v českých zemích. S ohledem na ideové směřování mladého státu také nepřekvapí, že jedna kamenická firma z Chrudimi nabízela obcím a spolkům za 3600 Kč českého lva vytesaného z kamene, a to na místa odstraněných svatojanských soch. "Světce temna" tak měla nahradit památka na vznik samostatného státu.[155]

Dále je nutné předeslat, že s pomníky padlých ve světové válce se přirozeně setkáme také v jiných zemí, zvláště ve Francii. Najdeme tam řadu typů – od těch jednoduchých, korunovaných galským kohoutem, přes prefabrikované sochy vojáka (od Eug. Béneta) až k pomníkům s bohatou sochařskou výzdobou. V místech těžkých bojů (na Sommě a u Verdunu) se pak nacházejí - smutně proslulé - památníky s nekonečnými řadami křížů (Valée de la Somme, Thiepval, Pozičres či Ossuaire de Douaumont nedaleko Verdunu).[156]

---

[152] Rašín, L. (ed.): *Paměti Dra Aloise Rašína*. Praha: nákl. vl., 1929, s. 216 (kapitola "Převrat 28. října 1918", s. 203n.).

[153] Řadu těchto pomníků (většinou včetně fotek a základních údajů) je možné objevit na internetu. Perspektivní je zejména projekt na stránkách Válečných veteránů Kolínska, kde jsou pomníky padlým - i když zatím jen ve skromném počtu - představovány. Dostupné z: www.vets.estranky.cz

[154] Řada z nich, zvláště v oblastech, kde dříve převažovalo německé obyvatelstvo, je však dnes již zničena.

[155] Srov. Niklíček, L.: *Jan Nepomucký v české společnosti přelomu 19. a 20. století*. Dějiny a současnost 15, 1993, č. 3, s. 15.

[156] Pamětní hřbitov ve Valée de la Somme, pamětní park Beaumont-Hamel, Thiepval (památník britských vojáků), La Boiselle, památníky v Delvillském lese (vojsk Commonwealthu) a v Pozičres či kostnice Ossuaire de Douaumont (pohřebiště 130 000 francouzských a německých vojáků).

Protože však Francie patřila k vítězným mocnostem, převažuje u jejich pomníků padlým oslava hrdinství a oběti za vlast.

V českých zemích je situace komplikovanější, ale současně i pestřejší a zajímavější. S koncem války a utrpení je totiž spojen i vznik samostatného státu a jeho oslava. Pomníky obětem první světové války a pomníky vzniku samostatného státu či prezidenta osvoboditele tak od sebe nelze oddělit, a musíme je proto uchopit společně.[157] Někde byl akcentován spíše smutek a bolest ze ztrát, jinde zase nová naděje a radost ze získané svobody. Oba symboly však v českých oblastech byly, ať výslovně nebo mlčky, přítomny. Obrazně můžeme říci, že šlo o dvě strany téže mince. Podíl obou symbolických oblastí byl dán individuálně; u pomníků zbudovaných nedlouho po skončení války však památka padlých většinou vítězila. Přirozeně tomu tak bylo zvláště u pomníků padlým v místech se silně převažujícím německým obyvatelstvem, kde bychom oslavu vzniku samostatného státu hledali jen obtížně.[158] Konečně je ještě vhodné zmínit, že pomníky padlým byly budovány i v průběhu války[159] a že některé obce přišly o své spoluobčany i po roce 1918.[160]

Dalším zajímavým rysem těchto pomníků je jev, který můžeme nazvat jako "památníková koncentrace." Představovaly jakási "místa kolektivní paměti," kde docházelo k provázání památky obětí války, vzniku státu a významných osobností našich dějin.[161] Pomníky padlým byly také často doplňovány a rozšiřovány o odkazy na jiné - pro naši národní paměť obdobně důležité - události.[162] Bylo tomu tak zejména u připomenutí památky obětí fašismu či druhé světové války, kterých nebyl v českých zemích tak vysoký počet jako obětí prvního konfliktu, a často se to - zvláště na vesnicích - řešilo jen doplněním pamětní desky ke stávajícímu pomníku z dob první republiky.

---

[157] Tuto skutečnost dokreslují také nápisy na pomnících padlým. Uveďme alespoň: "K uctění památky věrným bojovníkům za naši samostatnost." – "Těm kterým násilí války v letech 1914-1918 nedopřálo uzříti slunce svobody!" – "Lepší smrt než život otroka." – "Nezapomínejme! Památce obětem války 1914-1918, z níž vlasti vzešla svoboda." – "My dali životy, vy dejte lásku!" – "Z naší krve se zrodila vaše svoboda."

[158] Originálně vyřešili připomenutí památky padlým v Horšovském Týně, kde byly desky se jmény padlých umístěny na pomníku Josefa II. (odhalen v roce 1884). Socha "závadného" císaře ovšem svému osudu neunikla. (Obecně srov. Horák, O. *Vandalismus podle zákona?* In.: Brzobohatá, K., Tyl, T. (edd.): Symbol a symbolika v právu. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, s. 98-110) Stejně jako tomu bylo i na jiných místech bez obrazoboreckých (revolučních či protiněmeckých) nálad, byla socha odstraněna až po vydání zákona na ochranu republiky v roce 1923 a opět - jak je to známé z řady pohraničních měst - až po tuhém úředním boji. V roce 1925 byl na prázdný podstavec umístěn štíhlý obelisk s bronzovou sochou orla. Po roce 1945 byly - s příchodem nových obyvatel do města - z pomníku všechny desky spolu se sochou orla jako symbolu němectví odstraněny a na zbylý základ pak byl v roce 1948 postaven nový pomník s figurami osídlenců. Blíže: Kuneš, V.: *Osudy našich pomníků - pomník Josefa II*. Zpravodaj, 2004, č. 7 [citováno dne 1. září 2006, 15:00 hod.]. Dostupné z: www.horsovskytyn.cz/cze/informace/kultura/zpravodaj/2004/0407/

[159] Smutné prvenství (dle vlastního tvrzení) drží pomník v Bílovicích nad Svitavou. Stojí na něm napsáno: "První pomník obětem světové války v Evropě, v roce 1915 z podnětu Rudolfa Těsnohlídka spisovatele. Na paměť padlých bratří a spoluobčanů Sokol 1915."

[160] Např. pomník u zámku v Bechyni uvádí "Našim padlým 1914-1919," pomník v obci Černilov léta 1914-1920.

[161] Jako příklad můžeme uvést pomník v Žebětíně - součást Brna, který zachycuje sochu mrtvého vojáka oplakávaného ženou a dvěma dětmi. Na všech čtyřech stranách podstavce jsou bronzové medailony (Masaryka, Husa, znaku čsl. legií a Komenského) doprovozené nápisy: "T. G. Masaryk I. president Čsl. republiky. Nevinným obětem světové války 1914-1918. My dali život, vy dejte práci, máme jeden cíl." – "M. J. Hus hlasatel pravdy." – "Znak Čsl. legií." – "J. A. Komenský učitel národů." Srov. op. cit. v pozn. 20, s. 78-79.

[162] V tomto ohledu je zajímavý pomník v Radosticích - malé vesnici nedaleko Brna. Současný pomník byl ovšem vybudován na místě dvou starších prvorepublikových (Husova a padlým) až po druhé světové válce. Na jeho stranách najdeme tyto nápisy: "Na paměť našeho osvobození a obětem ve světové válce r. 1914-1918." – "Vlastencům obce Radostic, kteří byli obětmi nacismu za druhé světové války na věčnou paměť příštím pokolením, věnují občané. Tobě vlasti, mrtví dali dost, jen lásky živých je ti více třeba." – "Věčné přátelství SSSR s naší drahou republikou zpečetila nesmrtelná Rudá armáda svou krví 18. 4. 1945. Věnují občané Radostic." – "Pravda vítězí. Odkaz kostnického mučedníka Mistra Jana Husa. Bratři, prosím vás, abyste se milovali, dobrých násilím tlačiti nedali a pravdy poznané každému přáli. Věnováno 1924-1949."

Konečně i pomníky padlým, stejně jako naše válečné dějiny, nejsou ušetřeny smutných paradoxů. Češi se totiž nacházeli na obou stranách front – bojovali a umírali jako vojáci Rakouska-Uherska i jako legionáři. Na pomníkových deskách pak už bývají s pietou vzpomínáni společně.

Pomníků padlým, resp. pomníků vzniku samostatného státu se u nás nachází značné množství. Badatelská pozice je navíc ztížena tím, že žádný systematický přehled neexistuje.[163] Pouze částečnou náhradou jsou soupisy, které zaznamenávají všechny pomníky některých významných měst.[164] Dále najdeme několik monotematicky zaměřených prací, které mapují určité regiony, např. jde o pomníky prezidenta osvoboditele na severu Čech nebo v Ostravě či o pomníky padlým na Benešovsku, na Rokycansku, na Choceňsku a Kostelecku, na Rakovnicku, na Chebsku nebo na severovýchodní Moravě.[165] Přínosné jsou také monografie významných umělců (Josef Mařatka, Jan Štursa, Karel Dvořák, Vincenc Makovský, apod.) i těch méně známých (Julius Pelikán) či práce z regionální dějin, ve kterých mohou být příběhy místních pomníků podrobněji zaznamenány.[166] Nejznámějším pomníkům - na exponovaných místech a se zajímavými osudy - se pak blíže věnovali Jiří Pokorný a Zdeněk Hojda.[167]

Následující výklad bych rád naopak věnoval jednomu venkovskému pomníkovému souboru, na kterém se však pokusím ukázat některé obecné rysy a dobové ideové a ideologické danosti. Jednotícím prvkem tohoto souboru je kromě umělecké úlohy také osoba autora – sochaře Metoděje Kocourka (1885-1975).[168]

Pomníky padlým provázely Kocourka během celého jeho tvůrčího působení. V rozmezí třiceti let vytvořil postupně čtyři, resp. šest těchto děl. Čtyři pomníky padlým v první světové válce byly dokončeny (v Kocourkově rodné Želči na Hané, v sousedních Drysicích, ve Skalici a v Pozořicích-Jezerách); další dva, válečné pomníky obětem z druhého světového konfliktu, nakonec provedeny nebyly. Každá z těchto soch vznikala v poněkud odlišných podmínkách, nachází se na různých místech, ke kterým však sochař měl osobní vztah, a ke

---

[163] Soupisy uměleckých památek Čech a Moravy většinou tyto novější pomníky pomíjejí.

[164] Pro Brno srov. Flodrová, M., Menšíková, M. (edd.): *Pamětní desky a pomníky v Brně.* (Soupis pamětních desek a pomníků existujících či již jen prameny doložených na území města Brna.) Brno: Š. Ryšavý, 2004.

[165] Srov. Koukal, P.: *Budu se na Vás dívat*. Osudy pomníků T. G. Masaryka na severu Čech. Duchcov: Kapucín, 2000, a Sýkorová, H.: *Pomníky T. G. Masaryka*. Ostrava: Repronis, 2007; dále Povolný, D., Mareš, P.: *Pomníky a pamětní desky obětem první světové války na okrese Benešov*. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 1998, roč. 38, s. 277-318; tamtéž, 1999, roč. 39, s. 245-272, a tamtéž (s M. Dvořákem), 2002, roč. 42, s. 185-206; Dobromysl, M., Cironis, P.: *Popis památníků první a druhé světové války na Rokycansku.* Rokycany: Státní okresní archiv v Rokycanech, 2001; Kulíšková, Š., Ulrych, A., Voborník, P.: *Osudy horeckých vojáků za první světové války.* Pomníky padlým Choceňska a Kostelecka. Kostelecké Horky: Spolek Dům z modrého kamene, 2005; Bednařík, T., Krůta, V.: *Osudy v kameni*. Soupis pomníků, památníků a pamětních desek obětem 1. a 2. světové války na Rakovnicku. Rakovník: Raport, 2006; Černý, Z., Dostál, T.: *Bolest v kameni*. Pomníky vojákům z chebských jednotek padlých v první světové válce. Cheb: Krajské muzeum Karlovarského kraje; Muzeum Cheb, 2007, a Benda, J., Lešenar, B., Blažek, A.: *Památníky obětem první a druhé světové války 1914-1918, 1939-1945 na Šumpersku, Zábřežsku a Mohelnicku*. [Šumperk]: Občanské sdružení Klub vojenských důchodců při Krajském vojenském velitelství Olomouc, 2007.

[166] Např. pomník T. G. Masaryka ve Velké Bíteši, jehož autorem byl Jiří Marek, akademický sochař z Velkého Meziříčí. Srov. Kotík, J.: *Všelicos z minulosti Velké Bíteše a okolí.* Pamětní zápisy, události, svědectví. Velká Bíteš: Muzejní nadace Velkobítešska, 1994 s. 73-75 (O pomníku, který nebyl odhalen). Vzpomínku sochařova bratra viz Marek, K.: Chvála paměti a představivosti. In.: Malina, J. a kol.: *O tvořivosti ve vědě, politice a umění.* III. Brno: Nadace Universitas Masarykiana, 1993, s. 114.

[167] Srov. Hojda, Z., Pokorný, J.: *Pomníky a zapomníky*. Praha; Litomyšl: Paseka, 1996, s. 164n. (Synům padlým i vítězným/Pomníky legionářů a obětí války) a 191n. (Prezidentu osvoboditeli/Pomníky Tomáše Garrigua Masaryka).

[168] Srov. Toman, P.: *Nový slovník československých výtvarných umělců. A-K*. 3. značně rozš. vyd. Praha 1947, s. 507-508. Nověji: Horák, O.: *Metoděj Kocourek.* K regionalismu v českém sochařství první poloviny 20. století. (Magisterská diplomová práce, Seminář dějin umění FF MU.). Brno 2004, 96 stran (62 textu). Týž: *K pozořickým sochám.* (Sochař Metoděj Kocourek a Pozořicko.) Jižní Morava, 2006, roč. 42, s. 333-342.

každé přistupoval individuálně. Bez velkých vzájemných vlivů a námětových provázaností tak vytvořil volný soubor soch, jejichž pojítkem se stala umělecká úloha. Pokud si tyto sochy blíže charakterizujeme, získáme zároveň povšechný přehled o základních typech pomníků padlým, resp. pomníků převratu a samostatného státu na našich vesnicích.

První z nich (obr. 1) vznikl nedlouho po konci války a současně reagoval na říjnový převrat a vznik republiky. Jako většina Kocourkových prací byl vytvořen z hořického pískovce. Slavnostně byl pomník odhalen dne 28. srpna 1921 na návsi v Želči.

Pomník má podobu sedícího lva umístěného na vyšším zkoseném podstavci. V každé straně soklu jsou zabudovány desky se jmény padlých (každý rok války jedna deska). Socha lva je pojata v klidu - bez snahy o dynamičnost, majestátně sedí na zadních nohou a hlava s bohatou hřívou míří vzhůru. Odpovídá tak lépe své úloze a symbolice: lev jako strážce a ochránce, zosobnění boje a nově získané svobody a připomenutí statečnosti padlých.

Druhý pomník byl určen pro nedaleké Drysice a vznikl v roce 1923. Zachycuje stojící mužskou postavu - vojáka, do půl pasu obnaženého, který vzhlíží vzhůru a v natažené levé ruce svírá vlajku. Postava je umístěna před geometricky řešenou skálou a vedle pahýlu stromu, ze kterého začínají rašit a ovíjet se kolem vlajky nové větve s lístky. Je to čitelným odkazem na nedávný rozpad rakouského mocnářství - na konec starého a neživotného a na nový začátek.

Třetí pomník představuje jedinou práci, která pochází z Kocourkova působení na Slovensku. Stojí ve Skalici nedaleko moravsko-slovenských hranic a byl slavnostně odhalen v květnu v roce 1927. Jedná se o pomník *"obetiam války"* nejen uměleckou úlohou, ale doslovně také námětem a uměleckým ztvárněním. Na podstavci v podobě sarkofágu je umístěno sousoší vojáků, kdy jeden - oblečený v uniformě - podpírá bezvládné tělo svého druha. Postava mrtvého vojáka je opět do půl pasu obnažená, jak jsme se s tím setkali u předchozího pomníku.

Ve čtvrtém pomníku - *busta T. G. Masaryka* (obr. 2) - Kocourek spojil památku padlých s oslavou mladé republiky a jejího prvního prezidenta. Pomník byl umístěn v parčíku (teprve nedávno pojmenovaného jako park Legionářů) na Jezerách v roce 1935.

Uvedená busta má dva hlavní rysy – střízlivost a přísnost. Samotná socha je zhmotněnou vzpomínkou a současně osobní výpovědí. Za studentských let, kdy se autor přátelil s malířem Herbertem Masarykem, chodíval na návštěvy do bytu budoucího prezidenta - tehdy ještě profesora filosofické fakulty, a měl ho možnost poznat osobně. Vážil si Masaryka jako vědce a později jako prezidenta, ale zároveň ho znal jako člověka, který se chová ve vztahu k blízkým příliš autoritativně. Poučený pozorovatel tak může odhalit také netradiční rozměr této oficiální busty.

Socha prezidenta-osvoboditele měla dobově příznačný osud, dokládající ideologické zvraty v naší novodobé historii. Stala se němým svědkem a dokladem netolerance dvou totalitních režimů, které spojoval odpor k demokratické tradici první republiky. Po vzniku protektorátu měla být zničena, ale Kocourek raději odsekal její hlavu a schoval ji doma. Po válce se uvažovalo o opětovném vybudování pomníku, ale po "vítězném únoru" to už nebylo uskutečnitelné. Další léta nepřízně pak přečkala na sochařově zahradě, ukryta za hustým břečtanem. Svého slavnostního znovuodhalení se dočkala až po více než půlstoletí v roce 1990.

Další dva památníky, tentokráte již obětem z druhého světového konfliktu, nakonec provedeny nebyly. Stručně se o nich zmíním, protože svým pojetím odkazují spíše k pomníkům budovaným za první republiky. V prvním případě se jednalo o sochu *Víry* (alegorická ženská postava, v mírném záklonu, s rukama na hrudi), umělecky nejzajímavější práci zde představovaného souboru a v tehdejší tvorbě do značné míry ojedinělý návrh. Stála

ve výtvarné i ideové opozici vůči soudobým tendencím v umění. Proti převažujícímu realismu sochař postavil idealizaci a produchovnění.

V podobě patinované sádrové skici vystavil Kocourek svou práci na první poválečné výstavě Alše v prosinci 1946 a byla zde oceněna cenou země moravskoslezské. V katalogu ji pak nabízel případným zájemcům provedenou v kameni v životní velikosti.[169]

Poslední Kocourkův pomník měl být postaven na spodním konci náměstí v Pozořicích. Mělo se jednat o skupinu - postavu vojáka (partyzána), ženy a dítěte. Práce mu však nakonec zadána nebyla. Námitka, že pomník osvobození nemůže dělat sochař, který je také autorem busty *prezidenta Masaryka* a sochy *sv. Václava*, byla na počátku padesátých let rozhodující.

***

Jen z představených prací jednoho autora vidíme, že námětová paleta pomníků vzniku samostatného státu, konkrétněji pomníků padlých, legionářů, odboje či prezidenta osvoboditele, bude pestrá. Setkáváme se s celou řadou typů – od prostých pamětních desek se jmény padlých (někdy doplněné také fotkami), přes pomníky se sochařskou výzdobou celé řady méně známých autorů až k významným pomníkům od našich předních sochařů. Bez nároku na úplnost se na základě svých pozorování, internetových zdrojů a literatury pokusím alespoň o základní systematiku.

Ústřední rozlišovací význam má okolnost, zda v ikonografii pomníku převažuje prvek pietní či glorifikující (hrdinství, vznik republiky, významné osobnosti). Ve velkém množství různých pomníkových provedení můžeme v zásadě vysledovat čtyři tématické okruhy – vojenský, civilní, spirituální a státně-symbolický. Je ovšem pochopitelné, že na řadě pomníků dochází k vzájemnému propojování a splývání jednotlivých námětových rovin. Nepominutelný vliv na podobu a poslání pomníku má přirozeně také jeho umístění (často na hřbitově, náměstí, rozcestí nebo u kostela, ale i v areálu kasáren, školy nebo kláštera).

Ve vojenských námětech najdeme různé kompozice osamoceného vojáka, méně často i dvojice (např. voják, který podpírá svého mrtvého kamaráda) nebo skupinu (např. trojici legionářů reprezentující jednotky v Rusku, Francii a Itálii).[170] V německých oblastech se velké oblibě těšila zvláště postava středověkého rytíře s mečem a štítem a dále postava antického bojovníka (symboly mužnosti, statečnosti, ušlechtilosti).[171] Z civilních námětů uveďme alespoň ženu s dítětem, ženu vedle "opuštěného" pluhu, ženu oplakávající mrtvé nebo loučící se dvojici, případně i celou rodinu. Do spirituální tématiky řadíme zobrazení Krista či andělů a dále náměty, kde převažuje křesťanská symbolika.

Nejzajímavější však pro nás bude poslední tématický okruh, ve kterém je bezprostředně odkázáno na vznik samostatného státu. Jde především o plastická či reliéfní zobrazení lva, což bylo poměrně časté zadání.[172] Postava ležícího či sedícího lva bývá buď samostatná nebo tvoří symbolický doplněk různých jiných výjevů.[173] Do státně-symbolického okruhu můžeme

[169] SVU moravskoslezských Aleš, *Členská výstava SVUM Aleš v Brně: prosinec 1946*. Brno 1946, s. 17.

[170] Ještě během války vytvořil Jan Štursa figurální skupinu nazvanou *Pohřeb v Karpatech*. Ve dvacátých letech ji přepracoval pro pomník obětem první světové války v Předměřicích nad Jizerou, v Místku a posmrtně také v Novém Městě na Moravě. Pro pomníkové účely se původní rakouské uniformy nahradily legionářskými.

[171] Srov. Černý, Z., Dostál, T.: *Bolest v kameni*. Pomníky vojákům z chebských jednotek padlých v první světové válce. Cheb: Krajské muzeum Karlovarského kraje; Muzeum Cheb, 2007, s. 48nn., zvl. s. 51.

[172] Např. pomníky v obci Bezměrov, Černilov, Horovice, Choťánky, Kanice, Kuřim, Lhoty u Potštejna, Lysice, Maršov, Ostřetín, Podolí nedaleko Milevska, Rábí, Seč, Spálené Poříčí, Sudslava, Střelice, Štěchovice, Týnišťsko, Zdemyslice, Želeč nebo Želechovice nad Dřevnicí.

[173] Zajímavý pomník se sochou lva (ovšem bez výslovného provázání s památkou padlých) se nachází ve Hvozdné (obec na Zlínsku) a byl vybudován v letech 1918 až 1920. Místní občané ho postavili jako upomínku na vznik samostatného státu a pojmenovali jako pomník *Svobody*. Jde o mohylový podstavec s pamětní deskou

dále zařadit pomníky, kde dochází k provázání památky padlých s oslavou významných historických osobností (zvláště Jana Husa a Jana Žižky, ale také Jana Amose Komenského či Františka Palackého), k jejichž dědictví se první republika hlásila. Odkaz na husitskou a bratrskou tradice byl zachycen nejen v sochařských zobrazeních, ale také v nápisech uváděných na pomnících.[174] Uvést můžeme především známý citát z Husova listu *Pražanům*[175] z vězení v Kostnici nebo z Komenského *Kšaftu umírající matky, jednoty bratrské*[176], který je v obecném povědomí spojován spíše s rokem 1968.

Nejčastější a nejlogičtější však bylo propojení pomníků padlým s poctou prvnímu prezidentovi, který se o vznik Československé republiky nejvíce zasloužil.[177] Tím se dostáváme k další velké skupině památníků vzniku samostatného státu - k pomníkům Tomáše Garrigua Masaryka.[178] Soch prezidenta osvoboditele bylo za první republiky odhalováno velké množství, řada z nich však období totalit, které spojovalo nepřátelství k prvorepublikovému dědictví, nepřežila. Není také náhodné, že se velký počet Masarykových pomníků nacházel v národnostně smíšených oblastech, zejména v pohraničních oblastech českého severu.[179] V místech, kde měli Češi výraznou menšinu, byly pomníky umístěny alespoň ve školách (Frýdlant) nebo v kasárnách (Kadaň, Chomutov). Zajímavé je také umísťování Masarykových soch v kostelech Církve československé husitské (např. Slezská Ostrava, Příbram nebo Zádveřice na Zlínsku).[180]

---

korunovaný sochou lva, který trhá okovy - symbolu statečnosti. Kolem pomníku (zatím ještě bez postavy lva) byly dne 23. dubna 1919 při slavnosti předání památníku vysázeny tři lípy pojmenované *Lípa Svobody*, *Lípa Masaryk* a *Lípa Wilson*. Blíže: Bednařík, J.: *Pomník Svobody ve Hvozdné* [citováno dne 3. 1. 2007, 15:00 hod.]. Dostupné z: www.hvozdna.cz/cl48-pomnik-svobody.htm

[174] Pomník padlým spojený se sochou Mistra Jana Husa najdeme např. v Katovicích nedaleko Strakonic nebo ve Spáleném Poříčí nedaleko Plzně. V Katovicích jde o samostatnou postavu Husa a na soklu jsou uvedena jména padlých. Pomník ve Spál. Poříčí tvoří postavy Husa a lva, který svírá rakouskou orlici. Na soklu (beze jmen padlých) je napsáno: "Světlé památce vyznavače pravdy, našim osvoboditelům a těm, kteří se ze světové války 1914-1918 nevrátili." [Po 2. svět. válce doplněno:] "A obětem okupace 1939-1945 občanstvo Spál. Poříčí."

K nejzajímavějším příkladům památníkového propojení legií s husitstvím patří pomník padlým legionářům v Písku od Antonína Bílka z roku 1925, kde postavu Jana Žižky obklopuje trojice legionářů reprezentujících ruské, francouzské a italské jednotky. Pomník je dále doplněn sedmi bronzovými terčíky s názvy významných legionářských bojišť (Piave, Dosso Alto, Vouzieres, Terron, Zborov, Bachmač, Dobrudža) a také reliéfem Masaryka a jeho podpisu. Srov. Ludvík, L., Prášek, J.: *Písecké ulice, náměstí, samoty a komunikace*. Písek: J & M, 1998, s. 68.

[175] "Také prosím Vás, abyste se milovali, dobrých násilím tlačiti nedali a pravdy každému přáli." Citováno podle pomníku v Katovicích. Srov. List Pražanům - v Kostnici, dne 10. 6. 1415. In.: *Listy dvou Janů*. Praha: ELK, 1949, s. 145-147. ("Také prosím, aby sě milovali vespolek, dobrých násilím tlačiti nedali a pravdy každému přáli." Cit. s. 147.)

[176] "Věřímť i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu vláda věcí Tvých k Tobě se znovu navrátí, ó lide český." Např. na boční straně pomníku odboje v Chýnově (obr. 3). Srov. Kšaft umírající matky, jednoty bratrské. In.: Kopecký, M. (red.): *Dílo Jana Amose Komenského*. Sv. *3*. Praha: Academia, 1978, s. 595-604. ("Věřímť i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu, hříchy našimi na hlavy náše uvedeného, vláda věcí tvých k tobě se zase navrátí, ó lide český." Cit. s. 602.)

[177] Např. pomníky v Adamově, Dětkovicích, Chvalkovicích na Hané, Libanicích, Novém Veselí, Ostravě (městská část Bartlovice, Heřmanice, Krásné Pole, Pustkovec, Slezská Ostrava a Stará Bělá), Ostrově nad Oslavou, Písku, Pozořicích (část Jezera), Pusté Rybné, Radslavicích, Rovečném, Tlumačově, Újezdu u Brna, Urbancích nebo Věchnově.

[178] Pomník TGM, který snad nejlépe odráží ideologii mladého státu, najdeme v obci Sněžné na Českomoravské vysočině (obr. 4). Byl vybudován v roce 1925, v roce prvních oslav upálení M. J. Husa. Na soklu pomníku jsou ve spirále vzestupně vytesány postavy Husa, Žižky a Komenského. Masarykovi "předchůdci a příbuzní v dějinách českého myšlení" tak jakoby podpírají svého věrného syna, který jejich odkaz vznikem samostatného státu zdánlivě naplnil.

[179] "Všechny byly budovány ve skromnosti, ale spontánně, bez cizích impulzů a téměř bez výjimky z vlastních prostředků obyvatel jednotlivých obcí", shrnuje Pavel Koukal ve své práci (*Budu se na Vás dívat,* s. 4.).

[180] K osudu Masarykovy sochy v kostele ve Slezské Ostravě, která byla německý cenzorem za protektorátu mylně považována za sochu A. Jiráska (a později dokonce i za sochu V. I. Lenina), a jako jedna z nemnoha proto

Jiným charakteristickým momentem osudů soch Masaryka je známá skutečnost, že svá místa opouštěly a zpět se vracely opakovaně.[181] V Sudetech byly odstraňovány po Mnichovu a ve zbytku státu po vzniku protektorátu, po válce se vracely zpět na svá původní místa, aby je v padesátých letech opět opouštěly. Některé z nich byly instalovány znovu v roce 1968, aby se v letech normalizace opět vrátily do svých provizorií. Svých znovuodhalení, pokud ovšem přežily, se dočkaly často až po více než půlstoletí po roce 1989.

Za zmínku stojí také fakt, že odlitky soch Masaryka od významných sochařů byly k vidění na řadě míst. V tomto směru můžeme uvést zejména zdařilou plastiku Vincence Makovského[182], která byla původně určena pro Mělník, nakonec tam však k odhalení nedošlo a z modelu byly v letech 1937-38 vytvořeny tři bronzové odlitky pro Humpolec, Libochovice nad Ohří (zničena) a Bystřici nad Pernštejnem. V Brně byla další kopie této práce slavnostně odhalena dne 6. března 2000 před budovou Lékařské fakulty Masarykovy univerzity; pouze busta této Makovského sochy byla ještě za první republiky umístěna nad schodištěm Okresní nemocenské pojišťovny, dnes polikliniky na ulici Zahradníkova (což je jen přes park k právnické fakultě).

Mezi pomníky vzniku Československa můžeme v širším smyslu řadit také pomníky jiných významných prvorepublikových státníků, kteří sehráli při vzniku Československa ústřední role - ať už půjde o pomníky Aloise Rašína či Antonína Švehly, kteří spolu s dalšími patřili mezi hlavní aktéry říjnového převratu[183] - tzv. muže 28. října, nebo o pomníky Milana Rastislava Štefánika či Edvarda Beneše jako představitelů zahraničního odboje.

3.2 Meziválečná pozemková reforma

Obdobně jako při studiu vzniku samostatného státu se i u prvorepublikové pozemkové reformy můžeme opřít o bohatou literaturu. Pozemková reforma vždy poutala pozornost nejen současníků - vědců a významných společenských osobností, politiků, právníků a pochopitelně také řadových občanů, ale byla jí vždy věnována i náležitá pozornost historiků. Jako jedna ze základních otázek politických a hospodářských dějin patřila k oblastem trvalého badatelského zájmu, a to i v dobách, které nebyly objektivnímu poznání dějin první Československé republiky nijak příznivě nakloněny. Literatura vzniklá po roce 1948 však ani zdaleka není tak rozsáhlá jako ta meziválečná a často byla z ideových důvodů jednostranně zaměřená.[184]

---

nebyla odstraněna ani za protektorátu a ani po roce 1948, srov. Sýkorová, H.: *Pomníky T. G. Masaryka*. Ostrava: Repronis, 2007, s. 37-38.

[181] Jako smutný příklad nám může sloužit Bratříkov na Jablonecku, kde se Masarykova busta na pomníku padlých dočkala pěti odhalení (1919, nová 1932, po válce, 1968 a 1990; odstraněna za okupace, 1951 a 1975) nebo Hodkovice nad Mohelkou, kde byla Masarykova socha odhalena u příležitosti 20. výročí vzniku republiky (1938) a poté odhalena ještě třikrát (1946, 1968 a 1990; odstraněna 1938, 1960 a 1975). Srov. Koukal, P.: *Budu se na Vás dívat,* s. 9-10.

[182] Blíže: Hlušička, J., Malina, J., Šebek, J. (edd.): *Vincenc Makovský.* Brno: Nadace Universitas Masarykiana, Akademické nakladatelství Cerm, Masarykova univerzita v Brně, 2002, s. 48, 292 a k brněnskému pomníku zvl. s. 257-258 (Linhartová, V., Vorlíček, J.: *Pomník T. G. Masaryka*).

[183] Jako příklad uveďme město Louny, které postupně vzdalo hold vedle Masaryka i Rašínovi a Švehlovi. Dne 24. června 1928 byl slavnostně odhalen pomník s bustou Aloise Rašína (1867-1923), prvního ministra financí, a dne 27. září 1936 pomník Antonína Švehly (1873-1933), dlouholetého ministra vnitra a později i předsedu vlády meziválečného Československa. Zatímco Masarykův pomník (socha vysoká 3,2 metru) byl postaven dne 1. června 1930 při příležitosti oslav prezidentových osmdesátých narozenin, Rašínův a Švehlův byly odhaleny posmrtně. Srov. Koukal, P.: *Budu se na Vás dívat,* s. 12-13.

[184] Prvorepubliková literatura je nejen rozsáhlá, ale i různorodá. Psali ji zástupcové několika politických a názorových proudů, obhájci zájmů šlechty, němečtí autoři dokládající národnostní nespravedlnosti a v neposlední řadě také právní teoretici. Její výběrový soupis (zachycující i některé zahraniční práce) byl v roce 1938 uveřejňován na pokračování v časopisu *Pozemková reforma*. Nutno ovšem zdůraznit, že jde o soupis výběrový - řada prací právníků, zvláště časopiseckých, v něm bohužel zachycena není.

V důsledku válečného strádání, z důvodu předcházení sociálním nepokojům a nutnosti řešit různé sociální otázky, zvláště v oblasti zemědělství, se v životě poválečné Evropy přistoupilo k pozemkovým reformám. Důležitý faktor přirozeně také představoval rozpad tradičních monarchií a vznik nástupnických států a s tím spojený (u nás revoluční) přesun mocensko-politického vlivu, který bývá změnami v pozemkové držbě často následován.

V různých podobách se pozemkové reformy tehdy prosadily ve dvaadvaceti státech Evropy.[185] V případě Československa se proto nejednalo o nijak překvapivou záležitost a výjimečné zpochybnění dříve nabytých a garantovaných práv. Přesto je důležité si uvědomit, o jak zásadní zásah do soukromého vlastnictví v meziválečném Československu vlastně šlo.[186] Týkal se téměř třetiny půdy a časově vyplnil celé období první republiky. Po bělohorských konfiskacích se jednalo o největší zásah do vlastnictví a není náhodou, že argumentace "odčiňování Bílé hory" byla vděčným tématem.[187]

Československá pozemková reforma znamenala vítané a takřka celospolečensky podporované řešení. Na konkrétní podobu reformy, což bylo ústřední politické téma po vzniku republiky, se už názory lišily a bez přílišného přehánění můžeme říct, že agrární otázka významně ovlivňovala celé prvorepublikové dění.[188]

Z politického hlediska reforma představovala logický důsledek převratových změn v roce 1918. Půda a majetek byly vždy základnou moci a vlivu a politicko-mocenské změny se pravidelně promítaly také do majetkové oblasti. V tomto smyslu je nutné chápat výroky čelních politických představitelů o pozemkové reformě jako o dovršení a vlastním uskutečnění převratu. S pozemkovou reformou souvisely i další právní předpisy, přijaté po roce 1918 jako důsledek převratu. Šlo o zákony rušící šlechtictví (č. 61/1918 Sb. z. a n.) a fideikomis - svěřenectví (č. 179/1924 Sb. z. a n.), které představovaly cílené zásahy do řad bývalé šlechty, neboť ta již podle prvního z nich právně přestala existovat.[189] S ohledem na programové prohlášení zahraničního odboje, tak zvanou *Washingtonskou deklaraci* ze dne 18. října 1918, kde se mj. psalo o vyvlastňování velkostatků a o zrušení šlechtických výsad,

---

Dále srov. zvl. Otáhal, M.: *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*. Praha: Československá akademie věd, 1963. (V. kapitola z pera Vlastislava Laciny.) Nejnověji se otázkám meziválečné pozemkové reformy věnovali kromě Laciny, Slezáka a Rychlíka též Antonín Kubačák a Gustav Novotný. Jistě reprezentativním souborem studií o reformě se stal již vícekrát zmiňovaný sborník z uherskohradišťské konference historiků a agraristů z roku 1994. Tam je i další literatura.

[185] Srov. *Dvacet let československého zemědělství 1918-1938*. Praha: Ministerstvo zemědělství, 1938, s. 23-24. Jiné výsledky viz Otáhal, M.: *Zápas*, 1963, s. 7-8. Otáhal uvádí kromě Ruska pouze třináct dalších států, ale mluví jen o zemích východní Evropy.

K tomu dále srov. příspěvky Lubomíra Slezáka, Vlastislava Laciny a Jana Rychlíka, a to mj. ve sborníku *Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 1994, s. 3, 35 a 43.

[186] Byl to zásah dalekosáhlý (rozsahem i dobou), ale současně - s ohledem na průmyslové vlastnictví - i osamocený. Již za Rakouska diskutovaná (zvl. v období 1907-1911), po převratu opět nastolená a až do roku 1921 velmi aktuální socializace uhelných dolů nakonec za první republiky neproběhla. K tomu nověji Adamová, K.: *K otázce zestátnění a socializace uhelných dolů v první Československé republice*. In.: Harna. J. a kol.: Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. Díl II. Sborník mezinárodní vědecké konference v Praze 5. - 8. 10. 1998. Praha: CeFReS; Historický ústav AV ČR, 1999, s. 410-414.

[187] Tzv. první pozemková reforma bývá kladena do let **1919** (přijetí tzv. záborového zákona č. 215/1919 Sb. z. a n.) až **1935** (zánik Státního pozemkového úřadu, který již v roce 1933 prohlásil předčasně reformu za skončenou). Ve skutečnosti však nebyla nikdy dokončena; ještě k 1. lednu 1938 zůstávalo v záboru přibližně 10 % veškeré zabrané půdy (435 668 ha). Srov. Slezák, L.: *Pozemková reforma v Československu 1919-1935*. In.: Československá pozemková reforma, s. 3-12.

Tzv. druhá pozemková reforma probíhala v letech 1945 až 1949, částečně také jako revize její meziválečné předchůdkyně. Nejstarší označení "první pozemková reforma" v právním předpisu: Oznámení čís. 71/1945 Úředního listu z 8. srpna 1945 (s. 664) v souvislosti s konfiskacemi nepřátelského majetku.

[188] Srov. Chudoba, B.: *Jindy a nyní*. Dějiny českého národa. Praha: Vyšehrad, 1946, s. 411n.

[189] Blíže: Soukup, L.: *Zrušení šlechtictví v ČSR*. Právněhistorické studie, 1973, roč. 17, s. 101-112.

šlo současně o vývoj předvídatelný. Šlechta byla chápaná jako jedna z tradičních opor monarchie, což měla česká veřejnost z válečných dob ještě v živé paměti.[190] Převážná část společnosti šlechtu hodnotila jako tradičně neúspěšného reprezentanta české státnosti a toto hodnocení bylo symbolicky vztaženo k třísetletému výročí v roce 1918. Výsledky jejího působení byly po vzniku samostatného státu "stavovsky" sečteny a pro vzniklou situaci se stalo příznačné Švehlovo stanovisko: "*Nemáme šlechtu, nikdy jsme neměli pořádnou šlechtu a už po staletí nemáme svůj panovnický rod. Vždycky jsme byli jen lid a udrželi jsme se jen jako lid.*"[191]

***

Památníky meziválečné pozemkové reformy jsou méně známou upomínkou na dobu první republiky a na významné změny, které se tenkrát odehrály. Nejsou tak rozšířené jako pomníky vzniku samostatného státu, ve srovnání s nimi je však máme poměrně dobře zdokumentované.[192]

K budování těchto kamenných památníků docházelo v polovině dvacátých let, kdy vrcholila parcelace šlechtických a církevních latifundií. Většinou byly postaveny přímo na půdě samotných přídělců. Akce byly často iniciované Domovinou domkařů a malorolníků s podporou Státního pozemkového úřadu, za kterými stála agrární strana. V převážné většině jsou bez náročnější sochařské výzdoby.[193] Objevíme na nich ovšem celou řadu zajímavých nápisů a textů, které dobře dokumentují popřevratové nálady a také nacionální zabarvení reformy.

Uveďme alespoň některé: "Vláda věcí Tvých, ó lide český, k Tobě se zase vrátila. Za 300 let po Bílé hoře svobodný lid na svobodné půdě!" "Na památku provedení pozemkové reformy postavili osvobození potomci ujařmených praotců." (Milevsko, 1925, obr. 5) – Ó půdo česká - posvěcená Jsi lidu potem, slzami a krví. Vrah cizák uchvátil Tě v spáry svoje a děti Tvoje vyhnal z české vlasti. Však české děti rozrazily pouta. Tak vláda věcí vrátila se v národ a půda dána opět v ruce lidu. Buď požehnána půdo - matko!" (Chvalkov, 1924) "Česká půda vrácena českému lidu." (Zborovice, 1925) – "Česká půdo! Vyrvaná lidu tyrany - vrácená svobodou Československa. Buď věčně naše." (Nitovice, 1923) – "Po třistaleté porobě svobodný národ, háj i luh. Do půdy otců posvátné k věčnosti zaryj pluh." (Vicemice, 1924) – "Pozemkovou reformou napravena křivda bělohorská." (Sv. Jan nad Malší, 1923) – "Památce osvobození půdy." (Tlumačov, 1923)[194]

Silnou (a ne nepochopitelnou) averzi vůči šlechtě jako většinovému vlastníkovi velkostatků, která byla z velké části německá a maďarská (na Slovensku), cítíme z celé řady

---

[190] Ještě dne 21. října 1918 v panské sněmovně přednesl Jindřich hrabě Clam-Martinic jménem české konzervativní šlechty prohlášení o věrnosti habsburské dynastii. Podpisy k textu připojili Zdeněk kníže Lobkowicz, Jaroslav kníže Thun, Alfons hrabě Mensdorff-Puilly, Arnošt hrabě Chotek, Vojtěch hrabě Schönborn, Josef hrabě Nostitz, kníže Schwarzenberg, Ferdinand princ Lobkowicz, hrabě Szereny, kníže Metternich, Franz princ Liechtenstein ml. a Eugen hrabě Czernin. Projev nepodepsali pouze dr. Bedřich princ Schwarzenberg a dr. Bedřich kníže Lobkowicz. Srov. *Venkov*, 22. 10. 1918, s. 3.

[191] Srov. Čerešňák, B.: *Ke klíčovým aspektům hodnocení První pozemkové reformy v Československé republice*. In.: Československá pozemková reforma, s. 42.

[192] Soupis těchto památníků (formuláře včetně fotodokumentační přílohy) pořizoval prostřednictvím svých komisariátů Státní pozemkový úřad. Srov. Národní archiv v Praze, fond SPÚ, k. 116, sign. B VIII/2, Památníky pozemkové reformy. K tomu také Slezák, L.: *Sudetští Němci a hospodářství první republiky*. Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století. Československo: Nahodilost nebo logika dějin?, 1994, roč. 2, s. 133.

[193] Poměrně častá jsou však reliéfní zobrazení snopu klasů a srpu. Výjimečně byl na pomníku spojen hold půdě a selské práci s připomínkou předních meziválečných osobností – v Lipníku objevíme na pomníku kromě postavy oráče také podobiznu Masaryka a Dolní Dlouhé Loučce kromě reliéfu rozsévače i poprsí A. Švehly.

[194] Hojné byly i méně patetické nápisy typu: V upomínku…Památce…Na paměť…převzetí panské půdy …předání půdy drobnému lidu…vrácení půdy lidu.

dobových textů. Byla považována za něco retardujícího a nepřátelského a pozemková reforma měla definitivně zlomit její mocenské postavení. Pro malou ilustraci můžeme uvést ještě jeden příklad z lichtenštejnského panství, kde při popisování průběhu pozemkové reformy na Pozořicku místní kronikář napsal: " *...V majetku šlechty, národu českému úplně odcizené, byly ohromné latifundie pozemků a lesů, na těchto se lopotil malý český člověk chudobný, co zatím z potu a mozolů jeho bohatl cizí šlechtic. ... Do vlastnictví českého lidu dostává se půda, již vlastnila dříve cizí, národu našemu nepřátelská šlechta, jež často zisku získaného z těchto polí českým potem používala cizí šlechta na mrzačení českých dětí v německých školách*."[195]

Takové jednostranné hodnocení – historicky ne zcela spravedlivé, ovšem dobře dokumentuje nálady ve společnosti, kdy se "touha po odčinění křivd pobělohorských" objevovala v názorech téměř celého společenského spektra, poslaneckou sněmovnu v tomto nahlížení nevyjímaje, podle Peroutkovy glosy názorech "dosti primitivních."[196] Málo platná byla prof. Pekařovi - jako bořiteli mýtů - jeho fundovaná pojednání. [197]

Nepřekvapuje také to, že nacionální argumentaci potkáváme v některých prohlášeních – mj. prvního prezidenta Státního pozemkového úřadu JUDr. Karla Viškovského a jeho nástupce Ing. Dr. Jana Voženílka – a ve veřejných diskusích. Zákony o pozemkové reformě na ni ovšem zřetel neberou a za tehdejší politické, lépe řečeno mezinárodněpolitické situace ji ani uvádět nemohly. I přes neúplnost statistiky podle národnostního klíče však můžeme nacionální charakter reformy v jejím průběhu dobře vysledovat. Reforma výrazně zmenšila pozemkový majetek v německých a maďarských rukou a zvláště v rukou šlechty; němečtí a maďarští zemědělci naopak získali méně půdy, než by podle národnostního přepočtu v jednotlivých regionech získat měli.[198]

IV.
Závěrem

Pro první sborník ze "symbolisticky" zaměřených konferencí jsem připravil příspěvek o obrazoborectví za první republiky, takže při této příležitosti jsem se pokusil vytvořit jakýsi "pomníkový pandán". Tento příspěvek si ovšem neklade větší ambice než být stručným náčrtem. Prvorepublikové památníky reprezentují velice širokou oblast a v tomto příspěvku pochopitelně nešlo o sestavení nějakého vyčerpávajícího přehledu. O symbolice těchto objektů by to více nevypovídalo, jen by to přesněji dokládalo jejich dosah a bezprostřední

---

[195] Státní okresní archiv Brno-venkov, Archiv městečka Pozořice, sign. C - 100, inv. čís. 12 a. *Pamětní kniha (Kronika) městečka Pozořice*. Sv. I. Sepsal J. Šikl, s. 87.

[196] Peroutka, F.: *Budování II,* s. 557-558.

[197] Pekař, J. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy.* Praha: Vesmír, 1923, 80 s. Kniha obsahuje několik statí (rozšířených, příp. opravených), které byly původně uveřejňovány v nedělní příloze *„Národních Listů"* ve dnech 24. prosince 1922 až 11. března 1923 pod tituly *„O některých předpokladech pozemkové reformy"* a *„Kritické poznámky k pozemkové reformě",* dále novou stať *„Konopiště"* a v příloze dvě *„dobrá zdání"* z dubna a listopadu 1919 vyžádaná Výborem pro pozemkovou reformu Národního shromáždění. Blíže srov. Pithart, P.: *Kavalír Josef Pekař*. In: Kantůrková, E. (red.): Pekařovské studie. Praha: Academia, 1995, s. 123-145.

[198] Srov. příspěvky Lubomíra Slezáka a Jana Rychlíka ve sborníku *Československá pozemková reforma*, zvláště s. 7-9 a 48-49. Národnostní otázce reformy se věnoval v roce 1928 také Emanuel Rádl, který prvorepublikové poměry hodnotil často kontroverzně, ale současně do značné míry objektivně. Srov. Rádl, E.: *Válka Čechů s Němci*. Praha: Melantrich, 1993, zvl. s. 239-256.

Jiný pohled – zajímavý spíše z hlediska interpretačního než materiálového – najdeme v díle významného německého historika (Seibt, F.: *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*. Praha: Academia, 1996, s. 264n.). Z novější literatury pojednávající o otázkách německé menšiny v době mezi válkami a o provádění pozemkové reformy srov. Kural, V.: *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě (1918-1938)*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1993, zvl. s. 49-50 a 89n.

působení. Pokud se však pozorně díváme kolem sebe, tak vidíme, že prvorepublikové památníky (v hmotném i nehmotném smyslu) k těm nejrozšířenějším bezesporu patří. A pokud zůstaneme vnímaví, tak k nám také budou svou zvláštní řečí promlouvat.

Smysl pomníků vzniku samostatného státu a pozemkové reformy byl obdobný: oslava republiky, demonstrace její síly a suverenity, připomínka vítězství nad monarchismem, Habsburky a šlechtou a mohli bychom takto - a navíc s patosem, jak dokládají proslovy politiků nebo texty samotných pomníků - ještě dlouho pokračovat. Do právní problematiky zasvěcený pozorovatel by si však měl uvědomovat i odvrácený rozměr oficiální symboliky: komplikace, které improvizovaný převrat a s tím spojená recepce přinesly, dualismus (nejen právní) Československa, národnostní spory a konečně i prolomení některých základních zásad a svobod (zvl. nedotknutelnost vlastnictví, resp. garance jeho ochrany), které se plně projevilo za dob následných totalitních režimů.

Pomníky převratu a pozemkové reformy představují jen jednu z možných cest k lepšímu pochopení prvorepublikové doby a podstatných změn, které se tehdy udály. Jak už z charakteru právní archeologie plyne, tak to je současně cesta z nejstálejších a nejnázornějších.

(Věnováno památce mých pradědečků, kteří bojovali za mocnářství i v legiích.)

Symbolická rovina idey „nihil est certius morte, nihilque incertius horae mortis" vyjadrená v meštianskych testamentoch 19. storočia

Miriam Laclavíková – Adriana Švecová

V kresťansky orientovanej spoločnosti sa človek vyznaním svojej poslednej vôle ukotvoval aj v transcendentálnej rovine v pozemskom svete. Testament ako prejav tejto poslednej vôle tak získal a získava rozmer unikátneho a svojím prvotným zameraním ideálneho prameňa dejín ľudskej mentality.[199] Testament umožňoval vidieť tak život jedinca (mikrohistóriu), ako aj myslenie, determináciu ľudského indivídua v širšom makrohistorickom rozmere a umožnil nám nazerať jednak na spoločnosť a štát, kde žili a zomierali naši predkovia. Vo výsostne osobnej rovine a citovej konštelácii v úctivej prosbe k Bohu i blížnym vykonával/a testátor/ka úkon poslednej vôle. Celý komplex javov a súvislostí, ponúkajúcich sa a sprítomnených v obsahu každej testamentárnej dispozície, dovoľuje bádateľom rôznych odborov (teológie, filozofie, histórie a vo vzťahu k jednému zo základných cieľov spísania testamentov aj právnej histórie) rozšíriť vedecký diskurz a obzor v prehlbujúcej sa matérii dejín každodennosti, pre ktoré sa testamenty stali v nedávnom období takým inšpirujúcim, nevyčerpateľným a jedinečným výskumným prostredím. Rozvíjajúc pôvodnú myšlienku o pominuteľnosti ľudskej existencie sprevádzanú snahou o nesmrteľnosť či večný život sme právny úkon testamentu - závetu[200] podrobili výskumu v jeho symbolickej rovine – rovine posledného úkonu kresťana[201] v očakávaní blížiacej sa smrti.

Našu pozornosť sme zamerali na trnavské meštianky prvej polovice 19. storočia,[202] ktoré sa vo svojich vyjadreniach neodlišujú od iných testátorov tej doby ani od svojich predchodkýň minulých storočí.[203] Obraz ľudskej individuality sprítomnený v trnavských závetoch potvrdzuje kresťanskú spiritualitu (slovenského) človeka v nastupujúcej ére modernej spoločnosti 19. storočia. V rámci analýzy tohto prameňa sme k nemu pristúpili z pohľadu subjektu testátora cez obsah niektorých častí formulára (najmä paragrafov o legátoch), pričom kľúčovým sa pre nás stal úvodný paragraf testamentu.

Testamenty popri právnohistorickom poznaní dedičského práva a dedenia z testamentu predkladajú, ako uvádza Ahasver von Brandt, pohľad na hospodárske a sociálne vzťahy, na religiozitu a pre obdobie novoveku aj pohľad na pluralitnú kresťanskú spoločnosť viacerých vyznaní (v Trnave rímskych katolíkov, evanjelikov a grékokatolíkov, iba výnimočne

---

[199] Testamenty sa v minulosti označovali v Trnave výrazmi: "*Testament, lezter Wilnis Meynung, testamentarische Ordnung, ostatna wola aneb poradek*." Svojou podstatou tvoria prameň hojne využívaný v historiografii, spoľahlivo dokumentujú úroveň duchovného života, dobové reálie a každodennosť, majetkové zabezpečenie, sociálne a charitatívne cítenie, dokladajú vzťah k umeniu cez umelecké artefakty vo vlastníctve testátorov, ale ich pramenná hodnota sa odráža aj v iných oblastiach života (napr. reflexia spoločenských a politických pomerov doby a miesta, kde testátor žil), ktoré boli hodné poznamenania v závetoch. Osobitne zaujímavá je tiež ich právna stránka. Bližšie Nemeš, J.: *Testament ako prameň materiálnej kultúry stredoveku (uhorské duchovenstvo)*. In: Studia archeologica slovaca medievalia II. Bratislava, 1999, s. 113.

[200] Pojmy testament a závet používame ako ekvivalentné pojmy.

[201] Pri výskume testamentov mešťanov Trnavy boli iné vierovyznania zastúpené v podstatne menšej miere.

[202] Metódou prierezu sme výnimočne sledovali aj mužské závety.

[203] Kontinuálne zachovaný fond trnavských testamentov v súčasnosti pozostáva z 1869 archívnych jednotiek počítajúc rokom 1511 až do roku 1874. Spracovali sme približne cca 600 závetov z rokov 1800 - 1850 (z nich približne 50% tvorili ženské závety), uložených vo fonde magistrátu mesta Trnavy (MG Trnava), ŠA Bratislava, pobočka Trnava.

židov[204]), na materiálnu kultúru a životný štýl. Závety dovoľujú ako máloktorý prameň rekonštruovať rodinný život a príbuzenské pomery.[205] Ak vezmeme do úvahy skutočnosť, že testament je prameňom výsostne subjektívnej a súkromnoprávnej povahy, že jeho obsahová kvalita vychádza z určitého stupňa poznania obyčajového práva samotného testátora, ktorý však nemusel byť dokonale znalý právnych pomerov a viac sa pridržiaval vlastných rodinných tradícií, testament je, pri zohľadnení vyššie uvedených skutočností, viac-menej verným obrazom o viacerých kvalitách života a súkromnoprávnej praxe.

O vytváraní predstáv poslednej dispozície s ľudskou individualitou v exponovanej chvíli smrti vypovedali najlepšie v novovekej eschatológii prvé paragrafy testamentov. Ideová koncepcia "*poručiť svoju dušu Bohu a telo matke Zemi*"[206] sa nachádzala už v textoch najstarších mestských testamentov celej západnej a aj strednej Európy. Vedomie blížiaceho sa konca života viedlo testátora, aby pamätal nielen na prechod materiálnych statkov, ale kardinálne na spásu svojej duše, na jej zaopatrenie v hodine smrti. Potreba ľudskej spásy je prítomná aj na iných miestach testamentu (v aprekácii, invokácii) a v existencii a v trvalom príklone k udeľovaniu almužien, fundácií na zádušné omše a charitatívne odkazy, no priama spojitosť s kresťanskou vierou v Božiu milosť pri poslednom súde, so starostlivosťou o duchovnú dimenziu človeka a s tým súvisiacimi náležitosťami pohrebu a zaopatrenia testátora/ky sa vzťahovala na úvodný dispozičný odsek. Len zriedka sa vyskytli závety, ktoré by nerešpektovali zaužívané pravidlá stáročného koncipovania a inak smerovali úvodné paragrafy posledných poriadkov, než pripraviť svoju dušu na pokojný odchod, zmierenú so všetkými a vo všetkom v jednote so všemohúcim Bohom. Naďalej aktuálna idea zveriť ľudskú individualitu do rúk Božích v priamom vzťahu so zaopatrením a pochovaním ostatkov aj na prahu modernej éry potvrdzovala ráz testamentu v prenesenom zmysle slova ako slávnostnej reči, vzťahujúcej sa k vlastnému obetovaniu a odovzdaniu sa Bohu.[207]

Formula, spísomnená vo väčšine testamentov, vykazovala unifikovanú podobu: "*Ak sa všemohúci Boh (Stvoriteľ) rozhodne povolať ma z tohto sveta, porúčam svoju dušu do jeho rúk na príhovor preblahoslavenej Matky Božej Márie a všetkých Svätých, moje telo ale do matky Zeme, odkiaľ počiatok svoj vzalo*."[208] V predloženej klauzule odkazu duše a tela

---

[204] Závet Joachima Dušinského, Žida žijúceho v neďalekých Brestovanoch, ktorého po hebrejsky napísaný obsah musel byť svedkami (tiež Židmi) dosvedčený pred trnavským okresným súdom dňa 30. augusta 1855, originál je uložený vo fonde MG Trnava, sign. 3-30-41.

[205] Testamenty sú jedným z primárnych prameňov pre štúdium rodinného práva v miestnom aj v širšom meradle, nakoľko zaznamenávajú (s výraznou subjektivizáciou v štylizácii) majetkové pomery manželov i ich manželské spory, nezhody pri správe a nadobúdaní majetku, charakter, genézu majetkových prírastkov a strát spoločného rodinného majetku (prípadne len spoločného majetku manželov – koakvizície), zánik manželského zväzku, dedičských vzťahov (sporov) medzi rodinnými príslušníkmi a zákonnými dedičmi. Bližšie Švecová, A.: *Niekoľko poznámok k právnohistorického významu a charakteru ženských závetov (na príklade Trnavy v prvej polovici 19. storočia)*. In: ČAS, internetový časopis, 2006. Porovnaj tiež Laclavíková, M., Švecová, A.: *Spolunadobudnutý majetok manželov (koakvizícia), osobitný (výlučný) majetok manželov a ich vyjadrenie v právnom úkone mortis causa – testament. (Historicko-právny rozbor vyjadrenia inštitútov spolunadobudnutého a osobitného majetku manželov v testamentoch mešťanov Trnavy v prvej polovici 19. storočia)*. In: Právny obzor, 89, 2006, č. 4, s. 358-370. O historickej hodnote závetov bližšie napr. von Brandt, A.: *Mittelaterliche Bürgertestamente*. In: Neuerschlossene Quelle zur Geschichte der materiellen und geistigen Kultur, Sitzungberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaft, Philosophisch-historische Klasse. Heidelberg, 1973, s. 338; Krzenck, T.: *Gottesfürchtig und um das Wohl der Familie besorgt. Stradtbürgerinen in ihren Testamente des hussitischen Zeitalters*. In: Geist, Geselschaft, Kirche im 13. – 16. Jahrhundert, Colloquia mediaevalia Pragensia I. Praha 1999, s. 147, Prelovská, D.: *Testament ako prameň analýzy každodenného života mešťanov*. In: Studia historica Nitrienssia, 4, 1995, s. 83–86.

[206] Trnavské závety sa s uvedenou formulou úplne stotožnili, viď poznámka č. 10 a 12.

[207] Nemeš, J.: *Pramenná základňa testamentov k cirkevným dejinám Slovenska (testamenty duchovných osôb do r. 1600)*. Fakulta humanistiky TU v Trnave, 1997, rkp. diplomovej práce, s. 7.

[208] "*Wenn es immer Allmächtigen Gott gefällig seyn wird, mich von diesem zeitlichen Leben abzufordern, empfehle als dann meiner armen Seele in die Hände eines gütigsten Erlösers Jesu Christi* (príp. *in die unendliche Barmherzigkeit meines Erlösers Jesu Christi), wie auch in den mächtigsten Schutz und Vorbitt (!)*

v zodpovedajúcej štylizovanej norme zomierajúci/a dúfal/a v odpustenie hriechov a v spásu svojej hriešnej duše po smrti.[209] Myšlienka, že mesto v barokovej (aj modernej) dobe pestovalo ducha zbožnosti, tradicionalizmu a poriadku spojeného s upätou kresťanskou morálkou viac ako iné spoločenstvá, sa prejavovala ešte i v testamentoch 19. storočia, medzi manifesty meštianskej morálky sa jednoznačne zaradil závet Magdalény Schultzovej z 26. novembra 1801, ktorá ako pokorná kresťanka "*prenechala dušu Bohu prosiac svojho Vykupiteľa a Spasiteľa Ježiša Krista, aby jej bol milostivý, aby sa za ňu prihovorila najsvätejšia Panna, Mária, Matka Božia, aby jej hriechy boli odpustené a aby tak bola ochránená pred večnou smrťou a zatratením*." O svojom tele sa vyslovila: *"porúčam svoje smrteľné telo našej matke Zemi, do ktorej chcem byť pochovaná podľa kresťanskej obyčaje, kde bude odpočívať, až pokiaľ ho môj Vykupiteľ Ježiš Kristus v neskorších časoch nespojí s dušou, aby som po mukách očistca mohla vstúpiť do Božieho kráľovstva*."[210] Ideový zámer byť pripravený na smrť za každých okolností, nenechať nič na náhodu najlepšie zdokumentoval dôvod testovania publikovaný v testamente Magdalény Dvorákovej, mestskej výčapníčky, z 30. mája 1801: "*keďže chcem zabrániť neočakávanému skonu, ktorý by ma mohol zaskočiť*."[211] Nech by sa už akokoľvek zomierajúca pripravila na smrť, zaopatrená všetkými sviatosťami, vždy pokorne dúfala, aby "*dussu mogu, kteru som z ruk Stworitela mogeho prigala, gemu odezdawam krwawimi slzami prosice, abi on kteri nechce smrti hrisnika gu na milost prigal, a do wečnich stankow k sebe pripustil*,"[212] dôverujúc s takmer detskou náklonnosťou najvyššej bytosti.[213]

Rovnakú, ak nie väčšiu pozornosť, venovali testátori/ky náležitostiam pohrebu a sepulkrálnej kultúre. Dimenzia prevratu, ktorú prinieslo 18. storočie v kultúre pochovávania, sa zreálnila do odklonu po tisícročia trvajúcej priestorovej spolupatričnosti živých s mŕtvymi (pochovávania v cintorínoch pri kostoloch, pri hradbách mesta) k budovaniu mimomestských cintorínov za hradbami mesta. Centrálna pozícia stredovekého cintorína, založená na vtedajšej religiozite, pridržajúcej sa prevládajúcej a jedinej možnej predstavy o solidarite mŕtvych a svätých spolu so žijúcimi pútnikmi bola vážne narušená. Predtým sa mŕtvi akoby *"integrovali"* do života aj po smrti a mali svoje dôstojné miesto v priestore mesta. Existujúci model ale iste nezodpovedal potrebám a požiadavkám modernej doby s prihliadnutím na demografický vývoj - nárast počtu obyvateľstva a s prihliadnutím na nové vedecké hygienické a medicínske poznatky spolu s námietkami proti nevhodnému a kapacitne nedostačujúcemu spôsobu (najmä v čase morových epidémii plytké a masové hroby boli potenciálnymi

---

der Allerheilisten Jungfrau, und Mutter Gottes Maria und allen lieben Heiligen und Auserwählten Gottes. Den entsehlten Körper aber der Erde, als woher derselbe entsprossen ist." – 3-19-1. Slovenský variant: "*Kedi kolwek Boha wsechmohucziho wola bude mna stehoto sweta powolati, techdi dussu mogu hrissnu spredrahu krwu Krista Jezise Spasitele meho wikupenu, do geho swatich Ruk porusam, a odewzdawam. Telo pak me miserne zeme odkud poczatek swug wzalo zanechawam.*" – 3-19-2.

[209] Zahnd, M.: *Spätmittelalterliche Bürgertestamente als Quelle zur Realienkunde und Sozialgeschichte*. In: MIÖG, Bd. 96/1-2, 1988, s. 60.

[210] "*Befehle hierauf meine Seele dem aller höchsten Gott himlischen Vatter und schöpfer (!) ich flehe ..., er wolle aus Lauther Gnade und Barmherzigkeit seines gelibtesten Sohns meines Erlösers und Seeligmachers Jesu Christi zu seines bitteren Leides und Sterbens und durch die heilig machende Gnade des heiligen Geistes, wie auch durch die vor Bitte der allerseeligsten Jungfrau und Mutter Gottes Maria wie auch aller Lieben heiligen Gottes sich meiner er barmen und mir alle meine jemahl begangenen Sünden vergebe, und mich ewigen Todte (!) und Verdamniß behaftet und erreten. Meine sterblichen Leib aber befehle ich unser allgemeinenen Mutter der Erde, wohin nach meine todlichen Hinstadt nach christlichen Gebrauch bestattet werden um alldort zu ruhen bis meine Heiland und Erlosser Jesus Christus am jungsten Tage wiederein erweden und mit der Seele vereinigen auch durch die ausgestandenen Marter mich zu seiner Rechten zu tretten gnädigt anweißen möchte*." – 3-19-18.

[211] "*Um nicht wieder von meinen nähen und unversehenen Zufall verhindert zu werden*." – 3-19-20.

[212] Testament Anny Škultétyovej, vydatej Milve, z 5. novembra 1849 - 3-29-22.

[213]"*Will ich, daß mein Körper nach hinscheidener Seele, die ich dem höchsten Wesen mit kindlichen Zuversicht anempfehle*." – 3-30-51.

ohniskami šírenia nákaz) pochovávania. V niektorých západoeurópskych mestách žalostný stav cintorínov už začiatkom 15. storočia a predovšetkým v prvej polovici 16. storočia podnietil mestskú radu, aby začala uvažovať a postupne aj realizovať stavbu nových, priestrannejších a hlavne zdravotne bezpečnejších cintorínov za hradbami mesta, najskôr ako alternatívu pre mestskú chudobu.[214] Osvietenstvo, spojené s charakteristickou racionalitou, silnejúcim pocitom prosperity, rýchlejšieho rozvoja materiálneho blahobytu a demystifikáciou smrti, sa podpísalo na postupnom rozširovaní nového typu cintorína, účelne usporiadaného miesta večného odpočinku, ktorý zároveň spĺňal hygienické aj estetické hľadisko. Malo ísť o úplne nové priestory, v ktorých sa ľudia nebudú stretávať a konfrontovať so škaredosťou a odpudivosťou smrti, ale naopak budú spomínať a modliť sa v tichom rozjímaní za svojich blízkych a priateľov.[215] Označovali sa termínom "*Gottes Acker*" – Božie polia. S týmto termínom sa stretávame aj v Trnave v testamente Alžbety Kráľovej z 15. apríla 1800.[216]

Vyčleňovanie mŕtvych na periférium mesta v Trnave v danom období 19. storočia malo prioritne zdravotné a hygienické dôvody, nesúviselo s procesom dekristianizácie a sekularizácie nastupujúcom práve začiatkom 19. storočia v západnej Európe.[217] Osvietenský duch a jeho silná racionalita nabádali k zachovávaniu istých postupov nakladania s ostatkami mŕtvych; po prvé sa snažili odniesť telo mŕtveho čo najskôr z obydlia, aby tak zabránili prípadnej infekcii a po druhé dodržiavala sa trojdenná lehota odo dňa smrti v domnení, že by zomrelý/á mohol/la počas nej ešte prejaviť známky života.[218]

V prvej polovici 19. storočia sa v Trnave pochovávalo na viacerých miestach, z nich do popredia sa podľa želania testátoriek dostal cintorín (v súčastnosti už zaniknutý, pri dnešnej Kalvárii) pri bývalom lazarete, nazývaný v závetoch obvykle "*lazaretsky*", prípadne vo viacerých závetoch (už od roku 1809) označovaný ako "*stary*," "*vonkajší*" cintorín.[219] Mesto ho vybudovalo východne od mestského lazaretu ("*lazarne*") po roku 1747, kedy došlo k zrušeniu cintorína okolo farského kostola sv. Mikuláša. Samotná krypta dómu (i krypta pod františkánskym kostolom[220]) bola využívaná až do 60. rokov 19. storočia na pochovávanie pre bohatších mešťanov.[221] Napríklad testátorka Eva Nemečkajová si priala, aby jej telo uložili do farskej krypty, a tak pre náklady na pohreb oddelila celú svoju peňažnú hotovosť, ak by to nepostačovalo, vyčlenila na predaj veci určené pre legáty a nakoniec, ak by sa príliš zmenšila pozostalosť, chcela byť pochovaná do "*obecného cintera*" – zrejme starého cintorína.[222] Nový cintorín (dnes pomenovaný podľa ulice Terézie Vansovej, pri ktorej je lokalizovaný) sa založil v roku 1786. Pozemok pôvodne patril trinitárom a na mieste ich záhrady vznikol kapacitne postačujúci cintorín pre rozrastajúce sa město.[223]

---

[214] F. Bauer uvádza rozvoj pochovávania na tzv. "božích poliach – *Gottes Acker*" na voľnej zemi už od 15. storočia. In: Bauer, F. J.: *Von Tod und Bestattung in alter und neuer Zeit*. In: Historische Zeitschrift, Bd. 251, Heft 1, 1992, s. 9.

[215] Bauer, F. J.: *Von Tod*, s. 16.

[216] "*In den ausserne Gottes Acker bey den Lazareth*." – 3-19-4.

[217] Bauer, F. J.: *Von Tod*, s. 27.

[218] Bauer, F. J.: *Von Tod*, s. 18. Kodicil Jozefíny Bertelovej z 13. februára 1819 preukázateľne potvrdil, že "*soll mein entsselten Leichwam durch wolle drey Täge oder 72 Stunden nicht beerdiget werden*." – 3-23-1.

[219] 3-20-40, 3-20-43, 3-20-51, 3-21-1, 3-21-3.

[220] 3-21-20, 33-34.

[221] *Trnava 1238–1938*. Zost.: Kol. autorov. Vydala rada mesta Trnavy, Kníhtlačiarne spolu sv. Vojtecha v Trnave. Trnava, 1938, s. 132, s. 83. Ako sa uvádza na s. 83. v južnej krypte sa pochovávali významnejší mešťania a kňazstvo. V testamentoch sa použilo spojenie: "*do krufty farskeho kostola... pochowane bolo*." – 3-24-3, 3-27-39, 3-20-23, 3-20-4.

[222] 3-20-52.

[223] Do neho malo byť uložené telo napr. Rozálie Vybíralovej, Anny Roderovej, Magdalény Bousovej a mnohých iných podľa želania, aby telo "*do noweho cintera pochowane bolo*." – 3-28-56, 3-28-43, 3-23-14.

V južnej časti mesta, smerom na Modranku, sa nachádzali cintoríny pre vojenských vyslúžilcov a židovský cintorín.[224] Do "*invalidskeho*" cintorína chcela byť pochovaná Klára Donerová a Jozefína Trenková, obe manželky trnavských invalidov.[225] Aj pre evanjelikov a grékokatolíkov[226] vyčlenilo mesto pozemky pre výstavbu cintorínov. Pôvodný starý cintorín pre evanjelickú cirkev bol situovaný oproti hornej bráne pri ceste do Trstína.[227] Pohrebné obrady evanjelikov sa v testamentoch bližšie nerozvádzali, Blondine Schenová a Magdaléna Czoborová vyjadrili svoje dispozície k pohrebu veľmi stroho, priali si byť pochované "*podľa evanjelického zvyku*" a vymedzili iba výšku trov a subjekt, ktorý ich mal zaplatiť.[228]

V Trnave, vnímanej ako katolícke mesto, sa pohreb vykonával a odslúžil "*podľa kresťanskej obyčaje, krestanskeho poradku*" a "*podla spusobu susedskeho, gak sto gednu trnawsku susedu*."[229] Prevažná väčšina testátoriek sa hlásila ku katolicizmu a tak sa ich pohreb, podľa trnavského zvyku, pridŕžal istých všeobecne dodržiavaných spoločných čŕt a tradičného priebehu, ktorý možno rekonštruovať z viacerých závetov: telo sa malo pochovať za účasti kaplána(ov), v čase odo dňa smrti až do pohrebu sa malo niekoľko krát (zvyčajne trikrát) zvoniť v určených kostoloch, obvykle v troch, farskom, františkánskom a trinitárskom (dnešnom jezuitskom).[230] V čase, keď sa telo nieslo na márach alebo na pohrebnom voze, bolo zvykom zvoniť v mestských kostoloch (buď vo všetkých alebo len určených).[231] K trnavskému pohrebnému úzu patrilo celebrovanie troch zádušných omší ("*pod odsluzeni tri sw. mse podla obiczagi*") v lazaretskej kaplnke alebo vo františkánskom kostole.[232] Na žiadosť zomrelej sa povolávali k pohrebu miestni františkáni (vždy niekoľko párov) ktorým, ako uvádzal závet Zuzany Tamaškovičovej z 13. októbra 1793, "*nech se swisky dagu, wsak nicz meneg ag ginsim knazkim personam a ssezkim czti hodnegssim*."[233] Prítomná na pohrebnom obrade bola i chudoba, tzv. "*lazaretski žebraci*". Tí sa modlili pri tele za dušu zomrelej a na konci pohrebného obradu sa im rozdávala almužna zo zvyšku peňazí, určených na pohreb.[234] Náklady na pohreb a obrady s ním spojené nemali byť v žiadnom z uvedených prípadov veľkolepé či honosné, priali si byť pochované "*bez vseczkeg pompi, cso najmensima utratamy, ohne Gepränge, ganz einfach beerdiget werde*."[235] Konkrétnejšiu predstavu uviedla v testamente Terézia Čegeničová. Pohreb sa mal vykonať za účasti troch klerikov, vyslaných

---

[224] *Trnava 1238-1938*, s. 96. Podľa Ručka, Š.: *Trnava čili historicko-miestopisný nástin krutých osudov a pamätihodností tohoto slobodného kráľovského mesta slovenského*. Skalica, 1868, s. 54, s. 42, s. 30, s. 31.
[225] 33-51, 33-41.
[226] "*Christiche- Griechisch – reicht- Unisten*." – 3-23-2.
[227] *Trnava 1238–1938*, s. 96.
[228] "*Nach ewangelischen Kirchengebrauch ... soll die genante ewangelische Gemeinde verpflichtet sein alle Leichenunkösten zu bestreiten, wozu auch 20. fl. und sechs silberen Kaffelöffeln verwendet werden sollen.*" – 3-26-63, podobne 3-25-22.
[229] 3-20-1, 3-21-16.
[230] "*A zwoneni len csas ked pan kaplan z krizem se pohne a kde mrtva truhla moga z telem mim ponese hrubem kostole farskem a u patruw Benedictinow uczinilo.*" – 3-22-12, 3-27-32.
[231] "*Nechsa na dwoch koňoch do cintera moge telo wiweze, nech pri teg príležitosti we troch kosteloch zwoni, totisto farskem, benediktinskem (*dnešný jezuitský*) a franciskanskem, druhykrat ale nech sa zwoni ked telo moge w dome wistrete bude.*" – 3-30-103.
[232]"*Tyelo…, které zadam ... aby do wenkajseho zintera skrze dwoch panow kaplanow a zwonenim hrubem krisacskem a franciscanskem a paulinskem kostoloch ktomu aj powolanich osem pary patrow franciscanow pod odsluzeni tri sw. mse podla obisagi w lazarecskeg kaplnky pochowane bolo.*" – 3-20-1.
[233] 3-18-77.
[234] "*Na žebrakoch pak zlatiek 5, které gak pry mogem tele modlicsim, tak ag lazarecskim nech sa rozdela, zanechawam.*" – 3-19-59, podobne 3-19-21, 3-19-22, 3-19-51, 3-21-11, 3-24-4, 3-24-13, 3-24-39.
[235] V protiklade k velkoleposti pohrebného úzu v novoveku (závisel aj od hmotného zabezpečenia testátorky) sa moderný človek neupínal natoľko na pompézne inscenácie pohrebu, túžba po jednoduchosti sa objavuje už v 40. rokoch 18. storočia, bližšie Tomová, I.: *Duchovný život trnavského mešťana na základe analýzy testamentov z 1. polovice 18. storočia*. In: Historické rozhľady II/2005, UCM Trnava, s. 91.

farárom, desiatich párov františkánov a detí navštevujúcich ľudovú školu ("*Normalschule*"). Telo malo byť uložené do truhly zdobenej bielym krížom, deň a noc mali pri nej horieť sviece, a následne malo byť pochované pri cintorínskom múre na novom pohrebnom voze, ťahanom štyrmi koňmi. Na pohrebné trovy vyčlenila 300 zl., 50 zl na sviečky a 5 zl. pre chudobu. Žiadala tiež o zvonenie (dva krát v dóme a kostole sv. Jána Krstiteľa, sv. Anny, sv. Trojice).[236]

Pri vysluhovaní zádušných omší sa mnohé testátorky neuspokojili s tromi zádušnými zväčša malými (čítanými) omšami. V znení testamentu Terézie Wismanovej, manželky krajčíra Václava Bláhu, si testátorka želala venovať "*veľkú pozornosť vysluhovaniu omší za spásu duše*,"[237] príslušný dôvod uvádzali ďalšie závety za "*za mogu dusu odsluzeni, oblahceny dusy mogeg, exequie za spaseni hrissneg dussi*."[238] K trvalým zvykom sa pripojilo (pokiaľ možno ihneď po pohrebe) slúženie *requiem*, spievané alebo tzv. *cum Libera*,[239] a niekoľkých menších omší v niektorom z trnavských kostolov, najmä františkánov a benediktínov.[240] Jedna omša mala hodnotu obvykle jeden zlatý.[241]

Čo sa týkalo príprav pohrebu, mnohokrát zomierajúci/a vyslovil/a jednoduchú prosbu, aby sa o pohreb a s ním spojené obrady postaral manžel/ka, deti alebo blízki priatelia, susedia, u ktorých zomrie.[242] K prirodzenej povinnosti dedičov sa začlenila úhrada nákladov pohrebu, z toho titulu iste žiadala Rozália Beňová v závete z 8. decembra 1800, aby "*utrati tito, aš by se po mojej smrti w hotowosty se ne nachaczali, nech deti moje, od Medovsky Ferencza druheho manžela meho splodene, Anna a Theresia jedine winaloža*."[243] Na pohrebné trovy sa vyčlenila z majetku testátorky presná suma, zarátavaná do pozostalosti.[244] Ich výška sa pohybovala v rozmedzí niekoľko desiatok (napr. 20, 50 zlatých), obvykle však 100 – 200 zlatých.[245]

Súčasne sa popri vysluhovaní zádušných omší testátorka snažila zabezpečiť spásu duše aj pomocou zbožných odkazov.[246] V západokresťanskej kultúre sa historicky vyvinuli legáty *ad pias causas*, teda odkazy venované jedinému cieľu – spáse duše testátora a jeho rodiny. Trnavská žena sa v zrkadle skúmaných testamentov orientovala na poskytovanie odkazov obdarovávaním blížnych a priateľov, v prospech mestskej chudoby a najväčšie čiastky však zväčša plynuli na vysluhovanie zádušných omší. Všetkým zbožným legátom prikladali testátori všeobecný význam dôverovať myšlienke anticipovanej Božej spásy, o ktorú sa opierali tak chudobní ako aj bohatí. Vo viere v pevnú silu zmierovacieho aktu prenechania odkazu na zbožný účel, veď aj ich označenie *expressis verbis* v trnavských originálach 19.

---

[236] 3-23-39.

[237] "*Gut achten zu meiner Seelenheil essen gelesen werden.*" – 3-19-13.

[238] 3-21-32, 3-23-34, 3-24-3, 3-24-5, 3-24-37.

[239] Označovaná aj ako "*hrubá omša s hrobom*." *(liberama)* – 3-30-103. Pobožnosť konaná po omši, alebo počas nej, pri ktorej sa imitovala rakva s telom a pri nej sa kňaz s asistenciou modlil spolu s prítomnými veriacimi.

[240] 3-19-16, 3-28-43, 3-28-55.

[241] 3-19-7.

[242] "*Pohreb ale mogemu muzowi podle moznosti na wolu nehawam*." – 3-19-2, podobne: "*ostatny ale pohrebni poradek na manzela mogeho zwerugem*." – 3-20-32, "*podla dispositie dyitkuch mogich pochowa*." – 3-21-10, podobne 3-26-26, 3-26-27, 3-26-42, 3-29-36, 3-30-28, 3-30-48, 3-19-13, 3-19-30, 3-20-3, 3-20-7, 3-20-24, 3-28-43.

[243] 3-19-10.

[244]Doklad o tom nájdeme vo formuláciach: "*na ktere pohrebne utraty 20 zlatiek zanechawam*." – 3-19-39; "*utrati ale pohrebne z mogeg magetnosti sa wyplata*."-3-25-48, "*so tragt die Masse die Leichenkosten.*" – 3-28-32.

[245] Kristína Richterová v testamente z 4. mája 1823 prenechala až 1200 zlatých, je ale pravdou, že sa mali použiť zväčša na zádušné omše (*Requiem mit Libera* vo farskom kostole a jedenásť zádušných omší) a pre chudobných žobrákov – 3-24-4.

[246] Thomas Krzenck preberá osem prostriedkov vedúcich k spáse duše, ako napríklad podpora stavebnej činnosti cirkvi, charitatívnych domov, vysluhovanie zádušných omší za zomrelých príbuzných a priateľov, obdarovávanie almužnami, podpora cirkevných spoločenstiev a bratstiev, prenechanie hnuteľných vecí a peňazí na liturgické a cirkevné účely a iné. Viď bližšie Krzenck, T.: *Gottesfürchtig*, s. 151,

storočia znel "*fromme Legate, za oblahceni dusse*", sa veriaci očakávajúc pozitívny účinok svojej fundácie[247] snažil o uzmierenie sa s Bohom. Trnavské testátorky v tomto ohľade, aj keď už hovoríme o nástupe modernej spoločnosti v mnohom sekularizovanej, poskytovali legáty tohto druhu v hojnom počte. Predsa však sa neodvážime tvrdiť bez detailnejšieho porovnania s mužskými závetmi, že ženy väčšmi inklinovali k prejavom intenzívnejšej a všestrannejšej zbožnosti len na základe zdokumentovaných charitatívnych odkazov. Pri výskume vidieckejších sociét a k takým sa radila aj Trnava, si meštianska spoločnosť 19. storočia zachovávala tradičný ráz a kultúru, spojenú a previazanú so silným katolíckym duchom a naň nadväzujúcou zbožnosťou (*Laienfrömmigkeit*) trnavských mešťanov. Popri dobročinným odkazoch pre chudobných tak žiadosť o celebrovanie zádušných omší[248] mala iniciovať a garantovať v dostatočnej miere záruku Božieho milosrdenstva, o ktoré tak nástojčivo a zároveň úctivo prosili všetky testátorky bez výnimky v prvých bodoch testamentov. Do trnavských charitatívnych domov (nemocnice, infirmárie a lazaretu) z uvedenej príčiny preto neprestajne a pravidelne (ako dokumentovali zväčša záverečné paragrafy trnavských závetov) smerovali drobné peňažné obnosy v podobe odkazov. Jeden z pravých dôvodov dobročinnosti vyslovili manželia Gugenbergerovci: "*veď predsa nemožno nechať bez povšimnutia trpiaceho človeka, o to viac musíme na neho myslieť z kresťanskej lásky a preto zanechávame na lazaret a nemocnicu po 40 zl*."[249]

Výskum úvodných paragrafov testamentov trnavských mešťanov 19. storočia nám sprostredkoval nahliadnutie do výsostne osobnej a symbolickej roviny smerom k citovej konštelácii úctivej prosby k Bohu i blížnym, s čím sa často spájalo vykonanie úkonu poslednej vôle – spísanie testamentu. Testament (závet, posledný poriadok, posledná vôľa) bol predstavený ako úkon osobnej spovede – symbolického vyznania sa testátora/ky, čím nadobudol rozmer unikátneho prameňa dejín mentality. V priestore makrohistorického aj mikrohistorického skúmania jednotlivých testamentov našli a aj nachádzajú uplatnenie bádatelia rôznych odborov, čoho dôkazom sú aj autorky zaoberajúce sa právnou históriou. Z ich pohľadu orientovaného mikrohistoricky na mesto Trnava testamenty trnavských meštianov/ok (odhliadnuc od polohy testamentu ako právneho úkonu *mortis causa* s prísnymi formálnymi požiadavkami) predstavovali aj akty poslednej vôle, modlitbu symbolizujúcu zmierenie s Bohom a ľuďmi, vhodný nástroj konečného bilancovania svojho života čomu sa prispôsobil aj ich formulár obsahujúci na prvom mieste ustanovenia o duši a tele. Súčasne pôsobili aj ako "*nástroje" pro remedio animae* (prostredníctvom zbožných legátov) plniace

[247] O večnú fundáciu (v nemeckých závetov ako "*ewige Fundation*") prosila napríklad Anna Mária Karlovičová, keď zanechala "*na wecsitu fundatiu zlatich padesat takowim ale spussobem, aby z interesu od predmenuwanich zlatich 50 zlatiek 2 a 30 gragcarov uciniczeho w zdegsem farskem kostole sw. Mikulassa, a sicze pri oltary zazracsneg Panni Marie w teg isteg kaplncze 4 sw. msse a sicze dwe za mrtvich a dwe ale za ziwich prateluw mogich w roku kedi kolwek odsluzene boly, zustawagicze ale 30 gragcarov nyech kostelu na swicze a gine potreby zostanu*." – 3-19-42, podobne 3-19-43.

[248] Trnavskí františkáni, neopomenuteľne prítomní v pohrebnom sprievode, zabezpečovali najčastejšie vysluhovanie zádušných omší. Na ich konto plynuli pomerne veľké čiastky (v priemere 20 až 100 zl.) prednostne za účelom slávenia zádušných pobožností. Popri nich sa aj v kostole sv. Jozefa (bývalom paulínskom kostole, o ktorý sa po zániku rehole v 1786 staral mestský farár a jeho kapláni), v lazaretskej kaplnke, farskom kostole sv. Mikuláša, vysluhovali pobožnosti *pro remedio animae*. Presný časový harmonogram jednotlivých pobožností zapísala Anna Kellnerová v 4. bode testamentu z 15. júna 1824: 20. januára za svojho otca a matku Kellnerových, 6. marca za rodičov svojho manžela (deň výročia smrti svokry), 17. apríla za jej zomrelé deti, 16. mája ku cti Jána Krstiteľa, na sviatok Božského srdca, 4. augusta za rodičov manžela (deň výročia smrti svokra), 18. novembra za testátorkiných rodičov, kedy zomrela jej matka, 24. novembra na deň manželovho úmrtia a v deň výročia jej smrti. – 3-24-13.

[249] "*Um die leidende Menschheit nicht außer Acht zu lassen wiel mehr unserer in christlicher Liebe zu gedanken legieren wir dem städtischen Krankenhauß Gulden 40 und dem Lazarethe 40 Gulden*." – 3-27-43, v neoverenom odpise 33-66.

pre testátora/ku súčasne dva ciele; jednak posilnenie viery vo vlastné vykúpenie a na druhej strane prejavenie štedrejšej (než obvyklej) dobročinnosti a ľudskej solidarity. Z prejavenej charity a spoluúčasti tak mohla profitovať časť chudobnejších vrstiev priamym spôsobom a pre ostatných sa tieto prejavy zbožnosti a ľudskej účasti stali iste nasledovania hodným príkladom. Z tohto pohľadu pre nás vyjadrovala posledná vôľa aj ľudskú ekonómiu spásy, bola to aj rozlúčka a v istom ohľade aj víťazstvo nad materiálnym svetom v pokornom a zmierenom duchu testátora/ky pred okamihom alebo v okamihu nastávajúcej smrti.

Majestát a koruna na pečetích českých králů konce 13. a počátku 14. století jako symbol

Karel Maráz

Soubor pečetí českých králů konce 13. a počátku 14. století upoutá pozornost a zájem nejen sfragistika, ale rovněž historika dějin umění a v neposlední řadě také právního historika. Předmětná sfragistická materie je totiž zajímavá nejen např. velikostí, typologií pečetního obrazu či dalšími vnějšími znaky pečetí, jimiž se musí zaobírat každý sfragistik, ale i výtvarnou úrovní. Nedosti však na tom. Budeme-li sledovat právní i ikonografickou hodnotu těchto voskových svědků minulosti, pak nás musí zaujmout především majestátní pečeti Václava II., Václava III.[250] i sekretní pečeti Jindřicha Korutanského, Rudolfa I. Habsburského a Jana Lucemburského.[251]

Právní význam pečetí je dnes nesporně všeobecně dostatečně znám. Pečeť představovala ve středověku nejdůležitější ověřovací prostředek a právní pojistku, nahrazující dnešní razítko či podpis. Prvotní význam pečetí je tedy právní. Je si však třeba uvědomit, že se pečeť ale také stala prostředkem reprezentace svého majitele a u panovníka dokonce propagovala rovněž jeho vládu, moc a autoritu,[252] proto je neopominutelná rovněž ikonografická náplň pečeti. A nesporně ani z důvodu reprezentačního, ani z důvodu právního by nemělo být rozhodně lhostejné, co se v pečetním poli i legendě objeví. Bylo tomu tak ale vždy skutečně? Popišme si nejprve stručně výše uvedené pečeti, s nimiž budeme v příspěvku pracovat. Začneme chronologicky od pečetí Václava II.

---

[250] Nemá tím však v žádném případě být - byť nepřímo - řečeno, že jezdecké rubní strany a - v případě uherské pečeti Václava III. - znaková rubní strana k těmto majestátním aversům jsou nezajímavé. Vedle souhrnných sfragistických prací, jaké např. představují díla Krejčíková, J., Krejčík, T.: *Základy heraldiky, genealogie, sfragistiky*. Praha: SPN, 1987, Krejčíková, J., Krejčík, T.: *Úvod do české sfragistiky*. Ostrava: Klub genealogů a heraldiků Ostrava při DK ROH Vítkovice ve spolupráci s VŠ TJ Univerzita Olomouc, 1989, Krejčíková, J.: *Introduction à la sigillographie tchèque. Les premiers siècle du sceau en Boheme*. Archiv für Diplomatik Schriftgeschichte Siegel- und Wappenkunde 39 Bd., 1993, s. 35-83, Krejčík, T.: *Pečeť v kultuře středověku*. Ostrava: Tilia, 1998, pak k pečetím posledních Přemyslovců Václava II. a Václava III. srov. především Čarek, J.: *O pečetech českých knížat a králů z rodu Přemyslova*. Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 8, 1938, s. 1-56, Homolka, J.: *K ikonografii pečetí posledních Přemyslovců*. In: Umění doby posledních Přemyslovců (ed. J. Kuthan). Praha 1982, s. 159-179, Pojsl, M., Řeholka, I., Sulitková, L.: *Panovnická kancelář posledních Přemyslovců Václava II. a Václava III*. Sborník archivních prací 24, 1974, s. 261-365; k pečeti Václava III. pak Maráz, K.: *Jezdecké pečeti ve fondech Státního okresního archivu Olomouc*. Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 3 (22) 1994, s. 160-161, 172-173, pozn. 45 a s. 176, obr. 7 a Maráz, K.: *Pečeti Václava III. v souvislostech*. In: Mezi knížaty a králi. Sborník prof. PhDr. Josefu Žemličkovi, CSc. k životnímu jubileu (edd. E. Doležalová a R. Šimůnek ve spolupráci s D. Dvořáčkovou a A. Pořízkou). Praha: Lidové Noviny, 2006, s. 198-208. Nelze však pominout ani některé další menší články či práce interdisciplinární. Z těch uveďme alespoň Beneš, F.: *Doplněk ke studii o pražských groších Václava II. (1300-1305) a českých pečetech*. Numismatické listy 16, 1961, s. 168-171, Krejčíková, J., Krejčík, T.: *Česká panovnická symbolika ve svědectví mincí, pečetí a medailí*. Acta musei Moraviae. Časopis Moravského muzea 74, 1989, s. 229-238, Nohejlová - Prátová, E.: *Pražské groše Václava II. (1300 až 1305) a české pečetě*. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, C 7, 1960, s. 95-103, Prochazka, R. von: *Böhmische Königssiegel*. Archivum Heraldicum 85, 1971, s. 50-52.

[251] Literatura k jednotlivým zde uvedeným pečetím a odkaz alespoň na jeden pramen, kde se pečeť nachází, budou citovány v níže na příslušných místech.

[252] Srov. k tomu alespoň Brodský, P.: *Pečeti Jana Lucemburského*. Časopis Národního muzea – řada historická 150, 1981, zejm. s. 121 či Krejčík, T., Maráz, K.: *K recepci jezdeckého pečetního typu na konci 12. a v první polovině 13. století na příkladě pečetí Babenberků a Přemyslovců*. In: Česko-rakouské vztahy ve 13. století. Rakousko (včetně Štýrska, Korutan a Kraňska) v projektu velké říše Přemysla Otakara II. Sborník příspěvků ze symposia konaného 26.-27. září 1996 ve Znojmě. Praha: Vydavatelství UK, 1998 (edd. M. Bláhová a I. Hlaváček za spolupráce J. Hrdiny a P. Kubína), s. 261-262.

První typ mincovní pečeti Václava II., jenž Václav používal nikoli z titulu českého krále, ale pána a dědice Českého království a Markrabství moravského v letech 1283-1297 – tedy do korunovace - má poněkud zvláštní aversní stranu (obr. 1).[253] Na ní sice shledáváme majestátní typ pečetního obrazu - zatímco revers[254] je jezdecký[255] - ale poněkud jiný než tradiční majestát; majestát na předmětné Václavově pečeti v pečetním poli zobrazuje na trůnu sedícího prostovlasého mladíka s abnormálně zvětšeným mečem v pravici a levou rukou zachycenou za sponu pláště; tím je mimoděk zdůrazněn právě plášť. Heraldicky vlevo u trůnu v pečetním poli se nachází gotický štít s českým lvem. Legenda, sevřená perlovci rámovanými linkami, zní: + WENCEZLAUS. SECUNDVS. DEI. GRACIA. OTAKARI. REGIS. QVONDAM. FI/LIUS: DOMINVS ET ERES. REGNI. BOEMIE.[256] Pečeť je kulatého tvaru o velikosti 119 mm.

Ke vzniku druhého pečetního typu Václava II. zavdala podnět právě Václavova korunovace 2. června 1297 na českého krále. Majestátní avers druhého typu (obr. 2)[257] mincovní pečeti[258] českého krále Václav II. byl užíván Václavem v letech 1297-1301 z titulu českého krále a vévody krakovského a sandoměřského i markraběte moravského. Přináší již v pečetním poli tradiční panovnický majestát, zobrazující sedícího krále na trůnu s insigniemi - v pravici drží žezlo, v levé ruce jablko, na hlavě má korunu. Heraldicky vpravo od trůnu se nachází gotický štít s českým lvem, heraldicky vlevo gotický štít s orlicí.[259] Legenda zní: +WENCEZLAVS* SECVNDVS* SECVNDUS* DEI* GRATIA* REX* BOEMIE* DVX* CRACOVIE* / ET* SANDOMERIE MARCHIO(QVE)* MORAVIE*.[260] Pečeť kulatého tvaru měří 118 mm.

Další korunovace, nyní polská, dala podnět ke vzniku třetího a nyní i posledního typu mincovní pečeti Václava II., opět s majestátním typem pečetního obrazu na aversu a jsezdeckým typem na reversu pečeti. Český a polský král Václav II. jej užíval v letech

---

[253] Např. Moravský zemský archiv v Brně, E 57 Premonstráti, Louka sig. H 10; Čarek, J.: *O pečetech*, s. 17-18, vyobrazení tab. VII, Šebánek, J.: *Archivy zrušených klášterů moravských a slezských 1. Inventář pergamenů z let 1078-1471*. Publikace Zemského archivu v Brně, nová řada sv. 1. Brno: Kramerius, 1932, s. 53, č. 293, Bauer, O.: *O původu dvojstrannosti české pečeti panovnické*. Český časopis historický 37, 1931, s. 316, Pojsl, M., Řeholka, I., Sulitková, L.: *Panovnická kancelář*, s. 336, Homolka, J.: *K ikonografii*, s. 175 a 176, obr. 126, s. 177, Krejčík, T.: *Pečeť*, s. 126; vyobrazení např. Král, z Dobré Vody, V.: *O středověkých pečetech*. Časopis Společnosti přátel starožitností českých IV, 1896, s. 122, č. 18, Čarek, J.: *O pečetech*, tab. VII, Krejčíková, J., Krejčík, T. *Úvod*, obrazová příloha č. 6, Krása, J.: *Zobrazení české koruny*. Umění 42, č. 4-5, 1994, s. 273, obr. 6, Maráz, K.: *Pečeti pro CDB VII. a VIII. v archivech bývalého Západočeského kraje*. Minulostí Západočeského kraje XLI/1, 2006, s. 35-36 (kde i další literatura), resp. vyobrazení na s. 43, obr. 1, Maráz, K.: *Václav III. (1289-1306). Poslední Přemyslovec na českém trůně*. České Budějovice: Veduta, 2007, vyobrazení na s. 19, Charvátová: K.: *Václav II. Král český a polský*. Praha: Vyšehrad, 2007, s. 73, obr. 19. a detail z ní na s. 4.

[254] Šebánek, J.: *Archivy*, s. 53, č. 293, Bauer, O.: *O původu*, s. 316, Čarek, J.: *O pečetech*, s. 18, vyobrazení tab. VII, Pojsl, M., Řeholka, I., Sulitková, L.: *Panovnická kancelář*, s. 336, Homolka, J.: *K ikonografii*, s. 175 a 177, Maráz, K.: *Jezdecké pečeti*, s. 160, Krejčík, T.: *Pečeť*, s. 161, vyobrazení např. in: Král z Dobré Vody, V., *O středověkých pečetech*, IV, s. 122, Krejčíková, J., Krejčík, T.: *Úvod*, obrazová příloha č. 7, Maráz, K.: *Jezdecké pečeti*, s. 176, č. 6, Maráz, K.: *Pečeti pro CDB*, s. 36 (kde i další literatura k ní), vyobrazení s. 44, obr. 2, Maráz, K.: *Václav III.*, vyobrazení na s. 19, Charvátová: K.: *Václav II.*, s. 231, obr. 68.

[255] Děje se tak od III. typu pečeti Přemysla Otakara II. Čarek, J.: *O pečetech*, s. 15.

[256] V přepisech pečetních legend v tomto příspěvku zkratky rozvádím do kulatých závorek, symbol / označuje – jak je tomu ve sfragistice obvyklé – konec prvního řádku pečetní legendy.

[257] Např. Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí statky, sig. Bludy II 40 č. 1A.; k pečeti Šebánek, J.: *Archivy*, s. 70, č. 376, Čarek, J.: *O pečetech*, s. 18, Pojsl, M., Řeholka, I., Sulitková, L.: *Panovnická kancelář*, s. 336, Homolka, J.: *K ikonografii*, s. 177-179, Krejčík, T.: *Pečeť*, s. 126, Maráz, K.: *Pečeti pro CDB*, s. 36 (kde i další literatura), vyobrazení s. 45, obr. 3, Maráz, K.: *Václav III.*, vyobrazení na s. 28, Charvátová: K.: *Václav II.*, s. 179, obr. 49 a barevný obr. 2 za s. 192.

[258] Revers se typologicky nezměnil, je opět jezdecký. K němu nejnověji Maráz, K.: *Pečeti pro CDB*, s. 36-37, vyobrazení s. 46, obr. 4, Maráz, K.: *Václav III.*, vyobrazení na s. 28.

[259] Zda plamennou či moravskou není zřetelné.

[260] K reversní jezdecké straně srov. Šebánek, J.: *Archivy*, s. 70, č. 376, Čarek, J.: *O pečetech*, s. 18, Pojsl, M., Řeholka, I., Sulitková, L.: *Panovnická kancelář*, s. 336-337, Homolka, J.: *K ikonohgrafii*, s. 177, Krejčík, T.: *Pečeť*, s. 161.

1301-1305.[261] V pečetním poli na aversu je zachycen sedící panovník na trůnu s insigniemi. V pravici drží žezlo, v levé ruce jablko, na hlavě má korunu. Heraldicky vpravo od trůnu se nachází gotický štít s českým lvem, heraldicky vlevo gotický štít s plamennou orlicí, legenda zní: + WENCEZLAVS* SECVNDVS* DEI* GRACIA* BOEMIE* ET* POLONIE* REX.[262] Pečeť kulatého tvaru má velikost 117 mm.

Na tuto pečeť pak úzce navázal českým typářem Václav III., není však pravdou, že se jednalo toliko o přerytý a upravený typář Václava II.[263] Než tak však učinil, stal se nejprve v roce 1301 uherským králem. Na aversní[264] straně (obr. 3) jeho mincovní uherské královské pečeti[265] se v pečetním poli nachází král sedící na trůnu s korunou na hlavě, s žezlem v pravici a jablkem v levé ruce. Heraldicky vpravo od trůnu je umístěn gotický štít s českým lvem, co se však nacházelo na štítu heraldicky vlevo nevíme, neboť na všech nám dosud známých exemplářích se štít většinou vůbec nedochoval, nebo z něj zůstala toliko horní hrana. Mohlo se zde patrně objevit trojvrší s patriarším křížem, pruhy a vyloučit dokonce nelze - vzhledem k českému lvu - ani orlici z českých panovnických pečetí.[266] Legenda pravděpodobně zněla:[267] +WENCEZLAVS * [DEI * GRA * HVNGARIE * D] ALMACIE * CROACIE.RAME * SERVIE GA / *LLICIE.LODOMERIE.CVMAN.[268] Můžeme předpokládat, že obě pečeti (aversní i reversní) měly stejnou velikost. Kolik však přesně činila je již složitější, neboť veškeré dosud známé pečeti Václava III. jako uherského krále jsou pouhými torzy. Z těch nejlépe zachovaných lze konstatovat kulatý tvar pečetí s přibližným odhadem velikosti o něco více než 130 mm.[269] Václav III. užíval služeb tohoto pečetidla v letech 1301-1305.

---

[261] Např. Národní archiv, Archivy českých klášterů zrušených za Josefa II. Listiny, i. č. 836, sig. ŘC Zbraslav – 6; k pečeti Šebánek, J.: *Archivy*, s. 76, č. 407, Čarek, J.: *O pečetech*, s. 18-19, vyobrazení tab. VIII, Pojsl, M. - Řeholka, I. - Sulitková, L.: *Panovnická kancelář*, s. 337, Homolka, J.: *K ikonografii*, s. 177-179, vyobrazení s. 178 obr. 127, Sedláček, P.: *Vývoj heraldické symboliky českého státu (ukázka z připravované monografie)*. In: Heraldika na Slovensku. Zborník príspevkov z rovnocenného sympózia, usporiadaného v Trenčíne v dňoch 5. - 7. septembra 1996 (ed. M. Šišmiš). Martin 1997, s. 244, Krejčík, T.: *Pečeť*, s. 126, Krása, J.: *Zobrazení*, s. 273 obr. 7.

[262] K reversní jezdecké pečeti srov. Šebánek, J.: *Archivy*, s. 76, č. 407, Čarek, J.: *O pečetech*, s. 18-19, vyobrazení tab. VIII, Pojsl M., Řeholka, I., Sulitková, L.: *Panovnická kancelář*, s. 337, Homolka, J.: *K ikonografii*, s. 177-179, vyobrazení s. 178, obr. 128, Krejčík, T.: *Pečeť*, s. 161.

[263] Srov. k tomu článek Maráz, K.: *Jezdecké pečeti*.

[264] K aversní straně pečeti srov. *Pommerellisches Urkundenbuch* (hrsg. von M. Perlbach). Aalen 1969, reprint, s. 559, č. 634, Krejčík, T.: *Pečeť*, s. 127. K Václavově uherské pečeti srov. nejnověji Érszegi, G., Sölch, M., Szelényi, K.: *Sigilla regum – reges sigillorum. Königsporträts aus der Siegelsammlung des Ungarischen Staatsarchivs*. Budapest: Magyar Országos Levéltár, 2002, s. 64, č. 24, vyobrazení na s. 25 a Maráz, K.: *Pečeti*, s. 199-202 (v souvislostech), vyobrazení s. 200, Maráz, K.: *Václav III.*, vyobrazení na s. 40; starší vyobrazení např. in: *A magyar nemzet története. III. Az Anjouk kora az Anjou ház és örökösei (1301–1439)* (ed. S. Szilágyi). Budapest 1895, s. 13; příklady uložení některých pečetí viz: Magyar Országos Levéltár Budapest, A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa, č. 86892 (26. září 1302), č. 90461 (10. května 1302), č. 1631 (28. února 1302), č. 1632 (28. února 1302), č. 1633 (1. března 1302), č. 25065 (22. září 1302). Odlitky uherské pečeti Václava III. se rovněž nalézají in: Magyar Országos Levéltár Budapest, Pecsétgyűjteménye (gipszből készült), V. 8 Műdok által készített pecsét másolatok č. 337 a č. 901. Ze starší literatury k uherským pečetím srov. např. Pray, G.: *Syntagma historicvm de sigillis regvm, et reginarvm Hvngariae pluribvsque aliis*. Budae 1805.

[265] Revers je v tomto případě znakový.

[266] K tomu srov. Maráz, K.: *Pečeti*, s. 200.

[267] Je rekonstruovaná, neboť žádný exemplář se do dnešních dnů nedochoval neporušen. Přesto se na rekonstrukci dá spolehnout, jisté není jen umístění kvítků v rekonstruované části.

[268] V pečetním poli reversní strany mincovní pečeti se nachází gotický štít s trojvrším a s patriarším křížem – znak Uher – přičemž legenda zní: + IE . BVLGARIEQ(VE) * REX * MAGNIFICIE [* WENCEZ] LAI * SECUNDI / + BOEMIE * ET * POLONIE * RE[GIS PRIMO]GENITVS. Z výše uvedeného je očividné, že dvouřádková legenda reversní strany je pokračováním a doplněním dvouřádkové legendy strany aversní! Srov. k tomu nejnověji Maráz, K.: *Pečeti*, s. 200-201, vyobrazení pečeti na s. 2001, Maráz, K.: *Václav III.*, vyobrazení na s. 40.

[269] Např. Magyar Országos Levéltár, A középkori, č. 1632 (28. února 14302) nebo č. 25065 (22. září 1302). Jen vzdálenost od soklu trůnu po část koruny krále činí 98 mm, takže celková velikost pečeti musí být větší, odhadem musela činit něco přes 130 mm.

Po předčasné smrti Václavova otce Václava II. v červnu 1305 se ujal na přibližně rok vlády v českých zemích a Polsku – do října roku 1305 titulárně panoval ještě i v Uhrách – Václav III. Nemáme zpráv o tom, že by se za svého krátkého života do vraždy v Olomouc 4. srpna 1306 nechat korunovat na českého krále. Přesto je jeho pečeť českého a polského vládce mincovní s jezdeckým reversem a plným majestátem na aversu. Na aversní[270] straně (obr. 4) se v pečetním poli nachází sedící panovník na trůnu s insigniemi - v pravici drží žezlo, v levé ruce jablko, na hlavě má korunu. Heraldicky vpravo od trůnu se nachází gotický štít s českým lvem, heraldicky vlevo gotický štít s plamennou orlicí, legenda zní: + WENCEZLAVS * TERCIVS * DEI * GRACIA * BOEMIE * ET * POLONIE * REX. Velikost pečeti kulatého tvaru činí 117 mm. Pečeť (společně s reversní pečetí jezdeckou) byla užívána v letech 1305 (od 19. července)-1306. Na základě písemných pramenů se ovšem zdá, že do října roku 1305 byly užívány i uherské typáře Václava III. (majestátní a znakový), avšak pouze tehdy, když nebyly momentálně k dispozici v královské kanceláři pečetidla Václava III. jako českého a polského krále.[271]

Nástupci na trůnu českých králů – Jindřich Korutanský a Rudolf I. Habsburský – nedosáhli královské korunovace, českými králi byli pouze zvoleni; patrně pro neklidnou dobu, plnou dramatických zvratů. Proto také pečetili v českých záležitostech toliko sekretními pečetěmi, jež znamenaly určité provizorium.

První typ sekretu[272] (obr. 5) Jindřicha Korutanského je kulatého tvaru o velikosti 23 mm. V pečetním poli se nalézá korunovaná hlava krále zepředu (en face) s korunou, tvořenou obručí se čtyřmi liliemi (viditelné jsou přirozeně toliko tři), mezi kterými se nacházejí vložené lístky, schematicky znázorněné jako hroty. Legenda sevřená v perlovcích, zní: + SECRET(VM). HE(I)NR(ICI) REG(IS) BOEM(IE). Pečeť používal Jindřich v letech 1306 – 1308 (do srpna).

Druhý typ sekretní pečeti[273] Jindřicha Korutanského je vlastně převzatý jediný typář Rudolfa I. Habsburského (+ červenec 1307) – jenž byl zvolen českým králem v říjnu 1306 -

---

[270] Čarek, J.: *O pečetech,* s. 19, Pojsl, M., Řeholka, I., Sulitková, L.: *Panovnická kancelář*, s. 337, Homolka, J.: *K ikonografi*, s. 175; Maráz, K.: *Jezdecké pečeti*, s. 172–173, pozn. 46; vyobrazení Maráz, K.: *K vládě, osobnosti a vraždě Václava III*. In: Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od IX. do počátku XIV. století (ed. R. Fifková). Olomouc – Brno: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 2006, s. 52 (detail pečetního pole aversní strany mincovní pečeti Václava III.), Maráz, K.: *K sedmistému výročí zavraždění Václava III. v Olomouci*. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, společenské vědy č. 292, 2006, s. 61 detail z majestátní pečeti, Maráz, K.: *Václav III.*, vyobrazení na s. 8, Maráz, K.: *Pečeti Jana Lucemburského*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, vyobrazení na s. 88, obr. 26; vyobrazení majestátní strany mincovní pečeti Václava III. včetně moderního uměleckého ztvárnění od Doc. B. Teplého, raženého na památku 700. výročí zavraždění Václava III. na 4. straně obálky Olomouckého archivního sborníku jako příloha k článku Koudelka, M.: *Olomoucké listiny Václava III. a nejstarší dějiny obce Grygova*. Olomoucký archivní sborník 5, 2007, s. 40-45. Patrně nejlépe dochovaný exemplář pečeti in: Zemský archiv v Opavě, pracoviště Olomouc, Archiv města Olomouce. Listiny, i. č. 5 (13. ledna 1306).

[271] Známe zatím jistě jediný takový případ u listiny z 8. srpna 1305 ve prospěch braniborských markrabat, kde se v koroboraci uvádí: " *In cuius rei testimonium presentes litteras fieri et sigillis nostris cum titulis regnorum Ungarie, quibus cum sigillis regni Boemie careamus nunc utimur, iussimus communiri*". Srov. k tomu *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II* (ed. J. Emler). Pragae 1882 (dále jen *RBM II*), s. 885, č. 2051 a Maráz, K.: *Pečeti*, s. 207-208, pozn. 25. V říjnu roku 1305 vzdal Václav III. titulu uherského krále (srov. níže) a opustil logicky i svůj uherský typář.

[272] Např. Státní oblastní archiv v Třeboni, Velkostatek Orlík nad Vltavou, sig. I A alfa č. 3; k pečeti srov. Haas, A.: *Česká královská kancelář za Jindřicha Korutanského*. Zprávy Českého zemského archivu 9, 1949, s. 72-73, nejnověji Maráz, K.: *Pečeti Jana*, s. 17.

[273] Srov. např. Národní archiv, Archivy českých klášterů zrušených za Josefa II. Listiny , i. č. 1630, sig. ŘKřb Zderaz – 38; k pečeti srov. Haas, A.: *Česká královská kancelář*, s. 72-73, vyobrazení např. Margue, M. a kol., *Un itinéraire européen Jean l'Aveugle, comte de Luxembourg et roi de Boheme (1296-1346)*, Bruxelles: Centre Luxembourgeois de Documentation et d' Études Médiévales, 1996, s. 87, obr. 52, nejnověji Maráz, K.: *Pečeti Jana*, s. 17, vyobrazení s. 89, obr. 28b.

používaný z titulu českého krále (obr. 6).[274] Zmíněný sekret je oválného tvaru o velikosti 19x23 mm. V pečetním poli se nachází korunovaná hlava panovníka z profilu otočená heraldicky vlevo, legenda sevřená do perlovců zní: + MEVM SECRETVM. Rudolfovi patřil do smrti, Jindřich pečetil tímto typářem od srpna roku 1308.

Na uvedenou typologii pečetního obrazu navázal těsně i Jan Lucemburský, nepochybně v rámci *pietas*, tedy nutnosti navázat na předchůdce (neboť všichni minulí, současní i budoucí vládci jsou spolu ve vyšším smyslu spřízněni), což lze zahrnout mezi nejzákladnější panovnické ctnosti. První listinu Jana Lucemburského vydanou na českém území (30. listopadu 1310)[275] král Jan ještě nepečetil. Další pergameny z 19. prosince 1310[276] již byly opatřeny otiskem typáře prvního typu Janova portrétního sekretu. Sekret je oválného tvaru o velikosti 23x20 mm a v pečetním poli zobrazuje z profilu korunovanou hlavu panovníka otočenou heraldicky vlevo. Legenda, sevřená perlovci, zní: + SECRETVM MEVM. Druhý typ portrétního sekretu Jana Lucemburského máme v pramenech doložen k roku 1314 a 1315 a liší se jen několika drobnými detaily od prvního typu.[277] Nadto král Jan disponoval od korunovace v roce 1311 mincovní majestátně-jezdeckou pečetí.[278]

Čtenář si může položit otázku, proč je na některých pečetích českých králů použit majestát a na jiných pouze korunovaná hlava panovníka, resp. proč někteří panovníci používali velké pečeti s majestátem a jiní jen onoho portrétního sekretu? A jaký význam má v takových případech vlastně ona koruna na hlavě panovníka, užitá na sekretech?

Začněme nejprve výklady jednotlivých symbolů[279] a zobrazení. ***Majestát*** představuje obecně nejadekvátnější zobrazení panovníka, je symbolem královské hodnosti, vyjadřuje vizuální znázornění myšlenkového ideálu a vnitřní podstatu královské moci, symbolizuje povznesení krále do nadpozemské roviny, zdůrazňuje jeho určité božské posvěcení;[280] konečně již podle biblický vzorů byla řádně korunovaná a svatým olejem pomazaná osoba krále napolovic duchovní osobou s božským posláním. Majestát prezentuje panovnické ctnosti, zprostředkované od Boha, je výrazem vznešenosti. Smyslem vyobrazení krále v majestátu je přirovnat jej ke Kristu, neboť on sám se de facto stává zástupcem Krista na zemi.[281] Majestát

---

[274] Státní oblastní archiv v Třeboni, Velkostatek Orlík nad Vltavou, sig. I A alfa č. 1; k pečeti Haas, A.: *Česká královská kancelář*, s. 74, vyobrazení např. Beneš, F.: *Význam pečeti pro bádání v minulosti*. Praha 1955, s. 2, č. 39, Krejčíková, J., Krejčík, T.: *Základy*, s. 341, obr. 21, Maráz, K.: *Pečeti Jana*, s. 17, vyobrazení s. 89, obr. 28a.

[275] *RBM II*, s. 970-971, č. 2241, nejnověji srov. Maráz, K.: *Pečeti Jana*, s. 16.

[276] Srov. k němu např. Sächsisches Hauptstaatsarchiv Dresden, Ordensurkunden, Nr. 1922, 1923; *Un contre-scel du roi Jean l'Aveugle*. Publications de la Section Historique de l´Institut Grand-ducal de Luxembourg 1867. T. XXII, 1866, s. 189, Posse, O.: *Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige I*. Dresden 1909, tab. 48, č. 4, *V.* Dresden 1913, s. 36, Hlaváček, I.: *Johann der Blinde, König von Böhmen und Graf von Luxemburg*. In: Balduin von Luxemburg. Erzbischof von Trier – Kurfürst des Reiches 1285-1354. Festschrift aus Anlass des 700. Geburtsjahres (Hrsg. J. Mötsch und F.-J. Heyen). Mainz 1985, s. 172 č. 5, Brodský, *Pečeti Jana*, s. 119 pozn. 17, Laurent, R.: *Les sceaux des Princes territorieaux Belges du Xe siècle à 1482*. T. I/2. Bruxelles: Archives générales du royaume, 1993, s. 486, č. 26, *II*. Bruxelles 1993, tab. 249 obr. 26 (odlitek); Ewald, W.: *Siegelkunde*. Berlin-München 1914, tab. 16/10, Hiebaum, G.: *Gemmensiegel und andere in Steinschnitt hergestellte Siegel des Mittelalters*. Veröffentlichungen des Historischen Seminars der Universität Graz. T. IX. 1931, s. 32, č. 51, Brodský, P.: *Pečeti Jana*, s. 130, obr. 5, Margue, M. a kol.: *Un itinéraire*, s. 24, obr. 8, nejnověji Maráz, K.: *Pečeti Jana*, s. 17.

[277] Maráz, K.: *Pečeti Jana*, s. 17-18.

[278] Maráz, K.: *Pečeti Jana*, s. 18-19.

[279] Podstata výkladu symboliky mnohých níže uvedených pojmů je biblická. Srov. k tomu proto např. *Nový biblický slovník* (kol. autorů). Praha: Návrat domů, 1996, Heinz-Mohr, G.: *Lexikon symbolů. Obrazy a znaky křesťanského umění*. Praha: Volvox Globator, 1999, Becker, U.: Slovník symbolů. Praha: Portál, 2002 a Royt, J.: *Slovník biblické ikonografie*. Praha: Karolinum, 2006.

[280] Brodský, P.: *Pečeti Elišky Přemyslovny*. Časopis Národního muzea - řada historická 152, 1983, s. 40. Práce si všímá i formálního rozboru pečetí Jana Lucemburského. Nejnověji k tomu, samozřejmě nyní s oporou v Brodského práci, Maráz, K.: *Pečeti Jana*, s. 38.

[281] Brodský, P.: *Pečeti Jana*, s. 123.

má pochopitelně úzký vztah ke korunovaci, neboť zůstal určen pouze osobám korunovaným, doplňuje jej vhodně symbolika koruny, žezla a jablka, ale vlastně i trůnu a pláště.

Na majestátní pečeti jsou pochopitelně zachyceny panovnické insignie, jejichž předáním panovníkovi bylo realizováno viditelně jeho výše uvedené povýšení. Z insignií je jistě nejdůležitější královská koruna.

Koruna[282] zaujímala ústřední místo mezi královskými atributy křesťanského Západu po vzoru starozákonních příkladů.[283] Jedná se o panovnickou insignii, odznak panovnické moci, jejíž vznik sahá do velmi dávných dob. Pod vlivem Orientu byla tvořena zdobenou obroučkou (diadémem), k níž byly u některých druhů korun přidány kamary - oblouky, křížící se ve vrcholku a často zde doplněné křížem; to však až v lucemburské době přibližně za Karla IV. Koruna ztělesňuje a reprezentuje panovnickou a božskou moc.[284] Je určena k ozdobě hlavy jako znamení královské důstojnosti.[285] Tradiční zvykem bylo, že královské koruny, stejně jako ostatní panovnické insignie - jež jsou ostatně rovněž orientálního původu - bývaly zhotovovány z ryzího zlata. Jednalo se o součást panovníkova kultu - lesku panovníka, neboť oslnění drahocennými insigniemi při rituálu korunovace souvisle s odleskem boží milosti, vstupující na krále aktem korunovace a tvoří tak součást panovníkova *splendoru*.[286] I v uvedené záležitosti je ovšem možno vidět biblickou podstatu, neboť když Jóab dobyl a rozbořil město Rabu: "*David sňal z hlavy jejich Krále korunu. Shledal, že váží talent zlata; byl do ní vsazen drahokam. Bývala pak na hlavě Davidově.*"[287] Avšak toto pravidlo nebylo vždy chápáno tak přísně.[288]

Na tradičních středověkých "médiích," jaké představují např. mince a pečeti, je koruna někdy zobrazována pouze schematicky či v nezřetelných konturách a jistě tak plní pouhý význam symbolu.[289] Ostatně i při běžném výkonu své funkce měl panovník pouze zástupné insignie.[290]

Vedle koruny náležejí mezi tradiční královské insignie ***žezlo*** a ***jablko***. Žezlo je symbolickým odkazem na ratolest, na strom života, symbolizuje strom světa, jablko pak jeho plod. Také tyto insignie mají těsný vztah ke Kristu, nepostrádají srozumitelnost jako symbol královské moci. Žezlo - strom světa - je vlastně vševládou Kristovou,[291] jablko pak evokuje panování; v této symbolice lze najít jisté tradice již v antickém Římu od císaře Augusta.[292]

---

[282] Ke koruně a jejím právním významu srov. Karpat, J.: *Corona regni Hungariae v době Arpádovskej*. Bratislava 1937, Karpat, J.: *Dějiny uhorského štítného pojmu z hl'adiska právneho*. Historica Slovaca 1-2, 1940-1941, č. 3, s. 155-185. Práce obsahuje i různé výklady a teorie slova koruna s ohledem na situaci v několika zemích. Za upozornění na tyto práce i obstarání jejich kopií děkuji JUDr. Miriam Láclavíkové, Ph.D. z Právnické fakulty Trnavské univerzity.

[283] Žemlička, J.: *Rituál přísahy a koruna Václava II. K obrazu dvora posledních Přemyslovců.* In: Lesk královského majestátu ve středověku. Pocta prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám (edd. L. Bobková - M. Holá). Praha - Litomyšl: Paseka, 2005, s. 39.

[284] Buben, M.: *Encyklopedie heraldiky*. *Světská a církevní titulatura a reálie*. Praha: Libri, 1994, s. 214.

[285] *Nový biblický slovník*, s. 519-520, Heinz-Mohr, G.: *Lexikon*, s. 105, Becker, U.: *Symbol*, s. 123.

[286] Brodský, P.: *Pečeti Jana*, s. 124.

[287] *Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1988, 1 Pa 20,5-7.

[288] Žemlička, *Rituál*, s. 42.

[289] Tato situace nastala i u všech korun na pečetích, jež jsou předmětem tohoto příspěvku. Ke korunám a jejich podobě srov. alespoň Cibulka, J.: *Korunovační klenoty království Českého*. Praha 1969, s 18. O korunách srov. též např. Skýbová, A.: *České korunovační klenoty*. Praha 1982, Nový, R.: *Symbol české státnosti v 10.-12. století*. Folia historica Bohemica 12, 1988, s. 47-63. Ke svatováclavské koruně patrně nejnověji Bobková, L.: *Velké dějiny zemí Koruny české IV* (1310-1402). Praha-Litomyšl: Paseka, 2003, s. 213-237 a z uměleckohistorického hlediska Otavsky, K.: *Die Sankt Wenzelskrone im Prager Domschatz und die Frage der Kunstauffassung am Hofe Kaiser Karls IV*. Bern - Franfurt a. M. - New York - Paris - Wien 1992 (=Europäische Hochschulschriften, Reihe XXVIII Kunstgeschichte 142) či Žemlička, J.: *Rituál*. K podobám koruny v českém prostředí srov. citovanou práci Krása, J.: *Zobrazení*; k právní symbolice pojmu koruna pak za doporučení stojí i starší zde v příspěvku citované práce Karpata.

[290] Buben, M.: *Encyklopedie*, s. 218.

[291] Brodský, P.: *Pečeti Jana*, s. 124, *Nový biblický slovník*, s. 1173, Heinz-Mohr, G.: *Lexikon*, s. 310, Becker, U.: *Slovník*, s. 348.

[292] Brodský, P.: *Pečeti Jana*, s. 124, Heinz-Mohr, G.: *Lexikon*, s. 79, Becker, U.: *Slovník*, s. 102.

Trůn zdůrazňuje panovníkovu *potestas*, je to místo, odkud se vládne. Přijímat někoho vsedě bylo znamením vznešenosti a autority. Na mnohých pečetích (třeba i našich Václavů II. a III.) má architektonickou podobu upomínající na oltářní menzu. I to je snaha evokovat sakrální charakter vlády dotyčného panovníka.[293]

Nezastupitelnou úlohu má i šat[294] krále. ***Plášť*** krále vyjadřuje jeho vznešenost, důstojenství, odděluje jej - korunovanou a pomazanou osobu - od ostatních smrtelníků.[295] Často uvedená skutečnost bývá ještě podpořena vladařským prvkem sepnutím pláště sponou na rameni, jež může být ještě zdůrazněno zachycením ruky za plášť či sponu, jak se dělo na majestátní straně I. typu pečeti Václava II. Původ takového prvku je třeba hledat u císařů v antickém Římu, odkud ve středověku pronikl do Kristovy ikonografie.[296]

S majestátním pečetním obrazem nebo chceme-li obecně s majestátem velmi těsně souvisí - jak již bylo uvedeno - *korunovace*. Korunovace jsou v poslední době poměrně populárním a častým studijním tématem,[297] proto se jimi na tomto místě nebudu obšírně zaobírat. Nelze je ovšem zcela při sledované problematice pominout.

Život středověkého člověka byl plný symboliky a rituálů. Mezi nejdůležitější z nich náležely nesporně právě korunovace. Usednutí na stolec či trůn předchozích králů, vsazení koruny na hlavu církevní osobou a pomazání (posvěcení) povyšovalo středověkého panovníka do nadpozemské roviny, povznášelo jej nad ostatní smrtelníky a symbolicky povyšovalo do Kristovy roviny. Korunovační obřad ostatně zahrnoval i církevně liturgickou náplň. Právě sakrální ráz korunovace zajišťovala přítomnost vysokého církevního hodnostáře, nejčastěji metropolity církevní provincie nebo alespoň arcibiskupa; české krále do roku 1344 korunovali převážně arcibiskupové mohučští. Pomazaný král měl být nedotknutelný, útoky na něj byly považovány za svatokrádež. Nejdůležitější při korunovaci tak bylo pomazání, kterým získal vládce nadpozemské schopnosti. U Přemyslovců přesto korunovace byly jen prestižní záležitostí a až za Lucemburků se staly státoprávním aktem panovnické moci, nezbytným pro výkon vlády.[298]

Přestože přesně stanovené postupy při korunovaci jsou vesměs až dílem přibližně poloviny 14. století - v českých zemích je stanovil v korunovačním řádu prokazatelně teprve Karel IV. roku 1346[299] - aby byla i ve starší době korunovace nesporná, bylo třeba určité věci dodržovat jaksi "tradičně." Zdá se však – jak vyplyne níže - že tyto zvyklosti byly rozdílné stát od státu. V té nejobecnější rovině mezi ně náležela skutečnost, že korunovace musí proběhnout v tradičním místě korunovace králů, dále rituál korunovace musela vždy provést osoba patřičného církevního koronátora a to pravými, tj. "původními," korunovačními klenoty.[300]

---

[293] Brodský, P.: *Pečeti Jana*, s. 124, Heinz-Mohr, G.: *Lexikon*, s. 278.

[294] Obecně k právním konotacím šatu - byť autor nepojednává o královském - srov. z nejnovějších prací Tyl, T.: *Šat a jeho symbolika s právní relevancí*. In: Symbol a symbolika v právu. Sborník příspěvků z konference (edd. K. Brzobohatá – T. Tyl). Praha: Eurolex Bohemia 2006, s. 17-23.

[295] Brodský, P.: *Pečeti Elišky*, s. 41, Becker, U.: *Slovník*, s. 218.

[296] Srov. k tomu Brodský, P.: *Pečeti Jana*, s. 124.

[297] Z přebohaté literatury ke korunovacím uveďme alespoň následující: Cibulka, J.: *Český korunovační řád a jeho původ*. Praha 1934 (= Knihovna Časopisu katol. Duchovenstva, Nová řada 1), Labuda, G.: *O godności króla i institucji królestwa*. In: Przemysl II. Odnowienie Królestwa Polskiego (ed. J. Krzyżaniakowska). Poznań 1997, Rozek, M.: *Polskie koronacje i korony*. Kraków 1987, Antonín, R.: *Hnězdenská korunovace krále Václava II.* Časopis Matice moravské 123, 2004, s. 337-365, Žemlička, J.: *Rituál*; patrně nějnověji pak Malaťák, D.: *Korunovace přemyslovských králů*. In: Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problémy, názory, otázky. Sborník příspěvků z konference konané dne 18. října 2005 v Brně (k vydání připravil M. Wihoda ve spolupráci s D. Malaťákem). Brno: Matice moravská, 2006, s. 47-66 (zde i další literatura).

[298] Buben, M.: *Encyklopedie*, s. 217.

[299] Žemlička, J.: *Rituál*, s. 41-42.

[300] Velmi cenný je postřeh J. Žemličky, který mj. zjistil, že: "*Po celou éru přemyslovských králů neplnila totiž ještě fyzická koruna roli trvalého transpersonálního pojítka, které by...propojilo vládu dynastie, nýbrž zůstávala věcí osobní prestiže a reprezentace. Zarytým mlčením to potvrzuje nezájem kronikářů, tudíž i politické veřejnosti, o koruny jednotlivých panovníků a jejich osudy. Společně s dalšími krásnými a cennými skvosty patřily k jejich*

Důležitost náležitého koronátora platila rovněž v českých zemích a projevila se i u korunovace Václava II. na českého krále 2. června 1297. Tehdy nad tradičním koronátorem českých středověkých králů - arcibiskupem mohučským - Gerhardem byl totiž vyhlášen papežem interdikt a hrozilo mu suspendování z úřadu. Václav II. ovšem nepožádal jiného koronátora, neboť tím by zcela jistě byla narušena hodnověrnost jeho korunovace, ale naopak vyslal k papeži poselstvo, které mohučskému metropolitovi vymohlo milost, že smí plně vykonávat svůj úřad alespoň v den korunovace a náležitě tak korunovaci a pomazáním krále posvětit. Zbraslavský cisterciák k tomu ve své kronice uvedl: "*Avšak v oné době se naskytla této královské záležitosti dosti značná překážka, protože ten arcibiskup byl skrze Apoštolskou stolici zapleten do osidel suspenze z úřadu a interdiktu. Po předchozí rozumné poradě byli znovu posláni vyslanci k papeži, a abych shrnul obšírnou věc do stručných slov, vyslaní poslové dosáhli splnění žádaného přání a při návratu získali pro mohučského metropolitu takovou milost, že smí plně vykonávati svůj úřad alespoň v onen den, v kterém se má slaviti královské korunovační posvěcení*."[301]

Cenný komparativní materiál k problematice korunovací i důležitosti jejich jednotlivých součástí podávají informace o říšských korunovacích. Nakolik byla dříve badatelská veřejnost přesvědčena o nezbytnosti korunovat kandidáta o říšský trůn "původními" či "tradičními" insigniemi na tom jediném "pravém" místě, tedy v Cáchách, a jediným odpovídajícím koronátorem měl být arcibiskup kolínský, pak na základě nejnovějších výzkumů budeme muset zřejmě naše poznatky poněkud korigovat. Legitimita panovníka v Říši se pravděpodobně neodvíjela od "pravých" či "původních" korunovačních klenotů, ale od pravosti koronátora a místa - Cách. Jen v Cáchách se mohl královský uchazeč a kandidát na říšskou korunu posadit na kamenný trůn Karla Velikého a tím upevnit svá práva k říšské vládě. Přítomnost "pravých" královských insignií nebyla přitom nezbytně nutná, zdá se dokonce, že s pravou "římskou" korunou byly brány jako rovnocenné rodinné či dynastické koruny uchazeče. Mnozí císařové - jako např. Fridrich II. - dokonce totiž disponovali několika korunami, takže jako "*corona regni (imperii)*" mohla sloužit - při splnění podmínky korunovačního města Cách a řádného koronátora - vlastně jakákoli koruna.[302] Avšak pokud se takto korunovaný římský král zmocnil "původních" či "řádných" korunovačních klenotů, ceremoniál se mohl opakovat. Mohl, nicméně nemusel. Naopak, pokud korunovace proběhla i "řádnými" korunovačními klenoty avšak mimo Cáchy, musela se - měla-li mít punc pravosti a nezpochybnitelnosti - za nějaký čas v Cáchách opakoval.[303]

Jiná situace panovala ale v Uhrách, o čem se mohl za svého života přesvědčit také Václav III. Uherských korunovačních specifik bylo hned několik, k hlavním již od 12. století náleželo, že oprávněným vládcem byl jen ten, kdo nesl svatoštěpánskou korunu.[304] V Uhrách tak byla důležitější původní koruna a insignie. Když totiž ostřihomský arcibiskup Řehoř korunoval Karla Roberta z Anjou v polním táboře u Ostřihomi po smrti Ondřeje III. (+ 14. ledna 1301) na uherského krále, porušil přitom jisté právní zvyklosti. Z nich musíme

---

symbolické maiestas. Na další krok, v němž by se měnily v nadosobní spoluvlastnictví zemské reprezentace a celého "státu", se však ještě čekalo. Byl to přínos lucemburského období, podobně jako na druhé straně zakotvení lenního institutu, který se zhruba v téže době měnil v nástroj králových zájmů uvnitř české monarchie Lucemburků." Žemlička, J.: *Rituál*, s. 40.

[301] *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae regiae* (edd. F. Heřmanský - R. Mertlík - M. Bláhová). Praha: Svoboda, 1976, 2. opravené vydání, s. 110; latinsky in: *Fontes rerum Bohemicarum IV*. (ed. J. Emler). Pragae 1884, s. 73-74.

[302] Žemlička, J.: *Rituál*, s. 40-41.

[303] K tomu nejnověji Žemlička, J.: *Rituál*, s. 40-41 (v práci uvedena i starší literatura ke korunovacím).

[304] Srov. k tomu např. Čáda, F.: *Přehled dějin veřejného práva ve střední Evropě*. Brno: Čs. A.S. Právník v Brně, s. 57, či literaturu v následující poznámce. Není proto divu, že Uhři na svých korunovačních klenotech nesmírně lpěli a nepřekvapí jejich rozhořčení poté, co je v srpnu 1304 spolu s Václavem III., řadou uherských rukojmích odvezl z Uher Václav II.

vyjmenovat především absenci většiny uherských stavů při korunovaci, neboť ti stranili Václavovi, a zejména absenci pravé svatoštěpánské koruny - nejdůležitější podmínky platnosti korunovace; tu totiž krátce předtím unesl sedmihradský vévoda. Takže při korunovaci bylo použito koruny náhradní, narychlo vyrobené. Navíc Karlova korunovace neproběhla v korunovačním městě uherských králů, ve Stoličném Bělehradě (dnešní Székesfehérvár).[305]

Přednost před touto korunovací Karla Roberta tedy měla korunovace Václava III. Ta proběhla 27. srpna 1301 ve Stoličném Bělehradě nesporně "tradičními" korunovačními klenoty. Korunu mladému králi ale na hlavu vsadil arcibiskup kaločský Jan, neboť ostřihomský metropolita stál - jak jsme viděli - v táboře Karla Roberta, Václavova protivníka. Přestože Jan byl stoupencem Přemyslovců, představoval on jako koronátor problém. Nebyla totiž splněna podmínka tradičního uherského koronátora a papež Bonifác VIII. této skutečnosti využil jako záminky pro útok na přemyslovskou moc v Uhrách, zpochybnění Václavovy uherské korunovace i k hrozbě suspendování kaločského arcibiskupa Jana z úřadu.[306]

Poměrně málo je mezi českou historickou obcí známa skutečnost, že Václav III. byl jako uherský král korunován ještě jednou. Ona druhá korunovace ale nutně musela vyznít jako planá proklamace a poslední zoufalý pokus posílit ochabující tábor i sebevědomí posledních věrných přemyslovské vlády v Uhrách. Proběhla ve Václavově sídelním městě Budíně na jaře roku 1304, kdy z jeho tábora houfně dezertovali někdejší stoupenci, přičemž neapolská strana Karla Roberta z Anjou již nabývala těžko zvratitelné převahy. Tato druhá Václavova korunovace se již mohla vykázat toliko splněním jediné z tradičních podmínek nepochybné korunovace, totiž pravými korunovačními klenoty. Obřadu se nezúčastnil ani řádný uherský koronátor, nebyla přítomna většina magnátů, neproběhl ve Stoličném Bělehradě, který již drželi stoupenci Karla Roberta a ale v kostele Panny Marie v Budíně na hradě,[307] takže o její nespornosti nemohla být řeč. Jednalo se tak opravdu pouze o prázdné gesto.

Karel Robert z Anjou se nechal nakonec za svého života na uherského krále korunovat celkem čtyřikrát. Musel totiž. První korunovace proběhla na jaře roku 1301 a výše o ní byla zmínka. Druhá byla chápána jako protikrok vůči korunovaci Oty III. Dolnobavorského, jenž v uherských dějinách vystupuje rovněž pod jménem Béla V.[308] Po jeho odchodu ze země následovala v roce 1309 předběžná v Budíně a konečně v roce 1310 korunovace definitivní ve Stoličném Bělehradě. Ta poslední již byla provedena se všemi náležitostmi, dokonce i svatoštěpánskou korunou.[309]

***

Závěrem lze konstatovat následující poznatky. U českých králů byla dodržována poměrně přísná pravidla, určující, že na majestátní pečeť má nárok jen skutečně pomazaná a korunovaná osoba.[310] Objasnili jsme si tedy význam použití majestátu na pečetích králů.

---

[305] *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov IV. Pod vládou anjouovských král'ov. Slovensko po vymretí Arpádovcov a nástupe Anjouovcov na uhorský trón, Karola Róberta, L'udovíta Vel'kého a jeho dcéry Márie.* (ed. V. Sedlák a kol.). Bratislava: Literárne informačné centrum Bratislava, 2002, s. 21.

[306] *Pramene*, s. 21.

[307] K tomu naposled Žemlička, J.: *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*. Praha 2005, s. 323.

[308] Když se v říjnu roku 1305 vzdal v Brně ve prospěch Oty Dolnobavorského Václav III. dobrovolně vlády v Uhrách a předal mu uherské korunovační klenoty, byla výhodou pro Otu tedy tradiční uherská koruna. A Ota se nechal za podpory zbytku českých v Uhrách korunovat ve Stoličném Bělehradě na uherského krále. I on však postrádal při pomazaní pravého koronátora. Srov. k tomu i Maráz, K.: *Václav III.*, s. 107, pozn. 167. Tuto korunovaci neuvádí Beňko, J.: *Listina z roku 1301 na Plaveč. Diplomatická a historická hodnota.* Slovenská archivistika XVI, 1981, č. 2, s. 84, pozn. 15.

[309] *Pramene*, s. 25.

[310] Znovu v této souvislosti připomínám I. typ pečeti Václava II. sice majestátní, ovšem ne s plným majestátem. Za připomenutí jistě patří skutečnost, že Přemysl Otakar II. pečetil majestátním typářem teprve po své řádné

Jenže, jedno jenže tu zůstává a nikdo se s ním dosud nezaobíral. Již jsem totiž konstatoval, že Václav III. nebyl korunován za svého života na českého a polského krále. Ale – jak jsme viděli – užíval mincovní pečeti, na jejímž líci byl zobrazen v majestátu.

Jak vysvětlit tuto záležitost? Nabízejí se teoreticky tři možnosti: Václava v dětství korunoval jeho otec Václav II. na mladšího českého krále a nám se tato zpráva nedochovala; to je ale dosti nepravděpodobné, vzhledem k tomu jak podrobně vylíčil život jeho otce zbraslavský cisterciák ve Zbraslavské kronice. Dále by připadalo do úvahy, že Václavova pozice - jakožto posledního žijícího legitimního Přemyslovce - byla natolik neotřesitelná a nezpochybnitelná, že po majestátu "sáhl" jaksi samo sebou; ani tato hypotéza však nepostrádá slabiny, neboť jak jeho otec, tak děd si něco takového nedovolili a byli tehdy rovněž po určitou dobu posledními žijícími legitimními Přemyslovci.[311] Nejpravděpodobnější vysvětlení je tedy to poslední. Václav III. korunován již byl, i když na krále uherského. Měl tedy za sebou posvěcení a pomazání a zřejmě z tohoto titulu si mohl dovolit na pečeti použít majestátní typ pečetního obrazu. Pak teze o nároku na majestát (nejen) na pečetích pouze osob korunovaných a pomazaných plně platí. Majestát je tak symbolem plné a řádné korunovace.

Jak však interpretovat sekrety Jindřicha Korutanského, Rudolfa I. Habsburského a Jana Lucemburského (do korunovace), kde se objevuje jen poprsí panovníka s korunou na hlavě? Tedy spíše jak interpretovat korunu na jejich hlavách? Koruna na uvedených sekretech nesporně vyjadřuje nárok na trůn, nikoli však jeho plné držení.[312] Zde byla - podle mého názoru - rozhodující volba. Jindřich Korutanský ani Rudolf I. Habsburský nebyli za svého života korunováni a do počátku února 1311 ani Jan Lucemburský. Byli však předáky české stavovské obce za krále zvoleni, v Rudolfově a Janově případě jim ještě jejich otcové udělili české země v léno z titulů římského krále. A oni sami v koroboracích listin také zdůrazňují, že jakmile budou řádně korunováni, vydají příjemcům listinu téhož znění pod majestátní pečetí.[313] Jednalo se tak o provizorium; konečně zvyk pečetit takovými portrétními sekrety představoval tradiční a obvyklé provizorium i u římských králů od doby Albrechta I. Habsburského.[314] Koruna zde tedy symbolizovala nárok na trůn.[315]

---

korunovaci (proběhla o Vánocích roku 1261), přestože byl nezpochybnitelným a jediným panovníkem v českých zemích od roku 1253, kdy skonal Václav I. Srov. k tomu např. Čarek, J.: *O pečetech*, s. 14.

[311] Srov. k tomu předchozí pozn.

[312] Brodský, P.: *Pečeti Elišky*, s. 39.

[313] Maráz, K.: *Pečeti Jana*, s. 17-18.

[314] K obojímu Haas, A.: *České královská kancelář*, s. 73.

[315] Obdobná situace se objevuje – až na jednu výjimku - u českých královen. Jejich pečeti jsem nicméně do příspěvku nakonec nepojal, neboť přece jen mezi postavením krále a královny byl určitý rozdíl. Král byl prostě král, jediný skutečný vládce. K tomu vhodně srov. Brodský, P.: *Pečeti Elišky Přemyslovny*, s. 38-39 a zejm. s. 40. K pečetím Guty Habsburské a Elišky Rejčky srov. především Beneš, F.: *O pečetích* "*hradecké královny*" *Rejčky*. Hradecký kraj 1958, s. 143-147, Čarek, J.: *O pečetech*, s. 22-23; k pečetím Elišky Přemyslovny lze doporučit zejména již několikráte zde citovanou studii Brodský, P.: *Pečeti Elišky*, kde nalezne zájemce i starší literaturu.

Onou výjimkou je Guta Habsburská, které pečetila majestátní pečetí již před svou českou korunovací, přičemž bezpečně před korunovací na českou královnu nebyla korunována ani v jiné zemi. Důvod uvedeného počínání tak není zcela jistě znám. Srov. k tomu Čarek, J.: *O Pečetech*, s. 22.

Meč a váhy a paragraf – dva symboly práva

Jan Pinz

Úvod

Společenské jevy bývají vyjadřovány určitými znaky – obrazy, které znázorňují jejich vlastnosti v konvenčním tvaru. Tyto tvary jsou symboly konkrétních společenských jevů. Tedy znak je označením nějakého jevu, popřípadě předmětu, který je tímto obrazem reprezentován a zastupován pro účely vyjádření.[316] Smysl symbolu bývá naznačen ve vazbě na jiné symboly. Pojem symbolu má svůj zvláštní význam např. i v umění (estetické kategorie – obraz, alegorie), náboženství a psychoanalýze (obraz jako hlubinný smysl) a znamená v tomto případě zastupující zobrazení nebo vyjádření něčeho, co je samo o sobě nesdělitelné nebo sdělitelné obtížně. Podobně je tomu u fenoménu práva. Smysl jeho symbolů bývá rovněž spojován s jinými symboly ve vhodné koexistenci. Smysl symbolu práva reálně existuje jen uvnitř lidského společenství, mimo něj by byl jen prázdnou formou. Dvěma symboly práva, které se vyvinuly podobným způsobem, jsou jednak meč a váhy a jednak paragraf.

I. Dva kořeny významu slova právo

Pojem slova právo lze historicky chápat ve významu *to co se sluší činiti*, nikoli *to na co máme sílu*. Staročesky pojem právo vycházel z významu slov pravda – pravý / rovný, který naznačoval správný směr lidské činnosti.

Ve starém Řecku, tedy v helénistickém právu neexistoval konkrétní termín pro právo. Etické pojímání práva vedlo k tomu, že pojem práva splýval se spravedlností nebo žalobou (*diké*), ačkoliv existoval výraz např. pro ústavu a občanské právo (*politeia*) nebo zákony (*nomoi*). Snad proto nedospěli Řekové k obecnému pojmu práva ani k jeho univerzálnímu názvu. Byli to však právě Řekové, kteří jsou v právní vědě pokládání za tvůrce prvé teorie právní, a to teorie přirozeného práva, uvažujíce o právu přirozeném po stránce etické (učení Sókratovo, Platónovo, Aristotelovo a stoiků). Nicméně vedle filozofie, etiky, logiky a filologie náležela státověda k nejvýznamnějším duchovním vědám, které dalo civilizaci Řecko.[317] Řečtí filozofové a rétoři označovali vzhledem k jejich chápání řádu světa pojem právo výrazem *pax*, kterým vyjadřovali úměrnost ve společenských vztazích – mír. V římském právu *terminus technicus* označující pojem práva sice existoval, avšak slovo *ius* nebylo paronyma, nýbrž pocházelo od dvou různých kořenů.[318] V prvním významu slova *ius* se za základ tohoto slova pokládala činnost nařizovaná (*iussio* – rozkaz, *iussum* – nařízení, příkaz, *iubeo* – přikazovat, *iubere* – dát příkaz, *iubetur* – nařizovat). V druhém významu byl základ slova *ius* spatřován ve fenomenu spravedlnosti (*iustitia* – spravedlnost, *iustifico* – spravedlivě jednat, *iustus* – spravedlivý, *iustum* – právní spravedlnost).

---

[316] Znak má však vždy nějaké konkrétní designatum. Proto má znak svůj význam v sémantice, ve filosofii (obraz z hlediska své organičnosti), v moderní formální logice a v teorii informace. Znaky tu znamenají prvky určité vyjadřovací soustavy a jsou spojeny s nějakými hmotnými předměty nebo procesy (psané značky, zvukové signály apod.), které jsou nositeli jistého významu. V teorii informace je znak základním prvkem, z něhož se skládá sdělovaná zpráva a je spjat s tzv. sémantickou stránkou informace. Politické symboly vyjadřují určitý ideově-politický obsah.

[317] Viz Bureš, I. et al.: *Antická kultura slovem i obrazem*. Praha: Elzevir B. Moser, 1927, s. 11 a 28.

[318] Členění slovního kořenu právo na dvě odlišné kategorie není v učebnicích týkajících se římského práva obvykle zaznamenáno nebo je neznámo. Srv. např. Sommer, O.: *Učebnice soukromého práva římského. Díl I. Obecné nauky*. Praha: nákl. vl., 1933, s. 7 a násl.; Tureček, J. et al.: *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha: Orbis, 1963; Urfus, V.: *Historické základy novodobého práva soukromého*. Praha. C. H. Beck, 1994; Kincl, J. - Urfus, V. - Škřejpek, M.: *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995.

V kontextu tohoto nazírání římské jurisprudence se pojetí fenoménu práva rozpadalo na právo chápané juristicky a právo chápané filozoficky. Ryze juristicky chápané právo znamenalo redukci práva na pouhou legálnost. Filozoficky pojímaný fenomén práva představoval hodnotu nezávislou na společenských poměrech.

Retrospektivní náhled na plnohodnotné pojetí fenoménu práva (*ius, Recht, droit, diritto, right*) hledá v podstatě pojmu práva - které jako označení pro správnost, resp. pravost počínání stojí v příkrém protikladu s křivdou, nesprávností a nepravostí – ideály lidského soužití, nikoli pouhý regulační element, sloužící vládnoucí složce společnosti.

Z celého průzoru na hodnotově orientovaný pojem práva lze vysledovat prioritní ideu práva v podobě spravedlnosti, správnosti a rovnosti (*iustitia, veritas, aeuqitas*).

II. Dva symboly práva

Juristicky a filozoficky chápaný pojem práva v antické době předeslal následující diferenciaci pojmu práva v rovině práva pozitivního a práva ideálního. Tato dichotomie fenoménu práva vyústila v dva symboly práva, totiž meč a váhy a paragraf, které mají společný řeckořímský duchovní základ.

Symbol meč a váhy vycházel z řecké náboženské mystiky, která navazovala na východní mystéria a pronikla do Řecka koncem 5. st. př. n. l. Řecká mytologie pojednávající o nejvyšším řeckém bohu Diovi, strážci a vykonavateli osudu, ochránci shromáždění lidu, záštitě pravdy a spravedlnosti, a také nejvyšším soudci, který sídlil na hoře Olymp v řecké Thessalii (nebeské sídlo bohů), kde rozhodoval právní spory spolu s přísedící bohyní Themidou a bohyní Diké. Zatímco Themis byla bohyní zákonného pořádku, byla Diké bohyní spravedlnosti a ochrany práva. K nejvyššímu bohu a soudci Diovi doprovázela souzené bohyně svobody Liberta. Po rozsudku, který vynesl bůh Zeus v senátu s přísedícími Themidou a Diké, sestupoval odsouzený z hory Olymp do údolí. Na úpatí hory na něj čekala bohyně odplaty Nemesis pozorována z povzdálí Athénou – bohyní moudrosti a vítězné války, která byla zároveň ochránkyní statečnosti, práva, spravedlnosti, umění a života v míru. Athéné bděla nad právem, soudy, sněmy a ústavou. Vyzbrojena byla kopím.

Bohyně odplaty Nemesis pak pronásledovala ty odsouzené, kteří překročili pravou míru. K tomu měla v jedné ruce uzdu a bič a v druhé ruce míru a meč.[319]

Římané, kteří byli v kultuře, umění, a filozofii závislí na Řecku, převzali nejen principy právní filosofie a řadu institucí řeckého práva (*hypothéka, arrha, emfyteuse, hybrid*), ale převzali v redukované podobě i řeckou mytologii, když přejmenovali nejvyššího řeckého boha Dia na Jupitera se sídlem na římském Kapitolu.[320] Řecké bohyně Themidu a Diké přezvali na Justitii a bohyni Athénu na Minervu. Bohyně Justitia se stala nejen bohyní práva (zákonnosti), ale zároveň i bohyní spravedlnosti. V této funkční dualitě měla Justitia v jedné ruce váhy a v druhé ruce meč a oči měla zakryté páskou, aby neviděla šat – tuniku souzeného.[321]

Symbol paragraf vznikl v helénistické gramatice,[322] kde se pod tímto označením zpočátku objevoval pojem ve významu přípisku k napsanému textu, resp. linie napsaná vedle textu,

[319] Moudrost řeckého bájesloví zanechala důležité poznatky pro právní vědu: 1. Zákon a spravedlnost nebydlí ve stejném domě – zásada vlády dobrého práva. 2. Při rozhodování se musí konfrontovat zákon se spravedlností – zásada, že spravedlnost je základem státu. 3. Rozhodovat právní spory se mají ve sboru – zásada senátního rozhodování.

[320] Později křesťané přejmenovali boha Jupitera na Thea (Theos).

[321] Bohů řeckého bájesloví, jejichž činnost se dotýkala právnictví bylo několik. Někteří z nich měli v ruce kromě jiného též buď váhy nebo meč. Sloučení těchto symbolů v jeden nastalo až u římské bohyně spravedlnosti Justitie. Sporadicky se v římské mytologii vyskytovala též bohyně spravedlnosti Aequitas.

[322] Z řec. grammata – písmena byl vzat základ pro vědu o správném mluvení – grammatika est scientia recté loquendi.

anebo také jako rozdělovací znaménko, kterým se v rukopisech označovaly interpolované části. Později podle starořecké nauky o mluvnici sloužil paragraf k označování malých odstavců v souvislém literárním textu.[323] Zároveň se paragraf stával značkou pro systematické oddělování odstavců v právních textech zachycených na papyru. Konečně v římské jurisprudenci začal být paragraf spojován s číslem jako s označením části normativního právního textu.[324] Avšak ještě klasické Gaiovy Instituce (*Institutiones Gai* nebo též *Institutionum commentarii quator)* neznaly členění na paragrafy, zatímco Hadriánův Edikt (*Edictum perpetuum Hadriani*) byl již důsledně členěn na paragrafy. Odtud se paragraf stal v přeneseném smyslu symbolem práva vůbec.

V období římské republiky a principátu byly oba dva symboly práva spojovány s určitou kategorií *ius Romanus*. Symbol meče a vah zobrazoval správnou míru tvoření a používání práva – *aequitas*. S ním se spojovalo *ius aequum*. Symbol paragrafu představoval neměnnost a tvrdost práva, resp. jeho přísnou realisaci a aplikaci. Pro tuto kategorii římského práva se používal název *ius strictum*.

V dalších etapách vývoje lidské společnosti, státu a práva se oba tyto hlavní právní symboly používaly zároveň, přičemž symbol meč a váhy (*gladius et libra*) se více používal v soudnictví a vůbec všude tam, kde docházelo k rozhodování (např. ve sněmovních místnostech a na radnicích). Symbolu paragrafu (*paragraphos, paragraphus*) se naopak užívalo v souvislosti s právním řádem, právnickou literaturou a zákonností.

Jiná situace v používání klasických právních symbolů nastala v třicátých letech dvacátého století v nacistické právní vědě. Ideologický vliv *Blut-und-Boden-Theorie* znamenal pro německou právní vědu odklon od římského práva, který měl řadu konsekvencí.[325] Soudce byl považován za státního úředníka, pro kterého už nebyl zákon nepřekročitelnou mezí, neboť výklad práva se řídil podle národního přesvědčení a vůle Führera. Toto pojetí práva odsouvalo ideu spravedlnosti do pozadí. Proto byl v nacistické právní vědě odmítán symbol meče a vah a uznáván pouze symbol paragrafu.

Závěr

Klasické právní symboly, meč a váhy na straně jedné a paragraf na straně druhé, zůstávají nadále velikým odkazem antického právního myšlení, které tvoří důležitý komponent celé dnešní evropské kultury. V této souvislosti je zároveň nutno mít na zřeteli, "*že ideový základ kultury antické tvořili sami Řekové jako rodilí básníci, umělci a myslitelé a že Římané svou velkolepou státní, právní a vojenskou organisací kulturu řeckou jednotně zpracovali…*"[326]

Ve vzájemném vztahu obou právních symbolů, tzn. poměru meče a vah a paragrafu, se odráží hlavní idea práva, kterou je spravedlnost. Korelace těchto právních symbolů se přesvědčivě promítá do úlohy správného soudce, který při rozhodování hledá právo ve světě spravedlnosti (symbol meče a vah), ale svoje rozhodnutí odůvodňuje pouze slovy zákona (symbol paragrafu). Nebezpečí pro právo, plynoucí z respektování jen symbolu paragrafu, znamená v přeneseném smyslu nejen redukci práva na zákonnost, ale i zhoubné kontaminování práva politikou. A to zpravidla vede k tomu, že v rouchu práva jsou ukryta pravidla zvůle. Aby právo zůstalo, resp. vrátilo se ke svému původnímu poslání, nesmí být pouhým nástrojem regulace vztahů prospěšné pro držitele moci, tzn. že nesmí sloužit politice.

---

[323] Od pojmu označeného výrazem paragraphos je nutné odlišovat význam slova paragramm ve smyslu dodatku nebo slovní hříčky. Avšak základem termínu paragraphos je označení pro psaní – graphos (latinsky – graphia).

[324] Např. způsob citace z Corpus iuris, je odlišný pro jeho jednotlivé části (Institutiones, Digesta, Codex). U Institucí se používá symbolu paragrafu (př. §. 8I. 2,6.), u Digest označení Lex (př. lex 26 D. 45, 1.) a u Kodexu označení constitio (př. constitutio 12 Cod. 8, 18.). Glossátoři spojili ve 12. století Instituce, Digesta, Kodex a Novely do 5. svazků pod názvem Corpus iuris civilis, kde na okraji textů byly ještě glossy.

[325] Srv. k tomu Knapp, V: *Problém nacistické právní filosofie*. Praha: V. Linhart, 1947, s. 44 a násl.

[326] Bureš, I. et al.: *Antická kultura*, s. 1.

Ostatně významný český literát a *poeta laureatus* (a také právní archivář) Karel Jaromír Erben poměr práva a politiky vystihl nejpřípadněji slovy: "*Kde právo slouží politice, tu pravda musí do temnice*."

Literatura:

Bureš, I. et al.: *Antická kultura slovem i obrazem*. Praha: Elzevir B. Moser, 1927.
Kincl, J. - Urfus, V. - Škřejpek, M.: *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995.
Knapp, V: *Problém nacistické právní filosofie*. Praha: V. Linhart, 1947.
Sommer, O.: *Učebnice soukromého práva římského. Díl I. Obecné nauky*. Praha: nákl. vl., 1933.
Šílený, T.: *Řecké starožitnosti*. Praha: Jednota filosofická, 1926.
Tureček, J. et al.: *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha: Orbis 1963.
Urfus, V.: *Historické základy novodobého práva soukromého*. Praha: C. H. Beck 1994.

Právní památky na cestě České Budějovice – Trhové Sviny

Pavel Salák jr.

Úvodem svého příspěvku předestírám, že právní památky v něm představené pocházejí z různých období a můžeme říci, že se váží i k různým právním odvětvím. Přesto mají něco společného – vznikly na jednom území, na jedné cestě a jejich existence je s touto cestou přímo či nepřímo spjata. Ostatně není to náhodou, že právě řadu právních památek nalézáme u komunikací. Cílem práva, jak víme, je upravovat vztahy mezi lidmi. A práv cesty jsou prostředníky lidských vztahů, cesty už od pravěku spojovaly jednotlivá lidská sídliště a umožňovaly tak komunikaci mezi nimi. Předmětem mého zájmu není nějaká abstraktní cesta, nýbrž konkrétní komunikace, tzv. Česká (Pehemweg), nebo též Vitorazská stezka, která spojovala jihočeskou metropoli s Vitorazskem a dále vedla až do Vídně.[327] Jde o dnešní silnici II. třídy č. 156, přičemž předmětem mého zájmu bude jen její úsek z Českých Budějovic do Trhových Svinů. Volba právě této cesty pak byla provedena z mnohem prozaičtějších důvodů, k Českým Budějovicím i k Trhovým Svinům má moje rodina úzký vztah a proto je mi tato cesta již od dětství důvěrně známa.[328]

Jak bylo výše naznačeno, datace vzniku této stezky je dosti problematická, nicméně můžeme se domnívat, že její základy sahají skutečně až do pravěku.[329] Jelikož však výchozím bodem bude město České Budějovice, je pro nás významný rok 1265, kdy bylo toto město na soutoku Vltavy a Malše založeno.[330] Důvodem k založení města byla snaha o posílení panovnické moci na proti Víktovcům[331], proto toto královské město bylo od počátku vybaveno řadou privilegií a postupně přebíralo místo dosavadních obchodních středisek, jako byly Doudleby či Netolice.[332] Město bylo postaveno tzv. „na zeleném drnu“ a jeho dispozice patří k vrcholům královských fundací. Centrem města je čtvercové náměstí o rozloze jednoho hektaru. Na náměstí také začíná naše cesta a přímo zde můžeme naleznout hned dvě právní památky. Náměstí sloužilo především k trhům a poctivost prodejců si každý mohl ověřit – dodnes je na zdi radnice připevněna **tyč o délce českého lokte**. Na náměstí se však obyvatelé shromažďovali i za jiným účelem, např. při popravách. Právo hrdelní, spolu s právem stíhat a zatýkat zemské škůdce, měly Budějovice od r. 1381. Jakkoliv zde došlo k řadě poprav,

---

[327] Chvojka, J.: Město pod Černou věží. 1. vydání. České Budějovice:Actys, 1992, s. 6.

[328] Podle některých hypotéz právě zde byla zemská hranice, která se teprve později posunula směrem k Novým Hradům. John, J.: Trhové Sviny mé, tvé, naše. 1. vydání. Č. Budějovice: Městský národní výbor Trhové Sviny, 1974, s. 18.

[329] Datovat stáří teto cesty samotné je dosti těžké, nicméně můžeme její existenci předpokládat již ve starověku Svědčit o tom může např. archeologický nález depotu hřiven, který se podařil najít v Suchém Vrbném (1908) a pak ještě na několika dalších místech v letech 1955 a 1962. Chvojka, J.: Město pod Černou věží. 1. vydání. České Budějovice: Actys, 1992, s. 5 an. Stejně tak můžeme uvést i jako nepřímý důkaz nález mincí římských císařů Antonia Pia a jeho syna Aurelia Pia (2. stol. n.l.). Kol.: Trhové Sviny, 500 let města. 1. vydání. České Budějovice: vydáno pod protektorátem městské rady v Trhových Svinech, 1938, s. 14 a 15.

[330] Mělo se tak stát 10. března 1265, jak vyplývá z opisu latinské listiny objevené r. 1817. Bohužel, zakládací listina se nedochovala. však bylo vytvoření pevných základen panovnické moci v oblasti panství pánů z Rožmberka.

[331] Jihočeský šlechtický rozrod pojmenovaný po Vítkovi z Prčic. Z tohoto rozrodu později vzešly rody pánů z Rožmberka, z Hradce z Landštejna, ze Stráže a z Ústí. Rodovým znakem byla pětilistá růže v různých barevných kombinacích. O moci tohoto rodu svědčí i fakt, že v pol. 14. stol., kdy z 215ti šlechtických hradů, jich plná stovka připadala na 15 nejvýznamnějších rodů a z těchto jen Rožmberkové vlastnily třináct hradů. Kol.: Dějiny hmotné kultury I/1. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 268, 270.

[332] Jen pro srovnání – až do husitských válek na jihu Čech byla pouze tři královská města (Č. Budějovice, Písek, Netolice), proti padesáti pěti městům poddanským. Obdobnou úlohu měl plnit i cisterciácký klášter ve Zlaté Koruně, který byl založen r. 1263.

z nichž některé jsou nechvalně známé.[333] O popravě, jejíž připomínkou je **tzv. „bludný kámen“**, však nevíme skoro nic. Pouze to, že roku 1478 (někdy též 1470) zde bylo popraveno deset mladíků, kteří se vzepřeli rychtáři. Při zatýkání byl jedním z nich rychtář zabit, a jelikož odmítli říci, kdo je viník, byli všichni popraveni. Jejich jména však nejsou známa, z čehož můžeme dovodit, že nešlo o vzpouru stoupenců zavražděného purkmistra Puklice[334], ani o příslušníky měšťanských rodů. Patrně byly mladíci tovaryši, existuje ovšem i hypotéza, že šlo o příslušníky uherské posádky.[335] Připomínkou této události je kámen označený křížem, který se nachází poblíž Samsonovy kašny směrem k hotelu Zvon. O kamenu panuje pověst, že kdo jej po dvacáté první hodině večer překročí, nenajde cestu domů - odtud jeho název. Popraviště bylo v 16. stol. přeneseno před Svinenskou bránu a na náměstí se vrátilo až za třicetileté války.[336] Jiná, velmi častá památka na trestní právo středověku – pranýř – se v Českých Budějovicích nedochovala.[337] Pranýř nejprve ustoupil stavbě Samsonovy kašny a z centra náměstí byl r. 1719 přesunut před radnici, odkud však zmizel vlivem josefínských reforem.

Historické centrum města bychom na cestě do Nových hradů opouštěli Svinenská branou, též zvanou Vídeňská.[338] Cesta vede přes vesnice Mladé[339] a Nedabyle. Další zastávkou na naší cestě je ves Strážkovice. Strážkovice původně byly patrně strážním bodem chránícím Doudlebské hradiště, popř. právě tuto kupeckou stezku. Tato obec je od Českých Budějovic vzdálena asi jedenáct kilometrů, zde tedy přibližně končilo českobudějovické právo mílové.[340] V r. 1464 město začalo své mílové právo razantně vymáhat a zničilo řadu hospod a sladoven. To se pochopitelně nelíbilo nejen poškozeným poddaným, ale především jejich vrchnostem. Následujíc vyšetřování a v případě Kameného Újezda i přeměřování míle však dalo budějovickým za pravdu. Strážkovice ve výčtu obcí, které budějovičtí napadli, chybí. Jakkoliv v té době ještě Budějovicím nepatřily (město ves koupilo až v r. 1544)[341], nepředstavovalo pro město vážnou konkurenci. Možná i z tohoto důvodu nemáme ani zprávu o existenci nějakého

---

[333] Např. tzv. krvavá hostina na radnici, kdy v noci 18. března 1611 velitel Pasovských žoldnéřů plukovník Rameé, aby utužil upadající morálku, opil devět svých důstojníků, nechal je nad sebou samými podepsat rozsudek smrti a následně bez soudu dal popravit na dvoře radnice. Encyklopedie Českých Budějovic. 1. vydání. České Budějovice: Nebe, 1996, s. 548.

[334] Ondřej Puklice ze Vztuh (asi 1410-1467), významný budějovický patricij, od r. 1444 v městské radě, českobudějovický purkmistr, významně se angažující v řadě sporů s Rožmberky (především v odboji proti zástavě města Ladislavem Pohrobkem Jindřichovi z Rožmberka). Byl svržen poté, co jako stoupenec Jiřího z Poděbrad odmítl publikovat bulu o jeho exkomunikaci. Zemřel ve vězení na následky zranění. Encyklopedie Českých Budějovic. 1. vydání. České Budějovice: Nebe, 1996, s. 405.

[335] Pletzer, K.: K českobudějovické pověsti o bludném kameni, Kulturní kalendář, červen 1970, s. 13-17.

[336] Encyklopedie Českých Budějovic. 1. vydání. České Budějovice: Nebe, 1996, s. 382, 383.

[337] První výslovná zmínka po pranýři pochází z r. 1467. Encyklopedie Českých Budějovic. 1. vydání. České Budějovice: Nebe, 1996, s. 389-390.

[338] Město mělo celkem tři brány: Rožnovskou (Lineckou), Svinenskou (Vídeňskou) a Pražskou. Svinenskou bránu představovala hranolovitá stavba obdélníkového půdorysu, která vznikla asi koncem 13. stol., na konci dnešní ulice Karla IV. Po požáru 1526 už nebyla asi obnovena v původní výši. Brána byla zbořena r. 1845, rok po Rožnovské bráně, Encyklopedie Českých Budějovic. 1. vydání. České Budějovice: Nebe, 1996, s. 484.

[339] Doba, kdy České Budějovice získali Mladé, není známa, ale 1380 je již prokazatelně město vlastnilo a šlo o jednu z nejstarších vsí. Chvojka, J.: Město pod Černou věží. 1. vydání. České Budějovice: Actys, 1992, s. 29.

[340] Toto právo obdrželi České Budějovice již r. 1351, přičemž r. 1410 jim Václav IV toto právo rozšířil na výslovný zákaz výroba sladu a vaření piva v okruhu jedné míle, přičemž dohled nad tímto právem svěřil městu samotnému. Míle byla dlouhá 365 provazců, z nichž každý čítal 52 pražských loktů (0,5914m), celková délka míle tedy byla 11,224 km. Míle měla být, podle sporu z r. 1464 počítána od prvního mostního oblouku městské brány. Pletzer, K.: Obrana českobudějovického práva míle v r. 1464. Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu, 1973, roč. X., č. 1, s. 3.

[341] Ves byla koupena spolu s částí Doudleb a vsí Straňany od Václava Metelského z Feldorfu. Encyklopedie Českých Budějovic. 1. vydání. České Budějovice: Nebe, 1996, s. 271.

kamene, jež by označoval hranici Budějovického mílového práva, jako tomu bylo právě u Kamenného Újezda.[342]

Se Strážkovicemi je však spojena jiná právní památka. Na návsi, v místě, kde se odděluje cesta na Komařice a Římov stojí **kamenný válcovitý rozcestník**. Na tomto ukazateli jsou patrné dva mírně zapuštěné obdélníky, v nichž byly vytesány šipky s udáním směru. Do dnešních dní je čitelná již pouze jedna z těchto směrovek ukazující cestu *„nach Wittingau-Budweis-Gratzen"* (Třeboň - Č. Budějovice – Nové Hrady). Vznik tohoto směrovníku spadá, podobně jako u většiny prvních dopravních značek, do 1. pol. 19. stol. Ve třicátých letech se buduje, v souvislosti s koněspřežnou dráhou Č. Budějovice – Linec spojka mezi Třeboní a Holkovem, ve čtyřicátých letech se pak buduje silnice Č. Budějovice – Nové Hrady. Na výstavbě silnic se měla finančně podílet panství, jimiž silnice procházely. Strážkovice v té době byly rozděleny na pět dílů[343] a tak nebylo jasné, kdo se ujme úkolu vybudovat ukazatel. V říjnu pověřil budějovický magistrát v říjnu 1845 městskému staviteli Josefu Bednaříkovi vyhotovení plánu a rozpočtu. Vycházet měl přitom z vzorového doporučení krajského úřadu v Lokti z 1. září 1840. Stavitel předložil tři návrhy 30. prosince 1845, na to v Budějovicích nastalo jednání o nejvhodnější variantě. Mezi tím však patník pořídila – a zaplatila – správa komařického statku, takže nejpozději 22. dubna již ukazatel stál. Jak bylo výše řečeno, nápis byl na patníku vyryt v němčině,[344] ovšem někdy během konce 19. stol. došlo k jeho přetření ochranným nátěrem a směrovky byl provedeny v češtině. Ovšem tak mizerné, že vzbudil značnou nevoli v budějovických novinách Budivoj (3. října 1902).[345]

V lese za Strážkovicemi nalezneme další právní památku. Oproti současné cestě se nachází poněkud stranou, ukrytá v lese, nicméně ze silnice jsou dobře viditelné dva modříny, které ji označují. Na podzim roku 1577 zde došlo k tragické události. Na trhosvinenský jarmark, který se konal 4. října vyrazili českobudějovičtí řemeslníci a obchodníci. Cestou však byli přepadeni a během nastalého boje zemřel minimálně jeden člověk,[346] budějovický mečíř Šimon Nitzko. Na památku této smutné události byl vztyčen **kamenný kříž**. Kříž má podobu stély v jejíž horní části je znamení kříže, rozměry této stély jsou 175 x 55 cm.[347] Kříž byl doplněn nápisem, dnes již částečně poškozený: ANNO DOMINI 1577/AM TOG FRANCISCI/IST DER ERBA/SIMON MITZKA/SEINES HANTW/ERCRS EIN SCH/WERTFEGER N.../BURGER IN BOHA/MISCHE BUDEWE.../AN DISEM ORT/VON DEN RAUBER/...N ERMORDET WO/RDEM GOTT VERLEI../IM UND UNS ALL/EN EIN FRELICHES/AUFERSTEHEN/AMEN.[348] Obvykle bývají tyto kříže označovány jako

---

[342] Bohužel, ani tento kámen se do dnešních dní nezachoval. Blíže k problematice mílového práva viz. Pletzer, K.:Obrana českobudějovického práva míle v r. 1464. Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu 1973, roč. X., č.1, s. 1-4.

[343] Vedle poddaných Budějovic zde část obce patřila Komařickému panství cisterciáků z Vyššího Brodu, dva díly pak Schwarzenberkům (Třeboňské a Krumlovské panství) a konečně poslední díl krumlovské prelatuře. Kovář, D.: K datování některých silnic a staveb na Českobudějovicku. Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu, 2006, roč. XLIII., č. 2, v tisku.

[344] Je dost možné, že se zde odrazila i jazyková příslušnost pořizovatele, neboť komařický statek patřil Vyšebrodskému klášteru, zatímco obec byla ryze česká.

[345] Nápis zněl: „Do Trhovi Svnini, Novi Hradi, Do Třeboně a Hradci." Kovář, D., K datování některých silnic a staveb na Českobudějovicku. Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu, 2006, roč. XLIII, č. 2, v tisku.

[346] Že bylo obětí více dovozuje Karel Pletzer patrně z formulace konceptu listu pro pana Viléma z Rožmberka z 23.srpna 1578, kde se píše: *„...obráni a obloupeni, někteří i zamordováni jsou..."*, můžeme se však domnívat, že skutečně objetí byl jen Šimon Nitzko, pokud by totiž objetí bylo více, byla by jména těchto osob také jistě zmíněna. Formulace listu tak může být pouze obecnou. Pletzer, K.: Vyšetřování vraždy mečíře Šimona Nitzka z r. 1577, Výběr z prací členů historického kroužku, 1967, roč. IV , č. 3 , s.46.

[347] Kol.: Kamenné kříže Čech a Moravy. 1. vydání. Praha, Argo: 1997, s. 56

[348] Převzato z Pletzer, K.. Pomník vraždy českobudějovického měšťana z r. 1577, Výběr z prací členů historického kroužku 1965, roč. II., č. 1, s. 21-22, mírně upraveno.

kříže smírčí, jakkoliv skutečných smírčích křížů je jen minimum.[349] Nemáme žádné doklady o tom, že by byl postaven pachatelem činu, neexistuje žádná smírčí smlouva[350] a okolnosti celého případu spíše naznačují, že kříž nebyl vztyčen těmi, kdo Šimona Nitzka zabili, nýbrž jeho manželkou.[351] Jde tedy spíše o kříž pamětní. Přesto však známe jména jeho vrahů, nebo alespoň někoho, kdo se na jeho vraždě nejspíš podílel.

Vedle této krátké zprávy existuje ještě několik dalších zpráv, které nám poskytují jednak českobudějovické kroniky, jednak knihy konceptů města Českých Budějovic. Jakmile se o tom město dozvědělo, vyslalo pojízdné, aby lupiče sledovali. Těm se je však podařilo setřást a teprve ve Veselí nad Lužnicí se jezdcům podařilo přistihnout v hostinci zemského škůdce *„nějakého Frydricha“* a Oldřicha Plemátla z Hodějovic s nějakým kradeným zbožím.[352] Bohužel budějovickým se nepodařilo od Plemátlovy vrchnosti získat povolení k výslechu právem útrpným, jakkoliv již jednou byl Plemátl souzen pro vraždu a smrti unikl jen díky prosbě pana Břetislava Švihovského. Po nějakém čase jeho bratr Petr žádal pana z Rožmberka o intervenci, a tak musel být po tři čtvrtě roce věznění propuštěn. Teprve o několik let později v prvních měsících roku 1581 vyznal Říha Odslon,[353] který se koncem předchozího roku dopustil vraždy v Nehringerově dvoře u Svinenské brány, že na vraždě Šimona Nitzka se podílel právě onen Oldřich Plemátl se svou družkou.[354] Tentokrát již jeho vrchnost nekladla překážky a Plemátl byl vydán Netolickým úředníkem rožmberského vladaře, Matějem z Veveří, do Budějovic. Soudu se však již nedočkal, neboť zemřel ve vězení dne 17. června 1581, patrně na následky výslechu právem útrpným. Den to té byla jeho družka Johanka popravena utopením.[355]

Asi o dva kilometry dále, poblíž samoty Veselka (u Jedovar a Rankova), nalezneme další dopravní značku. Rovněž tato památka se dnes nachází mimo trasu současné silnice, která překlenuje údolí říčky Stropnice po novém mostě. Původní cesta, která vedla podél samoty Veselka, se pár desítek metrů za touto samotou prudce svažovala do údolí Stropnice k, kdysi dřevěnému, mostu.[356] Nadto tato cesta nevedla rovně, nýbrž v levotočivé zatáčce. Na tomto

---

[349] Kol.: Kamenné kříže Čech a Moravy. 1. vydání. Praha, Argo: 1997, s. 10 a 11, 15an.

[350] Vztah smírčích křížů a smírčích smluv také není zcela jednotný, existuje řada křížů, u nichž smlouvu nemáme, ale stejně tak i řada smluv, kde o zřízení kříže není ani slovo. Samotné zřízení kříže tedy nemuselo být nutnou sankcí, nýbrž pouze zvykem, jímž se dávalo najevo pokání pachatele. Kol.: Kamenné kříže Čech a Moravy. 1. vydání. Praha, Argo: 1997, s.22.

[351] Šimon Nitzko měl ženu a dvě děti dcery Kláru a Lucii. Po jeho smrti prodala jejich dům v Mikulášské ulici (nyní ulice U Černé věže), který její muž koupil ř. 1568, purkmistrovi Hundertschockerovi. Pletzer, K.: Pomník vraždy českobudějovického měšťana z r. 1577, Výběr z prací členů historického kroužku 1965, roč. II., č. 1, s. 24.

[352] Koncept listu pro pana Viléma z Rožmberka z 23. srpna 1578. SOkA České Budějovice, archiv města České Budějovice, knihy, č. knihy 309 (knihy konceptů z let 1578-1581), mikrofilm č. 613.

[353] O povolení výslechu právem útrpným žádá rada města Českých Budějovic dne 20. ledna 1581 (nikoliv 9. ledna, jak udává K. Pletzer) pana z Rožmberka. Viz koncept listu panu z Rožmberka z 20. ledna 1580, SOkA České Budějovice, archiv města České Budějovice, knihy, č. knihy 309 (knihy konceptů z let 1578-1581), mikrofilm č. 613.

[354] Koncept listu Matějovi z Veveří, rožmberskému úředníku v Netolicích ze dne 9. února 1581. SOkA České Budějovice, archiv města České Budějovice, knihy, č. knihy 309 (knihy konceptů z let 1578-1581), mikrofilm č. 613.

[355] K. Pletzer uvádí, že se Ondřej Plemátl přiznal nejen k Nitzkově, ale i k jiným vraždám (Pletzer, K., Vyšetřování vraždy mečíře Šimona Nitzka z r. 1577, Výběr z prací členů historického kroužku, 1967, roč. IV , č. 3 , s.47). Vychází přitom z textu edic českobudějovických kronik z 16. století, kde se uvádí: *„...haben auch andere Mord getan und gestohlen.“* (Pletzer, K.: Pomník vraždy českobudějovického měšťana z r. 1577, Výběr z prací členů historického kroužku 1965, roč. II., č. 1, s. 23). Nemůžeme ovšem s jistotou říci jestli tato poznámka nemá vztah k předchozí činnosti Oldřicha Plemátla.

[356] Dřevěný most přes Stropnici je zmiňován v r. 1938 v souvislosti s prostředky potřebnými ke zničení mostů v případě obrany úseku lehkého opevnění č. 182. Z linie lehkého opevnění se dodnes zachoval jeden objekt LO

nebezpečném místě proto bylo rozhodnuto o umístění **tzv. brzdného kamene, lidově přezdívaného „čuba."** Tato značka před prudkým klesáním upozorňovala formany, aby použili kolové lyžinové brzdy, obecně zvané šubka nebo čubka (odvozeno z německého názvu Hemmschuh). V českobudějovickém archivu okresního úřadu se nachází projekty k jejich zřízení datované 10. října 1852. Jde sice o kameny na silnici České Budějovice – Kaplice.[357] Můžeme ovšem předpokládat, že brzdový kámen u Veselky vznikl ve stejné době. Kámen měl mít v nadzemní části výšku 225 cm a nahoře s mělkou obdélnou vpadlinou v níž byla schematicky zobrazena brzda. Více informací o této značce bohužel nemáme. Stejně tak i o kamenném kříži, který se nachází v Otěvěku. Kříž ani nenese žádný viditelný nápis či jiné znamení a není známa ani žádná pověst, která by se k němu vázala.

V Trhových Svinech[358] samotných se opět setkáváme s **kamennými ukazateli**. Resp. již pouze s jedním. Zatímco ve Strážkovicích stál ukazatel na rozcestí, zde byly ukazalele umístěny na kraji města a ukazovaly tak pouze jeden směr. Ukazatele byly celkem tři a jeich tvar byl prakticky totožný s ukazatelem ve Strážkovicích. Na rozdíl od něj však nápisy na nich byli provedeny v češtině od počátku. Jeden z nich dodnes stojí na hlavní silnici a ukazuje směr do Nových Hradů, další pak stával na staré cestě do Borovan (silnice č. 157). Tyto značky svůj úkol plnily poměrně úspěšně ještě v první polovině 20. stol. Teprve stále rostoucí rozvoj automobilové dopravy, která byla přeci jen rychlejší, nežli tradiční povozy, způsobil konec jejich užívání. Ne však zcela, např. směrovník na cestě do Borovan byl ještě na přelomu tisíciletí využíván jako ukazatel cesty k místnímu hřbitovu. Asi před dvěma lety byl poškozen projíždějícím nákladním autem a přelomen na dvě části, V nedávné době byl však zrekonstruován a před několika týdny opět instalován na původní místo.

Poslední zastávka na naší cestě se nachází asi tři kilometry za Trhovými Sviny u osady Rejta. Je jí kamenná podezdívka nacházející se po levé straně silnice č. 156 v lese Dubí. Jde o **pozůstatky celnice**, která stála na hranici tzv. druhé republiky a Třetí říše. Bohužel, informace o ní jsou velmi skoupé. Pamětní kniha Trhových Svinů pouze zmiňuje, že v lese za Rejty byla provedena stavba celní budky na náklady celního úřadu[359] a dále pak hovoří o tom, že: *„...počátkem října přemístila do T. Svinů úřadovna finanční stráže, která byla umístěna v domě Vl. Sazymy u Weyszerova parku. Státní hranice byla městu nejblíže za Rejty u lesíka, kde na novohradské silnici byly zřízeny závory s příslušnými celními budkami."* [360] Žádné další bližší informace o této celnici se mi nepodařilo získat. V českobudějovickém archivu ani nemají povědomí o tom, že by ve svých sbírkách měli nějakou její fotografii. Podle všeho však šlo o provizorní, dřevěnou budovu, což ostatně naznačuje sám výraz „budka." Jediné, co se z ní tedy zachovalo, je ona zmiňovaná kamenná podezdívka. V současné době je využita jako památník obětem pochodu smrti, ke kterému zde došlo v květnu 1945.

V posledních květnových dnech se přes jižní Čechy doslova všemi směry valily ustupující německé jednotky, které se snažili dostat na západ. Takovýto proud ustupoval i po

---

vz. 37 A 140 zesílený (č.33) u samoty Veselka. Salák, P.: Lehké opevnění z 1. republiky na katastru města Borovan. Seminární práce z dějepisu, Gymnázium Česká ulice, České Budějovice, 1995, s. 14.

[357] Tato silnice pařila do Budějovického stavebního obvodu. Kovář, D.: K datování některých silnic a staveb na Českobudějovicku. Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu, 2006, roč. XLIII, č. 2, v tisku.

[358] Trhové Sviny byly založeny patrně někdy v polovině 13. stol. kdy patřila zdější osada a hrad Ojířovi z Lomnice (někdy též Ojířovi ze Svin), který patřil do klokotské větve Vítkovců. Kol.: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. V. díl, jižní Čechy. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1986, s. 196.

[359] SokA České Budějovice, archiv města Trhové Sviny, Pamětní kniha města Trhových Svinů 1931-1946, s. 109.

[360] SokA České Budějovice, archiv města Trhové Sviny, Pamětní kniha města Trhových Svinů 1931-1946, s. 121.

svinenské silnici od Českých Budějovic. V lese poblíž Otěvěka byla tato jednotka napadena střelbou z kulometu, který obsluhovala dvojice mladíků z Čeřejova. Místo demoralizovaných jednotek wehrmachtu však jejich protivníkem byla jízdní jednotka Waffen-SS. Následovala razie v Otěvěku a Čeřejově, kde zajali třicítku mladých lidí. Trhové Sviny obsadila jednotka bez většího odporu,[361] museli být odevzdány zbraně, odstraněny zátarasy, české vlajky, propuštěni všechny zajaté osoby a počet rukojmích stoupl na šedesát až osmdesát.[362] Rukojmí byli pod dozorem vojáků hnáni po silnici do Nových hradů. Hned za městem byli ranou do týla zastřeleni Jan a Stanislav Mačí z Čeřejova, na Rejtech pak další tři občané. Zajatci byli týráni a propuštěni až v obci Žár na přímluvu zdejšího starosty. Na památku deseti obětí z Trhových Svinů a okolí byl zřízen na místě bývalé celnice pomník s nápisem *„My dali životy – vy dejte lásku.“*[363]

Jak bylo ukázáno, soubor právních památek na cestě z Českých Budějovic do Trhových Svinů je značně různorodý, a to nejen co se oblastí práva týče, ale i v otázce časového rozvrstvení. Přesto však společně dokumentují život podél této cesty a přispívají tak do mozaiky poznání historie jižních Čech.

[361] Jakkoliv bylo město velitelem Č. Budějovic plk. Vávrou žádáno o volný průchod pro tyto jednotky, Revoluční národní výbor rozhodl, že tento bude umožněn jednotkám až ráno 6. května, to také sdělil starosta německému důstojníkovi, který se dostavil o půlnoci. Během noci pak jednotky Waffen-SS město obklíčily a na kraji Otěvěka umístily dělostřeleckou baterii. Střelba byla spíše sporadická, ale po té, co několik vojáků proniklo kolem Budínské továrny na Trocnovskou třídu, zahnali hlídku od zátarasů a jednotky Waffen-SS začaly pronikat do města. Záhy se všichni, kdo měli zbraně, ale i civilové rozutekli. SokA České Budějovice, archiv města Trhové Sviny, Pamětní kniha města Trhových Svinů 1931-1946, s. 265-268.

[362] Přímo na radnici byl zastřelen Fr. Viktora, který byl jednou Němkou obviněn ze znásilnění (pachatelem byl patrně ale jiný muž z Otěvěka). SokA České Budějovice, archiv města Trhové Sviny, Pamětní kniha města Trhových Svinů 1931-1946, s. 265-268.

[363] Pecha, M., Šmíd, St., Vondra V.: Protifašistický odboj na Českobudějovicku 1938-1945. 1. vydání. České Budějovice: Okresní výbor svazu protifašistických bojovníků a Okresní národní výbor České Budějovice, 1986, s. 174-176.

Komunální vlajky v České republice a jejich tvorba - jeden ze symbolů právní subjektivity obcí

Zbyšek Svoboda

Na dnešním území České republiky se v minulosti objevují a jsou doloženy komunální vexilologické symboly v podobě městských korouhví ve větším počtu až počátkem 15. století. Tehdy ovšem šlo jednoznačně o prapory městských hotovostí, tedy o prapory vojenského typu, u větších měst, jako v Praze, to byly dokonce korouhve městských čtvrtí,[364] tedy původních čtvrtin města, které měly za úkol v případě potřeby hájit příslušnou čtvrtinu městských hradeb. Originály těchto korouhví, ani jejich vyobrazení či přesné popisy se bohužel nedochovaly, s výjimkou zbytků pražského staroměstského praporce z let před rokem 1472 ukořistěného Švédy v roce 1648 a uloženého v Královském vojenském muzeu ve Stockholmu.[365] Z písemných pramenů však víme, že vždy šlo o klasické unikátní prapory vojenského typu, praporce či korouhve nesoucí městský znak[366] a církevní symboly.[367]

Po roce 1547 byla omezena práva královských měst a v souvislosti s tím poklesl i význam městských hotovostí. Jejich praporce a korouhve ztratily svou prestiž a do jisté míry také svou původní funkci. Od té doby až do 19. století již jen reprezentovaly na nejrůznějších slavnostech a svátcích společně s korouhvemi cechovními a jinými spolkovými praporci ozbrojené městské sbory.[368]

Od pozdního středověku se ve střední Evropě s růstem významu měst začaly stále více prosazovat tzv. městské barvy odvozované od městských znaků. Městské barvy, převážně v podobě textilní, se při slavnostních příležitostech používaly k dekoraci tribun, lešení, městských bran a také k oblečení městských ozbrojenců. Ve Švýcarsku se tento zvyk praktikoval již na počátku 14. století, ovšem vždy šlo jen o několik desítek mužů ve zbrani. První masovější stejnokrojování v městských barvách máme doloženo v Norimberku v roce 1450, kdy městská rada najala 1000 švýcarských žoldnéřů a jednotně je dala obléci do červeného a bílého sukna.

V českých zemích je obdobné užití městských barev v minulosti poměrně obtížné prokázat. Královská města užívala u nás většinou královský znak, tedy stříbrného lva na červeném poli, a tak městské barvy bývaly často totožné se zemskými, respektive panovnickými. Jen poddanská města užívala barev svého majitele, protože byly převážně převzaty ze znaku svého šlechtického fundátora.

Používání městských barev v podobě jednoduchých praporů s pruhy, neřku-li vlajek, nemáme až do 19. století u nás zatím doloženo, protože doposud se žádný zevrubný pramenný průzkum neprováděl. Vyvěšování městských praporů v jednoduchých městských barvách při slavnostních příležitostech se ustálilo až v průběhu 19. století. Často je však opět obtížné je odlišit od barev zemských a to nejen v Čechách, ale i v dalších rakouských zemích mocnářství. Tradiční městské barvy se u nás vyvěšují též příležitostně ve století dvacátém, ovšem jen víceméně zvykově. Teprve zákon č. 269 z 21. října 1936 o užívání vlajek, znaků a jiných symbolů umožnil v ČSR městům právním způsobem používat či kodifikovat si své symboly i v demokratickém republikánském prostředí. Města mohla požádat ministerstvo

---

[364] *Ze starých letopisů českých*. Praha: Svoboda, 1980, s. 91.

[365] Čarek, J.: *Praporec pražského ozbrojeného sboru z 15.století*. In: Pražský sborník historický. Archiv Hlavního města Prahy 1978, s.101-103.
Turek, E.: *Böhmiska fanor i Statens trofésamling*. In: Meddelande 51. Armémuseum 1991. Stockholm 1991, s. 75, obr. 14, 15.

[366] Buben, M.: *Encyklopedie heraldiky*. Praha: Libri, 1994, s. 293 a Buben, M.: *Heraldika*. Praha 1986, s. 164.

[367] Palacký, F.: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě IV*. Praha: L. Mazáč, 1939, s. 49.

[368] Mucha, L., Mašek, B.: *Vlajky a prapory československých měst*. In: Vexilologie č. 28, s. 449.

vnitra o schválení městských barev, respektive městské vlajky. Této možnosti do vzniku druhé světové války však využila jen jedna lokalita, a to Vildštejn (dnešní Skalná v chebském okrese).[369]

Koncem třicátých let dvacátého století se Archiv ministerstva vnitra pokusil zjistit stav užívání městských symbolů a prostřednictvím politických okresů rozesílal dotazníky na jednotlivá města. Nevíme, zda akce proběhla na celém území republiky, podle dochovaných materiálů zřejmě měla jen dílčí výsledky a zcela jistě nebyla dokončena. Směřovala ale i do pohraničních okresů (např. Žamberk). Pouze 50 měst sdělilo barvu svých praporů, a to způsobem často pozoruhodným. Domažlice například 10. října 1938 sdělily, že "*Městské barvy jsou bílá a modrá, z nich bílá je u špičky žerdi*." Na otázku, na základě čeho tyto barvy užívají, zněla odpověď: "*Z dávné zvyklosti*."[370] Odpověď Hronova musela pobavit zvláště heraldiky, protože jeho starosta sdělil, že: "*za znak užívají zatím neschváleného úředního znaku vyobrazení chalupy č. 90 - rodného domu Aloise Jiráska*."[371] Půvabná byla i odpověď Kačerova (něm. Katscher) z okresu žamberecké, která místo městského praporu uvádí prapor státní a smuteční a zdůrazňuje, že oba jsou majetkem obce.[372] Dotazníky byly zasílány i městysům, které ovšem sdělovaly, že žádné městské barvy nemají. Zvláště pozoruhodná z hlediska popisu listu praporu byla odpověď starosty městyse Jenštejna u Prahy, jehož starosta K. Čvančara sdělil archivu: "*...Státních vlajek používáme na nařízení okresního úřadu v Brandýse/Labem z roku 1937; bílá, červená, do špičky modrá, mimo této prapor bílý a červený*."[373]

V době druhé světové války na podzim roku 1942 provedlo České zemské ústředí obcí, měst a okresů další soupis symbolů, při kterém bylo podchyceno jen 26 praporů.[374]

V poválečném údobí některá města, jako například Příbram, si zavedla oficiálně rozhodnutím ministerstva vnitra své vlajky,[375] ovšem šlo spíše o ojedinělé případy.

I v socialistickém údobí vznikaly městské vlajky, většinou nárazově ke kulatým výročím založení města. V roce 1970 tak k 900. výročí vzniku města zavedl Benešov žluto-modrou vlajku, která však nikdy nebyla úředně kodifikována.[376] Správný a zákonný úřední postup byl tehdy následující: návrh připravilo město, posoudil jej odborný orgán archivní nebo muzejní, projednal se v radě a nakonec jej schválilo zastupitelstvo městského národního výboru. Tímto způsobem vznikla např. vlajka Neratovic v roce 1977 pouze s tím rozdílem, že návrh doporučila přímo archivní správa ministerstva vnitra.[377] U větších měst jako Prahy, Brna, Plzně a Ostravy byly městské vlajky kodifikovány vlastními vyhláškami.[378]

V polovině sedmdesátých let minulého století provedl pražský Vexilologický klub anketní výzkum formou písemných dotazníků na okresní muzea, okresní archivy a městské národní výbory. Na základě více než 600 dotazníků se podařilo zjistit 150 vlajek, z toho 117 v českých zemích.[379] Všechny zjištěné vlajky nebyly ovšem tehdy ani zdaleka již používány, část z nich byla v minulosti použita jednorázově k oslavám výročí založení města, někdy byl uložen exemplář praporu v muzeu nebo byla podchycena jen vzpomínka pamětníka na

[369] Národní archiv, AR 1935-45, VII/2, kart. 168.
[370] Národní archiv, AR 1935-45, VII/2, č.j.7533/38, kart. 166.
[371] Tamtéž, dopis starosty č. 795 z 18. února 1938.
[372] Tamtéž, bez č.j. "*...die Gemeinde Katscher besitzt eine vorschriftsmäsige Fahne Rot, Weiss, Blau und eine schwarze Trauerfahne. Beide Fahnen werden immer seit Vorschrift gleichzeitig gehisst*."
[373] Tamtéž, dopis starosty č.562 ze 4. prosince 1938.
[374] Mucha, L., Mašek, B.: *Vlajky a prapory československých měst*. In: Vexilologie č. 28, s. 439.
[375] Schválilo ministerstvo vnitra 4. srpna 1949, č.j.171/10-28/-1949-I-/3, viz Brožek A.: *Vlajky a prapory měst příbramského okresu*. In: Vexilologie č. 70, s. 1358.
[376] Mucha, L.: *Vlajky a prapory československých měst*. In: Vexilologie č. 32-33, s. 524.
[377] Tamtéž, s. 537.
[378] Např. Vyhláška NVP č.15/1964 Sb.NVP, o znaku hl. m. Prahy.
[379] Mucha, L., Mašek, B.: *Vlajky a prapory československých měst*. In: Vexilologie č. 28, s. 440.

vyvěšování městského praporu za jeho mládí. Výsledkem této pracné akce bylo pořízení a publikování soupisu vlajek a praporů československých měst.[380]

Ve druhé etapě výzkumu bylo ověřeno dalších 38 vlajek z českých zemí,[381] takže celkovým výsledkem akce byla dokumentace 155 praporů a vlajek užívaných, byť ojediněle či jednorázově, v českých a moravských městech. Vznikl tak jistý korpus městských vexilologických artefaktů, který umožnil náležitě heuristicky posuzovat komunální vexilologickou problematiku v posledních šestnácti letech.

Zákonem České národní rady č. 367/1990 Sb. o obcích (obecním zřízení) ze 4. září 1990 se poprvé v našich dějinách dostalo našim obcím práva užívat své vlastní symboly. V Hlavě I., oddíl první, v 5 paragrafu tohoto zákona o tom rozhodla pouhá jedna věta: "*Pokud obec nemá historický znak a prapor, mohou jí být na její návrh předsednictvem ČNR znak a prapor uděleny*." Zásluhu na této formulaci měla tehdejší poslankyně PhDr. Z. Krejčová, která původní znění zákona o možnost udílení obecních symbolů doplnila. Nápad vtělit do zákona o obcích toto právo ovšem nevznikl v parlamentních kuloárech, ale v kruzích archivářských, byl PhDr. Z. Krejčové tlumočen PhDr. V. Růžkem a dle osobního svědectví PhDr. P. R. Pokorného s tímto nápadem původně přišel PhDr. J. Hrdlička z Archivu hlavního města Prahy.

Ohlas na výše uvedenou zákonnou formulaci byl nečekaný a překvapivý. Do ČNR začaly od jara 1991 proudit žádosti o udělení, změnu, úpravu či o stanovení správného blasonu stávajících městských znaků, návrhy na městské prapory a především návrhy na nové znaky a prapory obcí. Předsednictvo ČNR proto ustavilo jako svůj poradní orgán tzv. Heraldickou komisi, tvořenou několika profesionálními archiváři-heraldiky z odborných pracovišť v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, výtvarným poradcem a několika poslanci zajímajícími se o tuto problematiku. První schůzky byly improvizované, s minimální účastí delegovaných členů a posoudilo se při nich jen několik návrhů znaků a praporů. Již na prvních setkáních se objevily pochopitelně metodické problémy při posuzování návrhů praporů, se kterými neměli kolegové heraldici dostatek zkušeností, takže již v létě roku 1991 jsem byl tehdejší předsedkyní komise PhDr. J. Pavlíkovou požádán o spolupráci vzhledem ke své předcházející činnosti v roce 1990 v komisích pro státní symboliku jako specialista na státní a vojenskou problematiku. V kompletní sestavě se komise sešla až v září 1991. Tehdy jsem si uvědomil, že se naskýtá historická možnost systematicky ovlivnit tvorbu a vývoj našich komunálních praporů a vlajek podle obecných vexilologických zásad a dosáhnout tak zvýšení jejich odborné úrovně, což zároveň souviselo i se zdůrazněním jejich významu jako primárních komunálních symbolů. Klíčovou podmínkou při tom bylo prosadit v samotné Heraldické komisi, v níž přirozeně dominovali heraldici, souběžné chápání termínu "*prapor*," uvedeného v zákoně o obcích, jako rovnocenného ekvivalentu termínu "*vlajka*." Zákonodárci si totiž v hektickém roce 1990 neuvědomili typologický rozdíl mezi vlajkou a praporem, které se od sebe liší nejen způsobem vyvěšování, ale i typologicky. Dokonce je také možné, že tento rozdíl ani neznali a chtěli jen využít dvojic stožárů či žerdí zděděných ze socialistického údobí (původně určených pro vlajky či prapory československé a rudé, respektive sovětské), pro vyvěšování komunálních praporů. Potíž byla ovšem v tom, že zákon č. 3/1993 Sb. o státních symbolech České republiky termín prapor vůbec neznal, takže nebylo prakticky možné vyvěšovat společně prapor státní a prapor obecní, ale jen státní vlajku a obecní prapor. Navíc si většina starostů a asi i poslanců pod pojmem "*obecní prapor*" představovala celkem logicky jediný unikátní exemplář se zdobenou žerdí, ke které je připevněn bohatě vyšívaný textilní list i s nápisem, případně se jménem obce, který je uložen v zasedací místnosti nebo v kanceláři starosty a je při oslavách vynášen mezi lid. O vícečetném použití v podobě vlajek se při tvorbě návrhů často ani neuvažovalo. Paralelní chápání totožnosti listu praporu a vlajky

[380] Mucha, L.: *Vlajky a prapory československých měst*. In Vexilologie č. 32-33.
[381] Mucha, L.: *Vlajky a prapory československých měst*. In: Vexilologie č. 39, s. 709-717.

bylo kolegy heraldiky přirozeně bez problémů akceptováno, pouze některým poslancům - členům komise, musel být případ od případu tento základní odborný rozdíl občas vysvětlován.

Na podzim roku 1991 nabídl svou spolupráci člen Vexilologického klubu, kolega ing. A. Brožek, a tak od listopadové schůze komise v ní působili již dva vexilologové. Po změně jednacího řádu se komise v roce 1995 přeměnila na Podvýbor pro heraldiku a jeho členy se postupně stali další vexilologové, Mgr. P. Fojtík a ing. P. Exner. Podvýbor od roku 2002 nese název Podvýbor pro heraldiku a vexilologii, kromě poslanců jej tvoří nyní tři heraldici a tři vexilologové.

Nahradit zákonný termín "*prapor obce*" za "*vlajku obce*" se podařilo díky našemu soustavnému naléhání a tlaku až novelou zákona č. 216/2004 Sb. ze dne 8. dubna 2004, kterým se změnil nejen zákon o krajích č. 129/2000 Sb., ale též zákon o obcích č. 128/2000 Sb. a dokonce i zákon o Hlavním městě Praze č. 131/2000 Sb. Ve všech těchto zákonech došlo k odborně správné náhradě termínu "*prapor*" za termín "*vlajka*." Konečně tedy jak legislativa ministerstva vnitra, tak poslanci uznali a pochopili, že není možné podle původní zákonné normy vyvěšovat vedle sebe státní vlajku a krajský či obecní prapor, ale jen vlajku vedle vlajky.

Vraťme se nyní k počátkům činnosti Heraldické komise Poslanecké sněmovny. Vlastní procedura projednávání a schvalování obecních symbolů prošla od vzniku komise jistým vývojem. Základní kriteria pro posuzování návrhů přirozeně vycházela z obecných heraldických a vexilologických zásad, ovšem jejich interpretace byla zpočátku, zvláště mezi kolegy heraldiky různá, ale postupně, hlavně zásluhou prof. P. Paláta, se systemisovala a ujednocovala.

Základním úkolem bylo a dodnes samozřejmě stále je, nejprve zjistit a ověřit, zda návrh znaku a vlajky je z odborného hlediska akceptovatelný a poté stanovit jeho blason metodicky stejným způsobem. Jisté problémy a spory byly především názvoslovné a v dikci blasonu znaků a v metodicky odlišném popisu listů u praporů (vlajek). Všechny otázky byly vždy řešeny průběžně odbornou argumentací a vzájemným konsensem více méně bez účasti přítomných poslanců - členů komise či později podvýboru.

V prvním období práce komise někteří žadatelé, zástupci měst a obcí, přicházeli osobně na projednávání a své návrhy předkládali, zdůvodňovali a obhajovali. Návrhy byly přirozeně různé úrovně, takže některé nemohly být přijaty a bylo nutné je následně konzultovat a opakovaně vysvětlovat elementární heraldické a vexilologické zásady. Proto se brzo přešlo k racionálnějšímu způsobu, při kterém bylo zájemcům doporučeno předem své návrhy projednat s odborníky, kontaktovat příslušné archivy a muzea a teprve poté zaslat oficiální návrh splňující všechny nutné a nezbytné náležitosti. Každý došlý návrh byl pak komplexně posuzován po formální heraldické a vexilologické stránce a především ve svých historických a věcných souvislostech. Návrh byl buď schválen, přesněji doporučen k udělení, nebo byly navrženy úpravy, opravy či změny, v krajním případě návrh doporučen nebyl. Pokud byly odborné připomínky obcí akceptovány, byl následně návrh postoupen výboru pro vědu, vzdělání, kulturu, mládež a tělovýchovu. Tam jej předseda komise či později podvýboru přednesl a zdůvodnil, výbor vyslovil souhlas a přijal usnesení, ve kterém doporučil předsednictvu České národní rady a od roku 1993 předsedovi Poslanecké sněmovny, aby právo užívat znak a prapor (vlajku), udělil. To se děje dodnes formou Rozhodnutí předsedy PS v podobě listiny, která se od 13. května 1994 slavnostně předává v budově PS v Praze na Malé Straně. Do té doby se příslušná listina zasílala poštou, což nebylo právě vhodné a důstojné.

Vlastní práce podvýboru pro heraldiku a vexilologii je velice náročná a zodpovědná, protože vlastně v moderní podobě plní funkci bývalých královských heroldských úřadů, samozřejmě nyní jen pro heraldiku komunální. U členů podvýboru, přesněji jeho expertů, předpokládá samozřejmě dokonalé ovládnutí principů heraldiky a vexilologie, znalost již existujících symbolů nejen v naší oblasti, ale například i vlajek státních a také povědomí o historických heuristických souvislostech v jednotlivých regionech a profesionální archivní a historický přístup k řešení konkrétní

problematiky příslušných symbolů. Přikládané blasony od navrhovatelů je nutné prakticky vždy přepracovávat v zájmu jejich jednotné a všeobecně srozumitelné dikce. Úkolem tohoto odborného kolegia není vlastní tvorba symbolů, i když někdy obce ponechávají výběr z několika variant na podvýboru. Definitivní podoba znaku a vlajky je vždy stanovena na základě odborné argumentace konsensem expertů podvýboru a není výsledkem hlasování.

Na druhé straně nemá podvýbor, ani jiné orgány sněmovny právo nařídit obci užívání jiného znaku nebo vlajky, které by se jevily po odborné či estetické stránce jako správnější a vhodnější než symboly do té doby obcí či městem užívané čili vydržené. Podvýbor však může na vyžádání vydat dobrozdání a změnu či úpravu doporučit. Konečné rozhodnutí o podaném návrhu je však vždy na zastupitelstvu příslušné lokality. U nevhodných a po odborné stránce nesprávných nových návrhů má však podvýbor plné právo a kompetenci jejich udělení nedoporučit.

Iniciativa ke změně, úpravě či vzniku městských, obecních nebo krajských symbolů musí tedy vždy vycházet od příslušné obce, města či městské části nebo kraje. Opakuji, že podvýbor má vždy právo odborně nevyhovující návrh nedoporučit a tím jej prakticky zamítnout, protože vyšší sněmovní orgány o něm přirozeně dále již nejednají. V této souvislosti bych chtěl zdůraznit, že tu jde snad o jediný orgán sněmovny, kde o výsledku činnosti nerozhoduje politický stranický zájem, ale výlučně jen a jen odborné stanovisko.

Při posuzování a následném doporučování návrhů praporů (vlajek) k udělení se od zahájení své činnosti členové podvýboru průběžně řídili zásadami, které jsem v roce 1996 shrnul do následujících deseti bodů a uvádím je zde se stručným vysvětlujícím komentářem:

1. **Poměr šířky k délce listu musí být jako u státní vlajky, tedy 2:3.** Tento požadavek je uváděn na každém slovním popisu vlajky, protože je základním, a to nejen z právních důvodů, ale i z důvodů estetických a praktických. Souvisí především se společným vyvěšováním komunálních vlajek s vlajkou státní.
2. **Nová vlajka nesmí být stejná jako již existující vlajka jiné obce v České republice.** Novum oproti minulým dobám, kterým byla v České republice dosažena vzájemná nezaměnitelnost komunálních vexilologických symbolů na celém území státu.
3. **Nová vlajka nesmí být zaměnitelná s existující cizí státní vlajkou, případně i s vlajkou regionální v sousedních zemích.** Zamezí se tak nebezpečí zaměnitelnosti s vlajkami cizími, různým nedorozuměním, na státní úrovni v krajním případě i diplomatickým notám.
4. **List nově vzniklé vlajky má vycházet ze základních barev a kovů znaku obce.** Za základní barvy a kovy se považují barvy a kovy štítu nebo jednotlivých polí štítu a hlavních figur, ne však barvy a kovy zbroje (např. drápy), makovic, střech apod. Kovy, zlato a stříbro, se na vlajkové listy převádějí jako žlutá a bílá. Ve výjimečných případech je možné akceptovat i vlajku odlišnou od barev a kovů znaku obce, pokud má takováto vlajka vztah k historii obce, nebo byla věrohodně v minulosti užívána a obec si to přeje. Takovou výjimkou je např. vlajka Dvora Králové, kterou tvoří tři vodorovné pruhy, zelený, bílý a zelený v poměru 2:1:2, ač městský znak je červený se stříbrnou městskou hradbou. Tato odlišná vlajka byla městu udělena v roce 1995, protože za sedmileté války se královédvorská městská hotovost pod podobným, dodnes zachovaným, praporem zúčastnila obrany Prahy.
5. **Zásadně se nedoporučuje vlajka, na které je list doplněn štítem městského znaku. Jednotlivých obecných figur ze znaku obce nebo jejich derivátů je přirozeně možné použít, včetně zrcadlových písmen, nezrcadlová se nedoporučují**.
   Štít městského znaku zásadně na list vlajky nepatří, protože by tak docházelo ke zbytečné a tedy nežádoucí duplicitě symboliky,[382] nemluvě o snížení rozpoznatelnosti vlajky. Na list

[382] Schwarzenberg, K.: Heraldika čili přehled její teorie. Praha: Vyšehrad, 1941, s. 212: "*Tím spíše je s podivem spojení znaku s erbovními barvami. Nebot tyto barvy nejsou než náhradou znaku.*"

vlajky není třeba přenášet všechny obecné figury užité ve znaku, ale jen ty základní a nejvýraznější. Mnohem vhodnější je převádět heraldické prvky ze znaku pomocí vexilologických figur jako jsou pole, pruhy, kantony, lemy, klíny, krokve, kříže či dělením pole listu vlajky. Vexilologické figury by měly mít vztah ke znaku, to znamená, že zkřížené ostrve nebo klíče ze znaku mohou být zjednodušeny na ondřejský kříž, radlice na klín nebo na krokev, postava sv. Petra na klíč apod., čímž vznikají tzv. deriváty původních figur.

6. **Na vlajku obce zásadně nepatří nápisy, texty, hesla, realistická vyobrazení a vše, co snižuje rozeznatelnost vlajek.**
   V tomto bodě se projevuje základní rozdíl mezi praporem a vlajkou. Zatímco na praporu se může lišit jeho rub a líc, protože bývá sešit ze dvou listů a je tedy možné na něj vyšít čitelné nápisy, vlajka musí mít vždy naprosto totožný líc a rub listu, protože je vyráběna z jediného listu, který je průsvitný. Jakýkoliv nápis na listu vlajky by byl z opačné strany listu zcela nečitelný.
7. **Při možnosti výběru z několika variant se dává přednost vexilologicky vhodnějším návrhům odpovídajícím principům vlání, tedy výraznějším a jednodušším.**
   Návrhy je třeba vždy posuzovat z hlediska funkčního použití, tedy při vlání ve větru a volném vyvěšení, ne jen staticky dle grafické předlohy. Základním požadavkem je opět snadná rozpoznatelnost vlajky i na větší vzdálenost a její rozlišení od vlajek jiných.
8. **Rub a líc vlajkového listu musí být vždy totožný.**
   Vzhledem k tomu, že se listy vlajek vyrábějí převážně z průsvitného materiálu, je tento požadavek naprosto nezbytný. Pokud se doporučuje návrh využívající tzv. heraldický přepis znaku na celé pole vlajky, musí být na rubu listu vlajky hlavy heraldických zvířat ve stejné poloze k žerdi jako na líci listu vlajky.
9. **List praporu obce je vždy totožný s listem vlajky obce jak do podoby, tak do poměru stran.** Šlo o důležitý požadavek v době, kdy podle zákona o obcích se udílel obci či městu jen prapor. Jinak umožňuje užívat obcím svůj symbol v ujednocené podobě jak vlajek, tak praporů či malých praporků na žerdích.
10. **Vlajkový list musí být jednoznačně slovně popsatelný vexilologickým názvoslovím tak, aby mohl být podle blasonu zhotoven i bez grafické předlohy.**
    Vlajka má být proto pokud možno jednoduchá a bez složitých grafických konstrukcí. Přebírají-li se ze znaku na vlajku heraldické prvky, užívá se heraldické názvosloví jen tehdy, když neexistuje příslušný vexilologický ekvivalent příslušného heraldického pojmu. Popis vlajky stanovený příslušným dekretem předsedy Poslanecké sněmovny se považuje za závazný a neměnitelný.

Výše uvedená kriteria byla obecně členy komise a později podvýboru Poslanecké sněmovny, a to jak heraldiky, tak vexilology a poslanci, akceptována a mohu s potěšením konstatovat, že přispěla k vysoké úrovni většiny doposud schválených a udělených vlajek obcí, měst, městských částí i krajů v České republice. České komunální vlajky tak vycházejí z historických tradic zemí střední a západní Evropy sahajících až do středověku, jsou vzájemně nezaměnitelné a mají konkrétní vztah k daným lokalitám. Na rozdíl od dřívějšího stavu, kdy své městské barvy, tedy vlajky a prapory, užívalo vlastně jen několik desítek měst, a to ještě spíše jen k dekorativním účelům, protože šlo často o prapory velmi podobné, ba totožné,[383] má dnes v České republice svou specifickou a nezaměnitelnou unikátní vlajku již více než 3000 lokalit.

---

[383] Např. dva vodorovné pruhy, bílý a modrý, užívala města: Aš, Bělá p.Bezdězem, Beroun, Broumov, Česká Lípa, Dobříš, Domažlice, Kolín, Kralupy/Vltavou, Náchod, Libochovice, Kraslice, Kladno, Moravský Krumlov, Mladá Boleslav, Sušice, Štětí, Teplice, Ostrov, Sobotka, Staňkov, Dobřany a další.

Symbolika civilizací a jejich státních forem jako fenomén postmoderní doby

Vladimír Zoubek

§ 1. Clash of Civilizations

Vedle F. Fukuyamy (End of History) je dnes na Západě stále diskutovaný a probíraný S. Huntington (The Clash of Civilizations).

Nejpozoruhodnější předpovědí "civilizačních" (náboženských) střetů a válek v podmínkách globalizace je stať S. Huntingtona **Střet civilizací?** zveřejněna v časopise **Foreign Affaires** roku 1993. Podle S. Huntingtona **sice zmizely staré bloky, ale zůstaly a nově se zhodnotily odlišné civilizace**. *Civilizacemi* pak rozumí velké kulturní skupiny, které se **vzájemně odlišují náboženstvím, jazykem, zvyky a institucemi**; civilizace je sourodá skupina **sjednocená určitým cílem**. *Platí tedy, že liberalismus zvítězil nad marxismem a že ideologie přestala být zdrojem konfliktů mezi západními státy* - avšak to neznamená, že skončily dějiny. Právě **civilizační rozdíly nahradily ideologické protiklady jako nejdůležitější zdroj konfliktů mezi lidmi a státy**. Mezi těmito civilizačními skupinami může snadno vypuknout **konflikt**, neboť kulturní otázky, jako náboženství či sociální tradice, jsou důležité a obtížně řešitelné prostřednictvím vyjednávání a kompromisů. Konflikty nejpravděpodobněji vznikají **kolem** "**linií kulturních zlomů**," v místě dotyku odlišných civilizací. Tyto linie mohou mít podobu **hranice mezi státy**, ale mohou také procházet **uvnitř státu** – a právě tyto linie mezi civilizacemi představují "zápalné body krizí a krveprolití."[384]

Huntington předvídá, že střety se budou odehrávat jednak na "mikroúrovni" (v místech teritoriálního kontaktu mezi civilizacemi, a to formou boje o území), jednak na "makroúrovni" (mezi "národními státy", resp. vůdčími státy jednotlivých civilizací), **formou zvyšování vojenské a hospodářské moci a boje o kontrolu mezinárodních institucí (např. OSN) a interpretace mezinárodního práva a pořádku.**

Dominantní Huntingtonovou tezí je, že hlavním typem konfliktu v příštím století bude konflikt mezi civilizacemi, a specificky **konflikt mezi Západem a tzv. muslimsko-konfuciánskou civilizací.** Zatímco v několika minulých stoletích byla typickým světovým konfliktem **srážka mezi národními státy západní civilizace** (a ještě předtím srážky **mezi jednotlivými monarchy**), dnešní západní civilizace je již poměrně homogenní a tudíž, zejména s koncem studené války, již nehrozí další vážná střetnutí uvnitř naší civilizace. Na druhé straně se však **bývalé koloniální oblasti** třetího světa osamostatnily, některé z nich dosáhly poměrně vysokého stupně hospodářského vývoje a jejich vojenský potenciál stále roste. Výsledkem tohoto trendu je, že řada států patřících k nezápadním civilizacím začíná vytvářet a **uplatňovat samostatnou globální politiku, která se stala hrozbou Západu.**

Huntington rozlišuje **osm hlavních civilizací** v dnešním světě: **západní**,[385] **konfuciánskou** (tj. čínskou),[386] **japonskou**,[387] **muslimskou**,[388] **hinduistickou**,[389] **slovansko-**

---

[384] Huntington, S.: *The Clash of Civilizations?*: In: *Foreign Affairs*, Summer 1993, s. 29.

[385] Tj. "Euroatlantická", vzešlá historicky ze Západořímské říše, tvořící státy NATO (v čele s USA), EU, plus Švýcarsko, Slovinsko, Slovensko, pobaltské státy, Chorvatsko; Austrálie a Nový Zéland atd.

[386] Čína (vč. okupovaného Tibetu, Sing-tingu, Vnitřního Mongolska) a včetně Hong-Kongu a Thajwanu.

[387] Japonské císařství, event. Korea atd.

[388] Arabské a islámské státy v severní Africe, Středního východu; Pákistán, Malajsie, Indonésie, Brunei, atd. (dominantní státy: Egypt, Saudská Arábie, Irán).

[389] Indie, Nepál, Bhútán atd.

pravoslavnou (do které ovšem nezahrnuje západoslovanské "katolické" státy),[390] **latinskoamerickou**[391] a **africkou**.[392]

Civilizaci Huntington definuje jako hierarchicky "nejvyšší kulturní společenství lidí," a **civilizační vědomí** jako "nejvyšší stupeň kultury identity," který lidé znají. Příslušnost ke stejnému jazyku, společná historie, náboženství, právní instituce[393] a sdílná tradice jsou těmi prvky, které přispívají rozhodujícím způsobem k definici civilizace v Huntingtonově pojetí. V místech, kde probíhají **dělicí čáry mezi civilizacemi** bude docházet (a již dochází) k nejtěžším a nejkrvavějším konfliktům, které by mohly přerůstat v mezicivilizační války. Současné boje na Balkáně, v Indii, v Izraeli, na Kavkaze či v Africe jsou podle Huntingtona prvními symptomy nastávající globální srážky mezi civilizacemi a jejich integrativní homogenizace.

Huntington uvádí šest **důvodů,** pro které dochází k mezicivilizačnímu konfliktu.

Za prvé, rozdíly mezi civilizacemi jsou podle něho mnohem zásadnější než rozdíly v politické ideologii nebo praxi. Společné dějiny, jazyk, kultura, právní tradice a hlavně náboženství vytvářejí **civilizační vědomí,** které je v ostrém protikladu k hodnotám ostatních civilizací. Specifické pojetí náboženských, státoprávních, společenských, rodinný nebo sexuálních vztahů je v každé civilizaci hluboce **zakořeněno**, protože je organickým výsledkem dlouhodobého historického procesu. Rozdílnost těchto postojů je zdrojem konfliktu tam, kde civilizace přicházejí do tělesného styku.

Za druhé, díky moderní technologii telekomunikací se svět globalizuje a přivádí tak civilizace do daleko častějšího a intimnějšího styku než v minulosti. Vzájemný kontakt však vyvolává obrannou reakci u civilizace, která cítí, že její identita je ohrožena.

Za třetí, ekonomický proces globalizace oslabuje etnickou identitu jednotlivých národních států; ta je pak často nahrazována **náboženskou** identitou (tak vznikají různá **fundamentalistická** hnutí), což opět přispívá k růstu civilizačního vědomí.[394]

Za čtvrté, politická, hospodářská a vojenská moc Západu vyvolává v ostatních civilizací přirozenou **antipatii**, která vede k formování a posilování lokální civilizační identity.

Za páté, kulturní rozdíly mezi civilizacemi jsou zakotveny **daleko organičtěji a hlouběji** než rozdíly politické, ideologické nebo hospodářské a **nelze je tedy snadno řešit nebo potlačovat**.

Za šesté, hospodářská globální liberalizace má za následek vznik a **růst regionálních hospodářských center**, která se pak stávají **oporou lokálního civilizačního vědomí**. Kumulativním efektem těchto tendencí je nakonec podle Huntingtona konfrontace mezi danými civilizacemi, vedoucí za jistých okolností až **k lokálnímu ozbrojenému konfliktu**, který se může stát ohniskem **globální války**.[395]

---

[390] Rusko, Ukrajina, Bělorusko, ale též Rumunsko, Srbsko, Bulharsko, Řecko, Kypr, Makedonie atd.

[391] Americké státy na jih od Rio Grande del Norte.

[392] Např. Nigérie, Zimbabwe, Kenya atd.

[393] K tomu zejména Klabouch, J.: *Transformace právních systémů a ekonomik ve věku regionální a globální interdependence*. XVIII. světový kongres International Association for Philosophy of Law and Social Philosophy (IVR) v La Plata – Buenos Aires 1997 a XIX. v New Yorku 1999. Právník, 1999, s. 377 an., dále zejména: Knapp. V.: *Velké právní systémy. Úvod do srovnávací právní vědy*. Praha: C. H. Beck, 1996, 248 s.

[394] Blíže viz: Pospíšil, L.: *Etnologie práva. Teze ke studiu práva z mezikulturní perspektivy*. Praha: Set Out, 1997, 144 s.

[395] Potvrzením rostoucí civilizační soudržnosti jsou okolnosti, které provázejí právě probíhající války na **Balkáně**, na **Kavkaze** a jinde. Západ se například postavil na stranu Chorvatů a Slovinců v **bývalé Jugoslávii**, ale Rusové podporují Srby a muslimský svět pomáhá svým souvěrcům v Bosně. Ve sporu o **Karabach** stojí Turci při Azerbajdžáncích, ale Rusové přejí Arménům. Na druhé straně konflikty uvnitř civilizací nemají tak výbušný charakter a lze je urovnat snáze (např. spor Ruska s Ukrajinou).

Některé země, dodává Huntington, však nejsou dostatečně definované vzhledem k jejich civilizační příslušnosti a probíhá v nich **zápas o připojení k jedné či druhé civilizaci.** Jako příklady uvádí **Rusko, Mexiko a Turecko**. Technokratické vrstvy jsou v těchto zemích obvykle nakloněny k připojení do západního civilizačního okruhu, avšak široké masy obyvatelstva mají spíše tendenci zachovávat svou původní civilizační identitu určenou hlavně nábožensky.

Huntington věnuje poměrně velkou pozornost konfliktům vznikajícími na **hranici mezi západní a muslimskou civilizací**. Zdůrazňuje, že jejich původ lze najít již v osmém století, kdy arabská invazní vlna byla zastavena teprve v bitvě u Tours roku 732. Neustálý zápas mezi křesťany a muslimy během posledních třinácti století dokládá křížovými výpravami, tureckou ofenzívou na Balkáně, evropským kolonialismem s severní Africe a na Blízkém východě a konečně v tomto století konflikty Západu s Libyí, Irákem, Alžírskem, Egyptem a Íránem.

Z této obecné analýzy geopolitické situace vyplývá pro Huntingtona jeden **hlavní závěr**. Ačkoliv Západ je dnes v relaci k ostatním civilizacím na vrcholu moci a je schopen "*prosazovat své ekonomické zájmy a vnucovat ostatním zemím hospodářskou politiku, která mu vyhovuje*," v blízké budoucnosti bude tato **převaha ohrožena** vojenským a hospodářským **vzestupem ostatních civilizací, zvláště muslimské a konfuciánské**. Toto tvrzení dokládá údajnou spolupráci mezi Čínou a muslimskými státy na poli hospodářském, politickém a vojenském. Dochází tak k novému závodu ve zbrojení, ve kterém **obzvláště Čína neustále získává**. Huntington proto tvrdí, že "*ústředním ohniskem konfliktu v nejbližší budoucnosti bude vztah mezi Západem a několika muslimsko-konfuciánskými státy*."

Pokud je tato analýza správná, Huntington **doporučuje Západu několik krátkodobých opatření**:

- Spolupráce mezi státy západní civilizace by měla být prohloubena, zvláště mezi její severoamerickou a evropskou větví;
- Východoevropské a latinskoamerické státy by měly být přizvány k užší spolupráci se Západem;
- Rusko a Japonsko by se měly stát spolehlivými spojenci Západu;
- Měly by se učinit kroky k omezení vojenské expanze muslimskokonfuciánských států a redukce západního vojenského potenciálu by měla být zpomalena;
- Měly by být posíleny mezinárodní instituce jako např. Organizace Severoatlantické smlouvy (NATO), Světová banka a Mezinárodní měnový fond, které hájí západní hodnoty a zájmy;
- Vojenská převaha ve Středomoří, ve východní a jihozápadní Asii by měla být udržována na alespoň současné úrovni.

Z dlouhodobého hlediska by se měl Západ chystat na udržení své celkové politické, hospodářské a vojenské převahy ve světě, ale zároveň by se měl snažit o pochopení filozofických a náboženských předpokladů ostatních civilizací, aby byl schopen jim dostatečně čelit.

Státní suverenita a prognóza regionálních integračních tendencí

V první etapě (v industriální éře Evropy 17. – 19. století) došlo ke konstituování "**národních států**" sjednocením národních trhů vládnoucích monarchistických dynastií (sjednocení Francie, vznik Spojeného království Velké Británie a Irska, sjednocení Německa /byť jen "malého" Německa bez Rakouských zemí a německy hovořících kantonů Švýcarské konfederace/, sjednocení Itálie, atd.). Rozpad Rakouska-Uherska, Osmanské říše a Ruského impéria zapříčinila I. světová válka; Balkánský poloostrov čeká proces vzniku velkých etnických států v blízké budoucnosti (Velké Srbsko, Velká Albánie vč. Kosova, Velké Bulharsko vč. části Makedonie, Velké Chorvatsko). **Od helsinského procesu jsou státní hranice v Evropě "neměnné" a spravedlnost etnických hranic relativní:**

a) Násilné přesidlování a vyhnání národů skončilo II. světovou válkou a válkou na Balkáně (Postupimská konfederace předurčila transfer Němců z Polska, Československa, Jugoslávie a Maďarska, odsun Maďarů z Československa se neuskutečnil). Stalinovy snahy přemisťovat některé národy SSSR (např. krymských Tatarů, Kalmyků, Němců, Židů, Čečenců na Sibiř a Rusy do Východního Pruska a pobaltských států) zhatil až rozpad Sovětského svazu;

b) Dnes a v blízké budoucnosti je problém "globální světové vesnice" **dán relativní propustností** či faktickou neexistencí **státních hranic** (hraničního režimu), **globální migrací** za prací, světovým turistickým průmyslem, **uprchlictvím z center válečných operací a bídy**, azylovým režimem a vůbec problémem humanitárního práva a univerzality lidských práv.

S dekonolizačním procesem afrických teritorií a asijských států a říší **vyvstal problém státního národa** (občanů státu) a "národního státu" daleko pregnantněji v globálním měřítku světa, neboť dnes **převažují** v drtivé většině 197 suverénních států **státy mnohonárodní** (popřípadě i federativní).

Druhá etapa (postindustriální éra globalizace a střetu státoprávních kultur a civilizací, věk informačních dálnic, internetového propojení, ekonomických a vojenských integračních center) přímo vybízí hledat **dominantní a určující tendence a faktory dynamiky centralizačních impulsů civilizací.** Funkcionální aspekty fragmentované a sdílené původní suverenity ústí ke vzniku nadstátních mezinárodních organizací typu "nadstátu" (superstátu), v oblasti právní futurologie světového státu. Podle hypotézy budoucího světového státu (a jednoho světového práva, které nahradí mezinárodní právo veřejné) **vede cesta k této vizi** "supervelmoci" **přes regionální nadstáty**: určitě někdy vznikne **Evropský stát** (Evropská federace z Evropské unie), **Ruský nadstát** (z Ruské federace, Ukrajiny a Běloruské republiky), Islámský superstát (supervelmoc, chalífát, z organizace Islámské konference), **Sjednocení arabská republika** (nadstát z Ligy arabských států), **konfuciánský stát** (fakticky existuje po spojení Čínské lidové republiky s Hong-Kongem, Makaem a v budoucnosti s Tchajwanem), **hindský stát Bhárat** (Indická republika a Nepálské království), **Buddhistický stát** (některé státy ASEAN), Japonský superstát (dnes **Japonské císařství**), **Latinskoamerický superstát** (event. s federovaným Karibeanem) a **africký subsaharský černošský nadstát** (z černošských států Organizace africké jednoty).

I současnou "specifickou hustotu suverenity státu" lze poměřovat různě:

a) **Počtem obyvatel** (státních občanů jako legitimačního základu suverenity): Čína bude mít v roce 2025 1,5 miliardy a Indie 1,392 miliardy státních občanů;

b) **Civilizačním vůdcovstvím světových náboženství**: Městský stát Vatikán, Suverénní vojenský a špitálský řád sv. Jana Jeruzalémského z Rhodu a Malty, Stát Izrael, Saudskoarabské království, Íránská islámská republika, Mongolsko, Indická republika, Japonské císařství, Svatá Hora Athos, atd.;

c) **Vojenským potenciálem a vojenskou technologií**: USA a členské státy Organizace severoatlantické smlouvy (NATO);

d) **Výkonností národních hospodářství a velikostí hrubého národního produktu**: USA, státy Evropské unie, Japonsko;

e) **Hrubým národním produktem na obyvatele**: Švýcarská konfederace, Lichtenštejnské knížectví, Japonské císařství, Lucemburské velkovévodství ("nejbohatší země" na obyvatele v EU);

f) **Velmocenským postavením** (stálí členové Rady bezpečnosti OSN): USA, Čína, Rusko, Francie, Velká Británie;

g) **Velikostí státního území v km^2**: Rusko, Kanada, Čína, USA, Brazílie, Austrálie, Indie, Argentina, Kazachstán, Súdán, Alžírsko, Kongo-Kinshasa, Grónsko (autonomní stát Dánského království), Saúdská Arábie, Indonésie, Mexiko, atd.;

h) **Kulturním a historickým dědictvím**, atd.[396]

Projevy státní suverenity mohou být různé "intenzity" a různorodé kvality. Někdy může dojít k **úplnému zhroucení či zkolabování suverenity státu a jeho institucí**.[397]

Nové druhy globálního ohrožení (nové globální bezpečnostní rizika)

Nejen na podkladě Huntingtonovy eseje "Clash of Civilizatinos?", ale i zásahem USA do konfliktu v Íráku a Afghanistánu se vynořují následující otázky:

Které jsou hlavní mezinárodně-právní faktory vlivu na vytváření nového systému mezinárodních vztahů a bezpečnosti? **Jaké existují druhy ohrožení mezinárodního pořádku**?[398] a dále: Jaké jsou hlavní globální trendy a jak je jejich vliv na chování států? **Nakolik je ještě možné hovořit o suverenitě státu?** K jakému typu struktury spěje uspořádání mezinárodních vztahů a bezpečnosti? Jakou formu budou mít prvky nového systému: **Suverénní státy? Nadnárodní uskupení? Civilizační formace? A jaké budou právní parametry vztahů mezi těmito prvky?**

Odpovědi na tyto otázky typu "mezinárodní právo a futurologie" jsou zatím neostré a vágní. Snad může napovědět známý slavný astrolog a jasnovidec Nostradamus, který v roce 1555 ve své knize Centurie v čl. X./72 předpověděl zrození nového negativního "světového Vůdce" (a zatím se všechna jeho vidění naplnila):

L´an mil neuf cents nonate neuf sept mois,
Du ciel viendra un grand Roy d´efrayeur:
Resusciter le grand Roy d´Angolmois,
Avant apres Mars regner par bon-heur.

V roce 1999 – v sedmém měsíci
z nebes sestoupí Velký král Hrůzy:
a vzkřísí Velkého krále Angolmoisu,
před i pak Mars zavládne štěstím.[399]

---

[396] K dalším klasikacím odkazuji např. na: Barbag, J.: *Geografia policyczna ogólna.* Warszawa: Panstwowe wydawnictwo naukowe, 1978, 326 s.

[397] Např. Bosna a Hercegovina při rozpadu SFRJ, Somálská republika, Rwandská republika.

[398] Globální mezinárodní zločin? Globální či lokální terorismus? Globální migrace? Civilizační (náboženské) lokální či globální války? Globální havárie, ekologický či ekonomický kolaps?

[399] Velký král Hrůzy má sice sestoupit z nebe v sedmém měsíci roku 1999, ale … V Nostradamově době poměřovali čas v juliánském modu a naopak onen slavný den sestoupení neznámého avatary v gregoriánském kalendáři připadá na srpen téhož roku (kolem 11. srpna 1999, což je mj. velké zatmění Slunce). Celá akce může mít trvalejší charakter. Pak lze uvažovat časový interval od 6.8.1999 až do 9.9.1999. I když … První řádek lze část následovně: rok 1999 a sedm měsíců. Pak by se vše odehrálo patrně až roku 2000. Někteří badatelé se domnívají, že Angolmois je přesmyčka pro slovo Mongolové a tvrdí, že v té době země Dálného východu zaútočí na Evropu. Jiní badatelé chápou červenec 1999 jako datum narození Velkého krále Hrůzy. Blíže viz např. Patrick, Z.: *Nostradamus – král propastí*. Praha: Ostrov, 1998; Dimde, M.: *Nostradamus – apokalyptická desetiletí*. Praha: Natajoga, 1995; King, F. X.: *Nostradamus – Velká kniha předpovědí*. Praha: Knižní klub, 1995, atd. A co 11. 9. 2001?

§ 2. Náboženská literatura

Rozbor teologický (věroučný) světových náboženských systémů, mytologie světa,[400] mravních zásad světových náboženství, popis kultu (svátostí, obřadů, svátků a postů), pramenů (Bible svaté, Koránu, Talmudu, Véd, kanonické a nekanonické literatury buddhismu, atd.) není předmětem práce. Lze odkázat na mnohotvarou, dostupnou a expandující literaturu jak obecnou,[401] tak i o islámu a muslimské obci,[402] o křesťanství,[403] o judaismu a Státu Izrael,[404] o konfucionismu a taoismu (resp. o tradičním náboženském myšlení čínském),[405] o buddhismu,[406] náboženství Japonska (šintoismu a zen buddhismu[407]), lamaismu,[408] a především hinduismu (sanataně dharmy).[409]

Tři miliardy křesťanů a muslimů tvoří polovinu lidské populace

Navzdory materialismu a sekulatizace na Západě i půl století komunismu ve východní Evropě si **křesťanství se dvěma miliardami věřících nadále udržuje pozici nejsilnějšího vyznání na světě.**

Vyplývá to ze **Světové křesťanské encyklopedie**, kterou vydalo nakladatelství Oxford University Press.

Světová křesťanská encyklopedie uvádí: Křesťanství vstoupilo jak do 20. tak i do 21. století jako nejsilnější světová víra: v roce 1900 se k němu hlásilo 555 milionů věřících, tedy 32,2 procenta tehdejší populace, v roce 2000 to bylo 1,9 miliardy věřících, neboli 31 procent obyvatel světa.

---

[400] Odkazuji např. na *Mytologie, světa*, uspoř. Roy Willis. London – Praha – Bratislava: Slovart, 1997, 320 s.; *Mýty staré Mezopotámie*. *Sumerská, akkadská a chetitská literatura na klínopisných tabulkách*. Praha: Odeon, 1997, 372 s.; *Epos o Gilgamešovi*. *Nejstarší kniha světa*. Praha: Mladá fronta, 1971, 124 s.

[401] SMITH, H.: *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 1995, 252 s.; EARTH, H.B. (ed.) *Náboženské tradice světa*. Praha: Prostor, 1998.

[402] DENNY, F. M.: *Islám a muslimská obec*. Praha: Prostor, 1999, 232 s.; *Korán,* Praha: Odeon, 1991, 794 s.; COOK, M.: *Muhammad*. Praha: Odeon-Argo, 1994, 97 s.

[403] FRANKIEOVÁ, S. S.: *Křesťanství. Cesta spásy.* Praha: Prostor, 1999, 192 s.; *Katechismus katolické církve*. Praha: Zvon, 19995, 760 s.; *Bible*. Praha: ÚCN, 1989, ekumenický překlad; *Encyklopedie Bible*. Praha: Balios – Knižní klub, 1997, 352 s.; HASTINGS, S.: *Ilustrovaná bible pro děti*. Bratislava: Príroda, 1995, 318 s.; KERSTEN, H.: *Ježíš žil v Indii. Nové poznatky o historickém Ježíši. Jeho utajené život před a po ukřižování.* Praha: Alternativa, 1996, 264 s.

[404] FISHBANE, M. A.: *Judaismus*. *Zjevení a tradice*. Praha: Prostor, 1999, 201 s.

[405] OVERMAYER, D. L.: *Náboženství Číny. Svět jako živý organismus.* Praha: Prostor, 1999, 184 s.; *Hovory Konfuciovy*, přel. J. PRŮŠEK A V. LESNÝ. Praha, 1940; LAO-C: *Kniha proměn*. Praha: Maxima. 1995, 277 s.; LAO-C′: *O tao a ctnosti*, přel. Berta Krebsová. Praha: Odeon, 1971; PCHU-I, AISIN, G.: *Byl jsem posledním císařem čínským*. Praha: Panorama, 1990, 356 s.

[406] LASTER, R.C.: *Buddhismus. Cesta k osvícení*. Praha: Prostor, 1999, 201 s.; LOWENSTEIN, T.: *Buddhova vize*. Praha: Knižní klub – Praha, 1997, 176 s.; CARRITHERA, M.: *Buddha*. Praha: Odeon-Argo, 1994, 106 s.; THERA, N. C.: *Základy buddhismu*. Praha: Alternativa, 1992, 219 s.; *Dhammapadam*. Praha: Odeon, 1992, 104 s..

[407] ERHART, H.B.: *Náboženství Japonska*. *Mnoho z tradic na jedné svaté cestě*. Praha: Prostor, 1999, 192 s.

[408] J.S.XIV.: *Dalajlama o Tibetu a tibetském buddhismu*. Praha: Panorama, 1992; SOGJAL RIMPOCHE: *Tibetská kniha o životě a smrti*. Praha: Pragma-Knižní klub, 1996, 405 s.; *Tibetská kniha mrtvých*. BARDO THÖDOL.: *Vysvobození v bardu skrze naslouchání*. Praha: Odeon, 1991, 165 s.; *Jádro transcendentální moudrosti*. Pradžnápáratáhrdja sútra. Šerabkji pharoltučhinpä ningpo. Praha: DharmaGaia, 1992, 45 s.; GJAMCCHO, TÄDZIN: *Svoboda v exilu*. *Autobiografie 14. Dalajlamy*. Praha: Práh, 1992, 278 s.

[409] ZBAVITEL, D.: *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. Praha: Dharma Gaia, 1993, 143 s.; KNIPE, D. M.: *Hinduismus.Experimenty s posvátnem*. Praha: Prostor, 1999, 244 s.; (Cristopher Isherwood a Jana Žlábková) *Bhagavadgíta.* Přeb. *Svámí Prabhavanandaa.* Praha: Pragma, 1999, 179 s.; *Upanišady*. Praha: Inspirace, 1990, 142 s.

Druhou nejpočetnější vírou je islám, který za poslední století *zaznamenal vzrůst* věřících z 200 milionů, tedy 12,3 procenta světové populace, na 1,2 miliardy, neboli na 19,6 procenta lidstva.

Počet bezvěrců, který kolem roku 1900 činil pouze tři miliony, vzrostl do roku 2000 na 768 milionů a činí dnes 12,7 procenta obyvatel světa. **Hinduismus** dnes vyznává 811 milionů lidí, **buddhismus** 360 milionů a **judaismus** 14 milionů věřících.[410]

Každoročně 2 miliony muslimů a každých 12 let přes 30 milionů hinduistů se dají do pohybu

Nejmasovější náboženskou poutí planety je jednou za dvanáct let hinduistický obřad **Kumbh Mélá,** který se koná blízko Benáresu v Aláhábádu (Prajágu) v místě Sangam při soutoku Gangy s Jamunou. Slavnost trvá 42 dnů. Do konce ledna 2001 se jí zúčastnilo téměř 32 milionů věřících hinduistů. Menší svátky (poutě) se konají každé tři roky v Hardváru, Násiku a Udždzájinu.[411]

Taktéž každý rok konají milionové muslimské masy **Hadždž** – pouť do Mohammedova rodiště Mekky. Poutníci sedmkrát obejdou Kaabu (tzv. Černý kámen) ve Velké mešitě, kterou vystavěl umajjovský chalífa Walíd (705 – 715), dále putují 25 km k pahorku Aráfat a údolím Míná. V roce 2001 Saúdskoarabská policie odhaduje před 2 miliony poutníků. Saúdskoarabské království v minulých letech investovalo 250 milionů USD do technického a bezpečnostního zabezpečovacího systému.

Existuje 104 "křesťanských" a 50 "islámských" států

V současné době počet států, ve kterých je dané náboženství nejrozšířenější je následující:

- římskokatolické (vč. pravoslavných církví v unii s Římem) 62 států;
- křesťanství – pravoslavné: 13 států;
- křesťanství – evangelické: 29 států;
- islám – sunnité: 44 států;
- islám – šíité: 5 států;
- islám – ostatní islámské sekty (drůzové, alávité, ibádité): 1 stát (Ománský sultanát);
- hinduismus: 5 států;
- mahájánový a théravádový buddhismus: 8 států;
- lámaismus: 2 státy (Mongolsko, Bhútánské království);
- šintoismus: 1 stát (Japonské císařství);
- čínská tradiční náboženství: 2 státy (Čína, Tchajwan);
- judaismus: 1 stát (Stát Izrael);
- animistická náboženství: 12 afrických států.

V každém z těchto států je větší či menší **náboženská různorodost** či heterogennost. Mezi nábožensky **celistvé** patří např. státy Maghrebu, Řecko, Íránské islámská republika, některé latinsko americké státy, atd. Naopak Súdán, Libanon, Severní Irsko, Indie, Bosna a Hercegovina, Ukrajina a další jsou příkladem států nábožensky nestejnorodých a konfliktních.

---

[410] Z údajů vyplývá trend poklesu křesťanství (vyjma pravoslavných autokefálních církví) a nárůst sunnitského a šíitského islámu, jakož i čínských tradičních náboženství.

[411] Viz např. Guinessova kniha rekordů má další záznam: 30 milionů hinduistů se koupaly v Ganze. *Lidové noviny*, 25. 1.2001, s. 8.

V roce 1998 byla ve světě 763,0 milionů **"bez vyznání"** (tj. 12,8% světové populace) a 183,0 milionů **ateistů** (3,1%). Mezi státy s nejvyšším podílem obyvatelstva bez náboženské příslušnosti řadíme Čínu, většinu republik bývalého SSSR, Českou republiku, Nizozemí, Kubu a Uruguay, skandinávské státy, Austrálii, Jižní Afriku a především většinu Západní Evropy.

§ 3. Propast mezi Západním sekulárním světem ("civil religion") a světem tradičních náboženství, zvláště kulturou islámu

Mezi světem tradičních náboženství a sekulárním světem Západu roste propast: nejzřetelněji si ji patrně uvědomujeme tam, **kde západní civilizace naráží na kulturu islámu.** Jiným příkladem je debata o tom zda Charta lidských práv vyjadřuje univerzálně závazné pojetí lidské důstojnosti, či zda je projevem "kulturního imperialismu" Západu.

Jedním z paradoxů globalizace je skutečnost, že snaha o to, aby společnému světu nedominoval vliv žádného náboženství a náboženského společenství a "*veřejný prostor*" *zůstal přísně sekulární,* vede ve svých důsledcích k tomu, že se tato sekularita sama stává něčím posvátným. Vzniká jakési **světové** "**civil religion**," které může být zastánci tradičních náboženství chápáno jako náhražkové náboženství či proti-náboženství. Nebude-li jak na straně architektů globální společnosti (představitelů velkých nadnárodních ekonomických a politických korporací), tak na straně představitelů velkých světových náboženství dost vůle k dialogu, může zde dojít k mnoha konfliktům a nedorozuměním.

Pluralizace náboženství v informační společnosti

Nyní je náboženská situace v některých postkomunistických společnostech v mnohém ohledu podobná situaci náboženských organizací v sekulárních společnostech západní Evropy – s tím rozdílem, že jak zastánci sekulárního liberalismu, tak církve nemají zkušenost desetiletí společného života a neumějí spolu ještě příliš komunikovat. Druhý vatikánský koncil umožnil katolíkům uzavřít gentlemen agreement se sekulárním humanismem a civilizací, vyrostlou na ideách osvícenství. Mnohé impulsy tohoto koncilu však nebyly v církvích postkomunistických zemí dosud dostatečně vstřebávány.

Druhý vatikánský koncil ale nepřipravil katolíky na boom zájmu o náboženství a spiritualitu na konci 20. století. Mnozí duchovně hledající – zejména mladí – lidé se pak vydali hledat odpovědi ke skupinám a náboženským vůdcům hlásícím se k tradicím Dálného východu.

Pluralizace náboženství povede k znejistění a relativismu. "*Ekonomická teorie náboženství*" však tvrdí, že pluralita a konkurence nutí církve k větší aktivitě a diferenciaci nabídek, a tím přispívá k vitalitě náboženství. Státní podpora a příliš oficiální postavení vede církve k tomu, že se chovají jako "líné firmy" a postupně ztrácejí vliv. Autoři této teorie poukazují na rozdíly v religiozitě ve Spojených státech a ve Skandinávii.

Nový typ náboženských *techo-kultů* vůbec neusiluje vytvářet skupiny s pevným členstvím a nabízí služby na bázi terapeut-klient či ovlivňuje veřejnost prostřednictvím médií, zvláště televize a internetu. Jeden z katolických biskupů, který byl Vatikánem zbaven úřadu, si vytvořil dynamickou "virtuální diecézi" na internetu.[412]

---

[412] Na nové problémy informační společnosti musí reagovat i islámské právo. **Islámská náboženská rada v Singapuru** rozhodla o tom, že krátká textová zpráva (SMS) poslaná z mobilního telefonu není přijatelným médiem pro rozvod muslimského páru. Spory, které rozhodnutí předcházely, vyvolalo usnesení soudu ve **Spojených arabských emirátech**, 2. 6. 2001, který platnost této formy rozvodu potvrdil. Singapurští

TOMÁŠ HALÍK např. uvádí: "*Technika a globalizace překonala všechny vzdálenosti, ale nevytvořila žádnou blízkost*."

Církve, i když se naoko zdají oslabené, a jsou jakoby cítit naftalínem, **mají stále obrovský mocenský a politický potenciál**. Být viděn je možná důležitější než vidět. Proto mnohé dalajlámovy cesty od střechy světa až po díry světa, proto ty nekonečné světové mise papežovy, při kterých obdivuhodně, svou a snad i Boží vůli překonává slabost danou věkem.

Jedenadvacáté století bude proti minulému duchovnější a zde církve nemohou chybět a jejich vliv poroste. Např. římskokatolická církev je bohatší než všechny politické strany dohromady, ovládá vladařské finesy cvičené po staletí a území, na kterém má vliv, je obrovské. Dnešní lidé, zahlcení stále přibývající technikou, prožívají stresy a neurózy a budou hledat otázky na své odpovědi. Kde jinde než u Boha. Ať už si ho přivlastňuje kdokoliv a ať vypadá jakkoliv. Kromě známých náboženských systémů se lidé vrací ke starým náboženství a vznikají nové kulty i sekty. Nejpřirozenější je hledat Boha v sobě. Chcete-li vědět, jak vypadá Bůh, jděte a podívejte se do zrcadla a budete mu hledět rovnou do tváře. Právě v tomto techno údobí jsou církve připraveny rozevřít svou léčebnou náruč komukoliv.[413]

Vznik nových sekt a náboženských směrů

Mezi nové náboženské směry působící na Západě lze počítat zejména[414] Sdružení svatého Ducha pro sjednocení světového křesťanství (The Holy Spirit Association for the Unification od World Christianity),[415] Hnutí Hare Krišna,[416] Rodina (Rodina lásky, Boží děti),[417] Církev satanovu,[418] Křesťanskou vědu (Christian Science Curch), Společnost pro transcendentální meditaci, vědu a kreativní inteligenci (v čele se Maharashi Mahesh Yogim), Church of Scientology (Scientologie; dianetika, moderní věda o duševním zdraví),[419] New Age (Nový Věk), Svědky Jehovovy,[420] Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů (mormony),[421] atd.

Klíčovým problémem katolické církve nebude sekularizace a ateismus, ale schopnost se modernizovat

Problém postupující sekularizace, ateismu a vzniku konkurenčních náboženských hnutí a sekt je problémem především **římskokatolické církve, která postupně ztratila počátkem novověku pozici první "globální" mocnosti**.

---

muslimové se budou nadále rozvádět podle islámského práva: muž musí třikrát své ženě deklarativně prohlásit "rozvádíme se s tebou" a do týdne se dostavit před islámský soud, kde své stanovisko potvrdí.

[413] HALÍK, T.: *Náboženství a globalizace*. Právo – Salon, 7. 6. 2001, s. 1 – 2.

[414] REJCHRT, L.: *Pavučiny. Náboženství-Nová náboženství hnutí-Sekty. Informace a fakta*. Praha: Alternativa, 1995, 122 s.

[415] Čili **Církev sjednocení,** kterou založili Sun Myung Moon. V roce 2000 se k ní hlásilo přes 3 miliony členů. Viz též ŠTURMA, O.: *Kauza: Zambijský arcibiskup Emmanuel Milingo, který se oženil s mooniskou Marií Sungovou. Lidové noviny*, 18. 8. 2001, s. 19, dále např. *Občanská společnost a kultura míru*. Sborník z konference 24. – 26. 11. 2000, pořádané Mezináboženskou a mezinárodní federací za mír ve světě a Světovou asociací nevládních organizací. Praha, 2000, 55 s.

[416] Lze odkázat např. na ŠRÍ ŠRÍMAD A. Č. BHAKTIVÉDANTA SWAMI PRABHUPÁDA: *Vědecké poznání duše. Provozování jogy v tomto věku*. Praha: The Bhaktivédanta Book Trust, 1985; ŠRÍ ŠRÍMAD A. Č. BHAKTIVÉDANTA SWAMI PRABHUPÁDA: *Bhagavadgítra. Taková jaká je*. Praha: The Bhaktivédanta Book Trust, 1991, 811 s.

[417] Zakladatel: David Brandt Berg.

[418] Zakladatel: Anton Szandor LaVey.

[419] Zakladatel: Lafayete Ronald Hubbard.

[420] Zakladatel: Charles Taze Russel.

[421] Zakladatel: Joseph Smith.

Zásluhy posledního papeže[422] Jana Pavla II. o modernizaci a přiblížení katolické církve měnícími se světu jsou nezměrné: rozbití různých církevních tabu, omluva pravoslavné církvi, v Izraeli za holocaust, za Jana Husa, čarodějnické procesy, za Bartolomějskou noc. Omluva bylo donedávna slovo, které římskokatolickému slovníku téměř chybělo.

Papež mnohokrát prohlásil, že *je pouze pro globalizaci, která by* "*nebyla novou formou kolonialismu*." Požaduje, aby se lidstvo "angažované v procesu globalizace vybavilo etickým kodexem." Zároveň slíbil, že "církev bude i nadále pracovat se všemi lidmi dobré vůle, aby v procesu globalizace získalo celé lidstvo, a nejen privilegovaná elita, která kontroluje vědu, techniku, komunikace a zdroje planety ke škodě převážné většiny lidí."[423]

Navíc Kardinál Silvano Piovanelli napsal ve svém dopise mocným: "Jestliže G8 chce budovat svět o jediném rozměru, v němž vládne jediná ideologie peněz… pak, věrni Evangeliu, se stavíme na stranu protestujících a říkáme "ne" G8. Říkáme "ne" bez násilí, bez nesmiřitelných protikladů, bez integralismů. Říkáme "ne," aniž bychom navrhovali modely politické organizace, naznačujeme jen obzory hodnot."[424]

Vztah katolické církve k modernizaci má své meze, které jsou dány 2. vatikánským koncilem.[425]

Vztah církve k hebrejskému lidu. Církev, Boží lid Nové úmluvy, při zkoumání svého vlastního tajemství, odhaluje své pouto s Židy,[426] kteří "*jsou první, kteří poznali jméno Hospodina, našeho Boha*."[427] Na rozdíl od jiných nekřesťanských náboženství židovská víra je již odpovědí na zjevení Boha ve Staré úmluvě. Právě Izraelité "*byli přijati za syny. Bůh s nimi bydlel, uzavřel s nimi smlouvu, dal jim zákonodárství, bohoslužbu i zaslíbení. Jejich předkové jsou praotci (izraelského národa) a od nich podle lidské přirozenosti pochází i Kristus*" (Řím 9,4 – 5), protože "*když Bůh někomu něco daruje nebo když někoho povolá, je to neodvolatelné*" (Řím 11,29).

Ostatně, když se uvažuje o budoucnosti, Boží lid Staré úmluvy a nový Boží lid, směřují k obdobným cílům: očekávání příchodu (nebo návratu) Mesiáše. Avšak toto očekávání je na jedné straně zaměřeno na návrat Mesiáše, který zemřel, vstal z mrtvých a byl uznán za Pána a Božího Syna, na druhé straně je zaměřeno na příchod Mesiáše, jehož rysy zůstávají matné, na konci časů: je to očekávání doprovázené dramatem neznalosti anebo zneuznání Ježíše Krista.

Vztahy církve k muslimům. "*Plán spásy se však vztahuje i na ty, kteří uznávají Stvořitele, a mezi nimi především na muslimy, kteří prohlašují, že se drží víry Abrahámovy a klaní se jako my Bohu jedinému, milosrdnému, který bude v poslední den lidi soudit*."[428]

Pouto církve s nekřesťanskými náboženstvími *je především společný původ a společný cíl lidského pokolení:*

"*Všechny národy tvoří přece jedno společenství, mají jeden původ, protože Bůh dal všemu lidstvu přebývat na celém povrchu země. Mají také jeden poslední cíl, Boha. Jeho*

---

[422] Oficiální titul zní: "*Jeho svatost papež, biskup římský, zástupce Ježíše Krista, nástupce knížete apoštolů, nejvyšší velekněz katolické církve, patriarcha západu, primas Itálie, arcibiskup a metropolita římské provincie, suverén Vatikánského městského státu a služebník služebníků Božích*."

[423] Vatikán se smiřuje s globalizací. Podle papeže je největší překážkou "humánní globalizace" americký prezident Bush. *Lidové noviny*, 16. 7. 2001, s. 8.

[424] Corriere della Sera. 21. 6. 2001, s. 2.

[425] Citace jsou uvedeny podle: *Katechismus Katolické církve*, Praha: Zvon, 1995, s. 224 – 225.

[426] Srov. 2. vatikánský koncil, NAe 4.

[427] Římský misál, Velký pátek, 6. přímluvná modlitba.

[428] 2. vatikánský koncil, LG 16; srov. také NAe 3.

prozřetelnost, projevy jeho dobroty a spasitelné úmysly se vztahují na všechny lidi, dokud vyvolení nebudou sjednoceni ve Svatém městě."[429]

Vztah církve k nevěřícím, kteří znetvořují Boží obraz:

"*Často ovšem lidé, oklamaní Zlým, upadli do pošetilých myšlenek, zaměnili Boží pravdu za lež a sloužili raději mamonu než Stvořiteli, anebo žijí a umírají na tomto světě bez Boha a jsou vydáni napospas krajnímu zoufalství.*"[430]

§ 4. Kultura postmoderny: multikulturalita či amerikanismus?

Intelektuálové postmoderny vedou spor o fundamentální tendence kulturních rozporů[431] a kulturních vzorců[432] postindustriální společnosti.

Jeden proud předvídá rozvoj pluralitní multikulturnosti[433] **a druhý tvrdí, že** šíření americké kultury**, které provází složité procesy globalizace,** povedou ke kulturním střetům různých civilizačních okruhů.[434]

Univerzalismus obsahuje nejen kladné, ale i některé sporné stránky. Někteří společenskovědní teoretici ideu univerzalismu v současném světě přímo odmítají. M. Foucault zdůrazňuje, že univerzalita ohrožuje pluralitu a rozmanitost. Jiní, jako např. MacYntyre, tvrdí, že je pouhou utopií, že není uskutečnitelná. Konsenzus, jako atribut univerzalistické společnosti není prý v realitě možný.[435] H. Luebbe a další reprezentanti neoaristotelovské konzervativní filozofie v Německu jej dokonce považují za nežádoucí a škodlivý.

Z pozitivních názorů na univerzalismus, které zastupují např. M. Mitias, J. Szczepański, F. de Wacher, ale také V. Havel, lze vymezit základní charakteristické rysy a úkoly soudobého univerzalismu. Univerzalismus pak jako princip vývoje lidské společnosti:

- reflektuje všechny hierarchie hodnot a vyjadřuje **komplexnost** (systémovost) diverzifikovaného světa i **jeho jednotících sil**;
- tvůrčím způsobem využívá zkušenosti dějin, ale zároveň se snaží odpoutat myšlení lidí od nepodstatných skutečností a ideologických nánosů, které v sobě téměř každá minulost i přítomnost obsahuje;

---

[429] 2. vatikánský koncil, NAe 1.
[430] 2. vatikánský koncil, LG 16.
[431] Viz např. BELL, D.: *Kulturní rozpory kapitalismu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, 336 s.
[432] Např. Ruth Benedictová mluví o konfiguracionismu kultur (viz např. BENEDIKTOVÁ, R.: *Vzorce japonské kultury*. Praha, 1946).
[433] IGNATIEFF, M.: *Myšlenka pokroku dává lidstvu naději. Čemu věřit ve světa bez Boha*? *Lidové noviny* – Orientace, 20. 11. 1999, s. 19 (otištěno též v britském měsíčníku Prospect, 1999, č. 10).
[434] VODIČKA, M.: *Santa, děda Mráz a střet civilizací. Politická analýza o symbolu Vánoc, nositelích dárků, sférách vlivu a zákonech globalizace*. *MF Dnes,* 23. 12. 2000, s. 10; FISCHER, P.: *Kokakolový Santa Claus ovládl svět. Figurce reklamního grafika firmy Coca-Cola Švéda Sundbloma jako jeden z mála odolal v Evropě neviditelný Ježíšek*. Lidové noviny, 23. 12. 2000, s. 9 (www.christmas.com; www.santa-claus.com); HILSKÝ K.: *Islám vyhlásil válku pokémonům. Pikaču a jeho animovaní přátelé jsou v ohrožení: islámští duchovní na ně uvalili fatyu*. Lidové noviny, 18. 4. 2001, s. 12; *Medvídek Pú patří k psychiatrovi. Pediatři z univerzity v kanadském Halifaxu přišli na to, že postavičky z Milneovy knihy trpí psychickými poruchami.* Lidové noviny, 19. 12. 2000, s. 12, atd.
[435] Multikulturní společnost nefunguje, říká v rozhovoru pro LN slovenský ministr spravedlnosti Ján Čarnogurský. *Lidové noviny - Horizont,* 26. 4. 2001, s. 11; dále např. BERTELMAN, K.: *Bilance století.* Právník, 2001, roč. CXL., č. 3, zejména s. 288.

- **prosazuje pluralitu, multikulturnost a jedinečnost**[436] a klade bariéru jak proti individualismu a egoismu, tak proti všem druhům fundamentalismu a totalitarismu;
- přispívá k udržení rovnovážného stavu všech podstatných atributů života společnosti **rozvíjením konsenzu solidarity a humanismu** v každodennosti mezilidských vztahů;
- usiluje o vytvoření materiálních a duchovních motivací jednotlivců, skupin i celých společností k dosažení vyšší kvality lidství, oproštěné od antagonismu mocenských rozporů a zároveň naplněné tvůrčím dynamickým napětím, směřujícím k **nastolení principů demokracie a k uznání deklarace občanských a lidských práv na celém světě**;
- obhajuje a prosazuje na všech regionálních i mezinárodních úrovních **princip pokroku a solidarity** jako jeden z výchozích předpokladů existence a dalšího přežití lidstva, **uvažuje o smíření náboženství, vědy a umění**.[437]

Univerzalismus je skutečnou **výzvou** k hledání a rozvíjení kulturních, etických a duchovních tradic světa, výzvou k přemýšlení a účastenství na vytváření společných hodnot a optimálních politických řešení.

Jak ovšem sarkasticky poznamenává Zigmund Bauman "modernita" se kdysi pokládala za univerzální kulturu. Dnes však o sobě mluví jako o kultuře globální. Za touto zdánlivě drobnou záměnou pojmů se skrývá radikální zvrat v sebepoznání a sebeprožívání Západu. Vláda Rozumu měla být "univerzální"; měl to být takový řád věcí, v němž diktatura náruživostí a vášní ustoupí autonomii rozumných bytostí, předsudky a nevědění nahradí pravda, lidský osud bude zbaven nahodilosti a umístěn do naplánovaných jaksi, na zakázku zkonstruovaných a pečlivě kontrolovaných dějin. "Globálnost" však znamená pouze to, že se všichni mohou stravovat u McDonalda a dívat se na nejnovější televizní seriál. Univerzálnost byla výzvou nedokonalému světu, pyšným projektem, herkulovským úkolem a posláním. Univerzálnost byla nástrojem a zbraní, byla chloubou filozofů. "*Globálnost filozofy svlékla ze senátorských tóg a vrátila je zpět do pouště, z níž je univerzálnost měla vyvést*."[438]

Jak píše David E. Klemm: "*V konkurenčním systému globálního hospodářství je vepsán zákon, který činí filozofický diskurs bezpředmětným: zákon maximalizace zisku. Tento zákon určuje normy, jež řídí nebo omezují jednání, a činí to nikoliv tím, že by se dovolával pravdy, ale tím, že prakticky determinuje lidské životní úsilí a jeho výsledky. Zákon sám, bez jakékoliv pomoci, vyčleňuje, selektuje ty, jimž se daří, od těch, kteří neuspěli, v souladu s principy svérázného ekonomického darwinismus. Tím, že se dovoláváme pravdy, působnost tohoto zákona nijak neomezujeme….*"[439]

Jinak řečeno, pramálo záleží na tom, co (a zda vůbec intelektuálové a umělci střední třídy povídají, zda touží, aby něco bylo opačně, zda filosofové tvrdí (jak to nepochybně činí od Hegela po Habermase), že dějiny a modernita, a zejména specifické progresivní dozrávání dějin do jejich moderní podoby, jsou filozofickými problémy, že to jsou úkoly, jež čekají na doporučení filozofů.

---

[436] LLOSA, M., V.: *Globalizace, to je kultura svobody. Světoznámý peruánský spisovatel Mario Vargas Llhosa polemizuje s představou ohrožených* "*národních identit*." Lidové noviny-Orientace, 10. 3. 2001, s. 19 a 21.

[437] MILOCZ, CZ. *O erozi*. Babylon, roč. VIII., č. 3, s. 7 (viz též Living Philosophies. *The Reflections of Some Eminent Men and Women of Our Time.* New York: Doubleday, 1999, resp. Tygodnik Powszechny 51 – 52, 20. – 27. 12. 1998).

[438] BOUMAN, Z.: *Úvahy o postmoderní době*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 134-135.

[439] KLEMM, D. E.: *Two Ways to avoid Tragedy*. London, 1994, s. 18 a 19.

Kultura yuppies, "mezinárodního univerzitního klubu" a Mc World

Sociolog Peter L. Berger rozlišil několik výrazných fenoménů globální kultury[440].

První označil ironicky podle švýcarského letoviska jako "**kulturu Davosu**" či "**mezinárodních yuppies**." Jde o představitele privilegovaných vrstev z politické, ekonomické a finanční sféry, kteří vytvářejí rozsáhlou síť směny symbolických artefaktů.

Druhou globální kulturu reprezentuje podle Bergera "**mezinárodní univerzitní klub**," celosvětové společnosti vzdělanců sdílejících obdobnou levicově liberální rétoriku a "politicky korektní" ideologii, které prostoupilo různé státní i soukromé rozvojové a vzdělávací agentury a nadace, expertní skupiny. Jeho slovník do značné **míry ovládl média**.

Třetí globální kulturní směr pojmenoval Benjamin Barber příznačně **kulturou McWorld**; zahrnuje představitele "**celosvětové střední třídy**," jejímž společným jmenovatelem je konzumní životní styl. David Martin popsal již v roce 1990 v knize *Tongues of Fire*[441] novou vlnu **expanze severoamerického evangelického protestantismu** v zemích Latinské Ameriky, jihovýchodní Asie, jižního Pacifiku a subsaharské Afriky. Tato **náboženská renesance, která vytváří protiváhu vzestupu islámu,** sjednocuje nově vznikající střední třídy rozvojového světa, vyznávající WEBEROVSKOU kapitalistickou etiku a ideje zastupitelské demokracie a tržního hospodářství.

Odraz kulturní diskuse v Česku

Kulturním univerzalismem a postmoderním skepticismem je zasažena i provinciální česká, resp. středoevropská kulturně-filozofická sociologizující inteligence, která oslovuje spíše elitní okruh politického a občanského posluchačstva.[442]

§ 6. Státní symbolika a státní idea ("pokřik")

Analýzou a komparováním státních hesel (pokřiků dle státní heraldiky, resp. vexilologie) ve státních znacích (resp. na vlakách státních, služebních, válečných či obchodních) jsem došel k některým závěrům, které dále systematizuji.

Pokřik (heslo) "**Pravda vítězí**" je viditelný na vlajce prezidenta České republiky (§ 5 a příloha 4 zákona ČNR č. 3/1993 Sb., o státních symbolech České republiky). Tento

---

[440] Viz BUDIL, I. T.: *Globalizace: sbratření nebo konflikt?* MF Dnes, 28. 7. 2001, s. B/4.

[441] MARTIN, D. *Tongues of Fire.* Los Angeles – New York – London: 1990.

[442] Odkazuji zejména na: *Co dělá inteligence? Pss! Pracuje. Lidové noviny - Orientace*, 23. 12. 2000, s. 19-22, zejména: HAHNOVÁ, E.: *Smiřovací kýč v česko-německých vztazích (Diskuse o odsunu Němců a smíření probíhaly pod bedlivým státním dozorem*); ZÍDEK, P.: *Nejde o pravdu, ale o antikonformnost (Václav Bělohradský a polemika o pravdě a úloze intelektuálů)*; Baťa, B.: *Katedrála patří lidu! (Zdeněk Mahler a boj o svatovítskou katedrálu)*; DUBSKÝ V.: *Kdo je tady zvrhlík? (Petice spisovatelů, publicistů a umělců proti násilí na televizní obrazovce)*; IWASHITA, D.: Akademický incest v morálních ruinách ("Vysoké školy – pevnost neschopných?", článek Aviezera Tuckera. Co z něj vzešlo a co ne); JONSSONOVÁ, P.: *Feministický nářez aneb Nechme se uštvat (Mstivá kantiléna Caroly Biedermannové a zrození českého feminismu)*. WICHTERICHTOVÁ, CH. *Globalizovaná žena: zpráva o budoucí nerovnosti*. Praha: ProFem, 2000, 226 s. (k tomu recenze: LINKOVÁ, M.: *Ženy jsou stále tak báječně levné*. *Lidové noviny*, 28. 4. 2001, s. 21); dále PIRIE, M.: *Ekonomika kopíruje odlišnosti pohlaví. Anglo-americký a kontinentální způsob podnikání mají své přednosti i zápory*. Lidové noviny - Horizont, 38. 7. 2000, s. 11 (článek vyšel i v britském měsíčníku The Prospect, 2000, č. 5). Dále typicky např. STRÁNSKÝ, M. J.: *Češi nechtějí demokracii. Kam jsme se dostali a kudy dál?* Lidové noviny - Orientace, 2. 9. 2001, s. 19 – 20; KOHÁK, E. *Lidé se honí za extrabuřty a hodinkami s vodotryskem.* MF Dnes, 30. 4. 1999, s. 4; Rozhovor s Egonem Bondym (Zbyňkem Fišerem). *Magazín MF. Dnes,* 52. týden, s. 20 – 23; ZÍDEK, P.: *Recenze na proslulou knihu Raymonda Arona Opium intelektuálů*, které v polovině 50. let demaskovala marxismus (Aron, R.: *Opium intelektuálů.* Praha: Nakladatelství Mladá Fronta, 2001, 360 s.), *Lidové noviny - Orientace*, 23. 6. 2001, s. 21 – 22, atd.

specifický státní symbol byl znám i ve své latinské podobě po dobu existence České a Slovenské Federativní Republiky, kdy došlo ke změně (na základě ústavního zákona č. 102/1990 Sb.) českého nápisu na vlajce prezidenta ČSFR ("**Veritas vincit**").

Pokřik (heslo) bývá běžnou součástí státních znaků, resp. státních vlajek či vlajek hlav států a vyjadřuje povětšinou **státní ideu**, restriktivně pojatou **státní ideologii**, kořen legality státnosti či panovnického rodu či jenom typickou historickou (heraldickou) relikvii. Např. některé ideje vyjádřené v této státně symbolické formě určují či určovaly doby: **Liberté, égalité, fraternité** (státní znak Francouzské republiky), **Proletarii všech stran soedinjajtěs** (státní znak bývalého SSSR), **Alláh Akbar** (státní vlajka Íránské islámské republiky) atd.; jiné vznešenost státních idejí či formy státu: **E Pluribus Unum** (státní znak a prezidentská vlajka USA), **Dieu et mon droit** (státní znak Spojeného království Velké Británie a Severního Irska), **L´Union Fait la Force** (státní znak Belgického království), atd.; jiné např. zeměpisnou výjimečnost státu: **Pro mundi beneficio** (státní znak Panamy), **A mari vsqve ad mare** (státní znak Kanady).[443]

§ 7. Klasifikace státních idejí podle státně symbolických forem

A. Myšlenky svobody, spravedlnosti či rovnosti (v různých obměnách a historických souvislostech)

Francouzská republika (státní znak)	Liberté, égalité, fraternité (fr.) Svoboda, rovnost, bratrství
(Nejvznešenější) Republika San Marino (státní znak, státní vlajka)	Libertas (lat.) Svoboda
Ghanská republika (státní znak)	Freedom and Justice Svoboda a spravedlnost
Beninská republika (státní znak)	Fraternité, Justice, Travail (fr.) Bratrství, spravedlnost, práce
Republika Surinam (státní znak)	Justitia, Pietas, Fides (lat.) Spravedlnost, láska, naděje

[443] Podrobněji např. BARRACLOGH, E. M. C.: *Flags of The World.* London: Frederick Worne Publishers, 1992, atd.

Paraguayská republika (znak na rubu vlajky)	Pax y Justicia Mír a spravedlnost
Svatý Vincenc a Granadiny (státní znak)	Pax et justitia (lat.) Mír a spravedlnost
Rwandská republika (státní znak)	Liberté, Coopération, Progrés (fr.) Svoboda, spolupráce, pokrok
Guinejská republika (státní znak)	Travail, Justice, Sdolidarite (fr.) Práce, spravedlnost, solidarita
Honduraská republika (státní znak)	Republica de Honduras Libre Soberana e Indipendiete Svobodná, suverénní, nezávislá republika Honduras
Guatemalská republika ((státní znak, státní vlajka)	Libertad de 15 septiembre de 1821 Svoboda 15. Září 1821 (Osvobození střední Ameriky od španělské nadvlády)
B. Svoboda (spravedlnost, důstojnost) a jednota (státu či národa)	
Sjednocená republika Tanzánie (státní znak)	Uhuru na umoja Svoboda a jednota
Středoafrická republika (státní znak)	Zo Kwe Zo (Člověk je člověk) Unite, Dignite, Travail (fr.) Jednota, Důstojnost (úcta), Práce

Republika Siera Leone (státní znak)	Unity, Freedom, Justice Jednota, Svoboda, Spravedlnost
Republika Rovníková Guinea (státní znak, státní vlajka, válečná vlajka)	Unidad, Paz, Justicia (šp.) Jednota, Mír, Spravedlnost
Republika Malawi (státní znak)	Unity and Freedom Jednota a svoboda
Namibijská republika (státní znak)	Unity, Liberty, Justice Jednota, Svoboda, Spravedlnost
Komorská federativní islámská republika (státní znak)	United, Justice, Progres (fr.) Jednota, Spravedlnost, Pokrok
Gabunská republika (státní znak)	Union, Travail, Justice. Uniti progrediemur (lat.) Jednota, práce, spravedlnost, Jednotně jdeme vpřed.
Republika Zimbabwe (státní znak)	Unity, Freedom, Work Jednota, Svoboda, Práce
C. Akcent na řád či právo	
Kolumbijská republika (státní znak)	Libertad y Orden Svoboda a řád
Brazilská federativní republika (státní vlajka, vlajka obchodní a válečná)	Ordem e Progreso (port.) Řád a pokrok

Falklandské ostrovy (dependent territiry) (znak, vlajka)	Desire the Right Přej právo
D. Idea Boha (”s pomocí Boží”) v různých variacích a souvislostech (jak u států křesťanských, tak i islámských)	
Monacké knížectví (státní znak)	Deo Juvante (lat.) S pomocí Boží
Spojené království Velké Británie a Severního Irska (státní znak)	Dieu et mon droit (fr.) Bůh a mé právo
Království Saúdská Arábie (státní vlajka, královská vlajka, válečná vlajka)	Není boha kromě Alláha a Mohammeda je jeho prorok (arabský)
Íránská islámská republika (státní znak)	Alláh Akbar (persky v arab. Písmu) Alláh je velký
Stát Brunej Sídlo míru (státní znak, státní vlajka)	S božím vedením neustále pro dobré skutky (Mají obstát ti, kdo činí dobro pod božím vedením (malajsky arabským písmem)
Republika Salvador (státní znak, státní vlajka, národní vlajka, obchodní vlajka)	Dios, Union, Libertad Bůh, jednota, svoboda
Dominikánská republika (státní znak, státní vlajka, národní a válečná vlajka)	Dios, Patria, Libertad Bůh, vlast, svoboda

Stát Grenada (státní znak)	Ever Conscious of Good We Aspire, Build and Advace As One People Stále si uvědomujeme Boha, snažíme se, budujeme a kráčíme vpřed jako jeden národ
Ugandská republika (státní znak)	For Got And My Country (angl.) Pro Boha a mou zemi /vlast/
Republika Nauru (státní znak)	Boďs Will First Boží vůle především
Republika Fidži (státní znak)	Reke Vaka Na Kalou Ka Doka Na Tui Boj se Boha a cti krále
Dominikánské společenství (státní znak)	Apres Bondie c´est la Ter Po Bohu milujeme svou zemí
Nezávislý stát Západní Samoa (státní znak)	Fa´Avae I Le Atua Samoa Nechť je Bůh základem Samoy
Tuvalu (státní vlajka a státní znak)	Tuvalu Mo Te Atua Tuvalu pro Boha
Republika Vanuatu (státní znak)	Long Gos Yumi Stanap S Bohem budeme stát při sobě
Království Tonga (státní znak)	Koe´Otua Mo Tonga Ko Moku Tof´ía Bůh a Tonga jsou mým údělem

E. Idea sjednocení a plurality (a naopak), jednota státu i národa (event. v rozvojových zemích i idea nacionalismu či integrace)	
Spojené státy americké (státní znak, prezidentská vlajka)	E Pliribus Unum (lat.) Z mnoha jeden[444]
Republika Haiti (státní znak, státní vlajka)	L´Union Fait la Force (V jednotě je síla)
Belgické království (státní znak)	L´Union Fait la Force (valonsky, vlámsky) V jednotě je síla
Malajsijská federace (státní znak)	Bersekotu Betambah Mutu (malajsky) Jednota je síla
Indonéská republika (státní znak)	Bhinneka Tunggal Ika Jednota v rozmanitosti
Filipínská republika (státní znak)	Isang Bensa Isang Diwa Jeden národ, jeden duch
Jihoafrická republika (státní znak)	Ex unitate vires (lat.) V jednotě je síla
Andorrské knížectví (státní znak, státní vlajka)	Virtus Unita Fortior (lat.) Spojená síla je větší
Keňská republika (státní znak)	Harambee Táhněte za jeden provaz

[444] Podle KLOKOČKY jde o pluralistické pojetí demokracie. Viz KLOKOČKA, V.: *Ústavní zřízení České republiky*. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 9.

Senegalská republika (státní znak)	Un peuple, un but, une foi (fr.) Jeden lid, jeden cíl, jedna víra
Republika Mali (státní znak)	Un peuple, un but, une foi (fr.) Jeden lid, jeden cíl, jedna víra
Federativní republika Nigérie (státní znak)	Unity and Faith, Peace and Progres Jednota a víra, Mír a pokrok
Republika Guinea-Bissau (státní znak)	Unidade, Luta, Progresso (port.) Jednota, boj, pokrok
Republika Kongo (státní znak)	Unite, Travail, Progres (fr.) Jednota, práce, pokrok
Republika Togo (státní znak)	Union, Paix, Solidarité (fr.) Jednota, mír, solidarita
Burundská republika (státní znak)	Unit, Travail, Progres (fr.) Jednota, práce, pokrok
Čadská republika (státní znak)	Unité, Travail, Progres (fr.) Jednota, práce, pokrok
Demokratická republika Svatého Tomáše a Princova ostrova (státní znak)	Unidade, Disciplina, Trabalho (port.) Jednota, disciplína, práce
Kamerunská republika (státní znak)	Paix, Travail, Patrie Mír, práce, vlast

Jamajka (státní znak)	Out of Many, One People Z mnoha jeden národ
Kooperativní republika Guyana (státní znak)	One People, One Nation, One Destiny Jeden lid, jeden národ, jeden osud
Zambijská republika (státní znak)	One Zambia, One Nation Jedna Zambie, jeden národ
Svatá Lucie (státní znak)	The Land, The People, The Light Země /půda/, Lid /národ/, Světlo
Republika Trinidad a Tobago (státní znak)	Together We Aspire, Together We Achieve Společně usilujeme, společně dosáhneme
Bahamské společenství (státní znak)	Forward, Unward, Onward Together Kupředu, vzhůru, vpřed společně
Nepálské království (královský znak)	Mateřská země a domov jsou cennější než nebeská říše /dévanagarí/
F. Přání (déšť apod.)	
Republika Botswana (státní znak)	Pula (Déšť) /v řeči tswana/
Lesothské království (státní znak)	Khotso, Pula, Nala /tswana/ Mír, Déšť, Hojnost
Gambijská republika (státní znak)	Progres, Peace, Prosperity Pokrok, mír, blahobyt

G. Metody vládnutí (vycházející ze vznešených myšlenek)	
Chilská republika (státní znak, prezidentská vlajka)	Por La Razon O La Fuerza (Rozumem nebo silou)
Šalamounovy ostrovy (státní znak)	To Lead Is To Serve Vést znamená sloužit
H. Obecné myšlenky	
Republika Seychely (státní znak)	Finis coronat opups (lat.) Konec korunuje dílo
Barbados (státní znak)	Pride and Industry Hrdost a píle
Stát Antugia a Barbuda (státní znak)	Each Endeavouring All Achieving Bude-li se každý snažit, budou mít všichni úspěch
I. Historická nebo geografická zvláštnost sahající k legitimitě státní moci (nebo panovnického rodu) či státnosti	
Česká republika (prezidentská vlajka)	Pravda vítězí
Nizozemské království (státní znak)	Je Maintiendrai Vytrvám (fr.)
Panamská republika (státní znak)	Pro mundi beneficio (lat.) Světu ku prospěchu (pro blaho světa)
Kanada (státní znak)	A mari vswve ad mare (lat.) Od moře k moři

Španělské království (státní znak, státní vlajka)	Plus Ultra (lat.) Ještě něco dále /za Herkulovými sloupy, tj. z Gibraltarem a Ceutou/
Gibrlatar (dependement territory) (znak)	Montis insignia Calpe (lat.) Znamení hory Calpe
Maltská repulbika (státní vlajka, státní znak)	For Gallantry Za statečnost
Liberijská republika (státní znak)	The Love of Liberty Brought Us Here Láska ke svobodě nás sem přivedla
Mauricijská republika (státní znak)	Stalla Clavisque Maris Indici Hvězda a klíč Indického oceánu
Belize (státní znak státní vlajka)	Sub umbra floreo (lat.) Ve stínu vzkvétám
Svazijské království (státní znak)	Siynwaba Jsme pevnost
Britské Panenské ostrovy (znak, vlajka)	Vigilate! (lat.) Bděte!
Kajmanské ostrovy (dependent territory) (vlajka, znak)	He Hath Founded It Upon the Seas Založil jej nad moři

Pramen: ZOUBEK, V. a kol. *Úvod do právní teorie a státovědy*. Praha: Policejní akademie ČR, 1998, s. 134 – 139; ZOUBEK, V. *Postmoderní problémy lidských práv a globální bezpečnosti.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, 464 s.

Seznam autorů

	Pracoviště
Doc. JUDr. Karel Schelle, CSc.	Právnická fakulta MU, Katedra dějin státu a práva
Doc. JUDr. Vladimír Zoubek, CSc.	Policejní akademie ČR
Dr. Andrzej Gulczyński	Katedra Prawa Rzymskiego i Historii Prawa Sądowego, Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu
JUDr. Branislav Fridrich, PhD.	Katedra teórie štátu a práva, Právnická fakulta UMB Banská Bystrica
JUDr. Jan Pinz, Ph.D.	Mezinárodní institut podnikatelství a práva, Praha, Právnická fakulta UK, Katedra teorie práva a právních učení
JUDr. Pavel Salák, Ph.D.	Právnická fakulta MU, Katedra dějin státu a práva
JUDr. Tomáš Tyl, Ph.D.	Brněnské kulturní centrum, p.o., Rytířský řád sv. Václava – EOSW, Akademie heraldických nauk ČR, o. s.
JUDr. Hana Plátěnková	Právnická fakulta MU, Katedra právní teorie (doktorand)
JUDr. Jaromír Harvánek, CSc.	Právnická fakulta MU, Katedra právní teorie
Mgr. Pavel Fojtík	vedoucí archivu DP Praha; Česká vexilologická společnost
Doc. JUDr. Mgr. Adriána Švecová, Ph.D.	Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, SK
Doc. JUDr. Miriam Laclavíková, Ph.D.	Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, SK
PhDr. Karel Maráz, Ph.D.	Ústav PVH a archivnictví FF MU
PhDr. Zbyšek Svoboda	Česká vexilologická společnost
JUDr. Ondřej Horák, Ph.D.	Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Katedra teorie práva a právních dějin